МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

І. Л. Мацегора, І.Я. Павленко, К.В. Тарасенко

Теорія та історія перекладу

Навчально-методичний посібник

для підготовки до підсумкової атестації
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Філологія»,
спеціалізації «Слов'янські мови та літератури (переклад включно)»
освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад (польський)»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол №__ від ___ _____ 2025 р.

Запоріжжя
2025

УДК 811.162.1'25(075.8)
М367

Мацегора І.Л., Павленко І.Я., Тарасенко К.В. Теорія та історія перекладу : навчально-методичний посібник для підготовки до підсумкової атестації для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія», спеціалізації «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська», освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад (польський)». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 122 с.

У посібнику подано методичні рекомендації з підготовки до підсумкової атестації, зразки відповідей на теоретичні питання з історії та теорії перекладу, які передбачено програмою атестаційного екзамену, зразки виконання практичних завдань з коментарем труднощів перекладу, вимоги до відповідей студентів та критерії їх оцінювання, короткий словник перекладознавчих термінів. Також представлені орієнтовні зразки тестових завдань для перевірки знань.

Видання призначено для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія», спеціалізації «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська», освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад (польський)».

Рецензент
Ніколова О. О., доктор філологічних наук, професор кафедри німецької філології і перекладу та світової літератури.

Відповідальний за випуск
Павленко І. Я. , доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології.

ЗМІСТ

ВСТУП …… 4

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПОРЯДОК РОБОТИ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ 6

СТРУКТУРА ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ…….. 8

ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ……. 11

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ……. 14

ЗРАЗКИ ВІДПОВІДЕЙ НА ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ…… 17

Блок А. Історія перекладу та перекладацьких традицій …… 17

Блок Б. Теорія перекладу …… 52

ЗРАЗКИ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ІЗ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТУ. …… 89

ОРІЄНТОВНІ ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ…… 102

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК …… 113

ДОДАТОК. Стаття 42. Академічна доброчесність» …… 117

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ …… 119

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ …… 120

ВСТУП

Навчально-методичний посібник призначений для підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія», які навчаються за освітньо-професійною програмою «Слов'янський переклад (польський)» до атестаційного екзамену з теорії та історії перекладу.

При укладанні посібника за основу було взято чинну нормативно-правову базу, яка регламентує освітній процес, а саме пункт 3.7. «Атестація здобувачів вищої освіти» чинного «Положення про організацію освітнього процесу у Запорізькому національному університеті», а також п. 4 «Атестація здобувачів освіти» чинного «Положення про організацію освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання в Запорізькому національному університеті (нова редакція)».

Атестація здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до вимог стандарту вищої освіти та освітньо-професійної програми. Вона відбувається у формі складання атестаційного екзамену.

Мета атестаційного екзамену: перевірити і оцінити рівень теоретичної та практичної підготовки бакалаврів філології, володіння професійними навичками перекладу текстів різних жанрів та стилів, вміння застосовувати методики й техніки передперекладацького та перекладацького аналізу для досягнення максимальної адекватності передачі змісту та форми з української мови на польську та з польської на українську.

Дисципліни, що виносяться на атестаційний екзамен: вступ до перекладознавства, теорія та практика перекладу, практикум перекладу (офіційно-ділових, публіцистичних, художніх текстів), лінгвокультурологія, порівняльна лінгвістика (лексикологія, граматика, стилістика).

Блок теоретичних питань, які пов'язані з теорією та історією перекладу передбачає перевірку й оцінку мовної, комунікативної, культурологічної та перекладацької компетенції студентів, наявності у них відповідних знань та вмінь реалізувати їх під час виконання практичного завдання, яке передбачає здійснення перекладу письмового тексту із коментарем труднощів на всіх мовних рівнях, що складає основу майбутньої професійної діяльності здобувачів освіти.

Випускник має орієнтуватися в поняттях *переклад, перекладознавство, мова оригіналу, мова перекладу, часткова теорія перекладу, еквівалентність, трансформація, адекватність перекладу, форма перекладу, усний переклад,*

письмовий переклад; продемонструвати знання сучасного стану науки про мову, перекладознавства, загальної проблематики мовознавства, яка має відношення до процесу перекладу, а також історичних аспектів розвитку перекладознавства в Україні та її межами; визначати особливості використання мовних засобів різного рівня у мові оригіналу та можливості їх передачі у мові перекладу, добирати доцільні технології для досягнення цієї мети.

Пропонований навчально-методичний посібник має на меті допомогти здобувачам освіти у підготовці до атестаційного екзамену, зорієнтувати їх у ключових положеннях історії та теорії перекладу. Наведений теоретичний матеріал є узагальненим викладом навчального матеріалу з основних дисциплін професійної підготовки, що може слугувати базою для відповідей на екзамені.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПОРЯДОК РОБОТИ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

Екзаменаційна комісія створюється для студентів денної та заочної форми здобуття освіти за кожною спеціальністю (освітньо-професійною програмою) в межах відповідного рівня вищої освіти. На екзаменаційну комісію з атестації здобувачів вищої освіти покладаються такі завдання:

– комплексна перевірка й оцінка науково-теоретичної та практичної підготовки здобувачів вищої освіти, які успішно виконали освітню програму на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти;

– прийняття рішення про присвоєння випускникам відповідної кваліфікації та видачі диплома;

– розробка пропозицій щодо удосконалення освітнього процесу та подальшого поліпшення якості підготовки фахівців

До складання атестаційного екзамену допускаються здобувачі вищої освіти, які виконали всі вимоги навчального плану та програм зі спеціальності (освітньо-професійної програми), на підставі наказу ректора.

Екзаменаційна комісія створюється щороку в складі голови, його заступника та членів комісії для денної та заочної форм здобуття освіти за спеціальністю (освітньо-професійною програмою) в межах відповідного рівня вищої освіти. Головою екзаменаційної комісії кожної спеціальності (освітньо-професійної програми) призначається висококваліфікований фахівець у відповідній галузі або провідний науковець відповідного напряму наукової діяльності, який не працює в даному закладі вищої освіти. Голова екзаменаційної комісії призначається наказом ректора ЗНУ за поданням декана факультету.

Екзаменаційна комісія працює в терміни, передбачені графіком освітнього процесу та навчальними планами кожної спеціальності (освітньо-професійної програми).

Голова екзаменаційної комісії знайомить усіх членів комісії з їх правами та обов’язками, забезпечує роботу комісії відповідно до затвердженого розкладу.

Він обов'язково повинен бути присутнім під час атестаційного екзамену, обговорення результатів екзаменів на засіданнях комісії, виставлення оцінок, вирішення питання присвоєння освітнього ступеня, професійної кваліфікації та прийняття рішення про видачу дипломів державного зразка або відмову в їх видачі. Він контролює роботу секретаря комісії щодо підготовки необхідних документів до початку роботи комісії та оформлення протоколів. У разі відсутності голови екзаменаційної комісії, за згодою останнього, його обов'язки може виконувати заступник голови екзаменаційної комісії.

Заступником голови екзаменаційної комісії призначається декан відповідного факультету, при великій кількості комісій заступником голови може призначатися заступник декана з навчальної роботи.

До складу екзаменаційної комісії входять декани факультетів, їх заступники, завідувачі кафедр, професори, доценти, старші викладачі, які мають науковий ступінь, визнані фахівці з відповідних спеціальностей.

Персональний склад членів екзаменаційної комісії та екзаменаторів затверджується наказом ректора не пізніше ніж за місяць до початку роботи комісії. Кількість членів екзаменаційної комісії становить п'ять осіб, включаючи заступника голови екзаменаційної комісії.

Атестація здобувачів вищої освіти проводиться на відкритому засіданні екзаменаційної комісії за участю не менше половини складу за обов'язкової присутності її голови.

Технічний секретар екзаменаційної комісії (далі секретар) призначається наказом ректором із числа працівників навчально-допоміжного складу відповідного факультету і не є членом екзаменаційної комісії. Секретар забезпечує правильне і своєчасне оформлення документів.

До початку роботи екзаменаційної комісії секретар повинен:

– отримати бланки протоколів засідання екзаменаційної комісії;

– отримати супровідні документи (накази, розпорядження, інформацію про виконання здобувачами вищої освіти навчального плану й отримані оцінки, залікові книжки тощо), що необхідні для забезпечення якісної та кваліфікованої роботи екзаменаційної комісії.

Під час роботи екзаменаційної комісії секретар:

- доводить до відома голови та членів екзаменаційної комісії інформацію, що стосується її роботи;
- веде протоколи засідань екзаменаційної комісії.

До екзаменаційної комісії подаються:

- наказ (витяг із наказу) ректора ЗНУ про затвердження персонального складу комісії зі спеціальності;
- розклад роботи комісії;
- наказ про затвердження складу та терміну роботи екзаменаційної комісії на факультеті;

- списки здобувачів вищої освіти, допущених до складання атестаційних екзаменів, сформовані деканатом та підписані деканом факультету;
- зведена відомість про виконання здобувачами вищої освіти навчального плану і про отримані ними оцінки (середні зважені оцінки) з теоретичних навчальних дисциплін, курсових робіт (проектів), практик.

При складанні атестаційного екзамену до екзаменаційної комісії додатково подаються:

- залікові книжки здобувачів вищої освіти, допущених до атестації;
- екзаменаційні матеріали (екзаменаційні білети, тестові завдання), розроблені відповідно до програми атестаційного екзамену;
- навчальні програми з дисциплін, винесених на атестаційний екзамен;
- програма атестаційного екзамену;
- критерії оцінювання усних або письмових (тестових) відповідей здобувачів вищої освіти;
- комплект екзаменаційних білетів, тестових завдань.

Засідання екзаменаційної комісії оформляються протоколом. Тривалість засідання не повинна перевищувати шести академічних годин на день. Тривалість усного атестаційного екзамену з кожної дисципліни в розрахунку на одного здобувача вищої освіти не повинна перевищувати 30 хвилин.

Рішення екзаменаційної комісії про оцінку рівня знань, виявлених при складанні атестаційного екзамену, присудження відповідного ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації приймається на закритому засіданні екзаменаційної комісії відкритим голосуванням звичайною більшістю голосів членів екзаменаційної комісії, які брали участь в її засіданні. При однаковій кількості голосів голос голови екзаменаційної комісії є вирішальним.

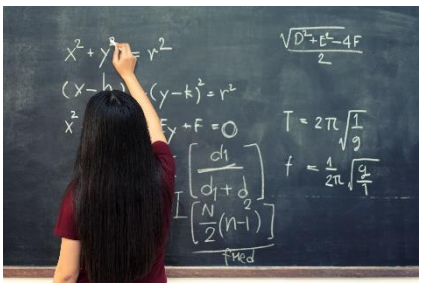

СТРУКТУРА ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ

З метою забезпечення теоретичної та практичної підготовки здобувачів вищої освіти програма атестаційного екзамену як комплексна перевірка знань зі спеціальності «Філологія», спеціалізації «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша − польська, освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад (польський)» охоплює освітні компоненти з циклів професійної підготовки спеціальності та професійної підготовки освітньо-професійної програми:

- Теорія, історія та практика перекладу з першої іноземної мови.
- Перша іноземна мова (польська).

Під час атестаційного екзамену здобувач ступеня вищої освіти бакалавра повинен продемонструвати належний рівень досягнення програмних результатів навчання та сформованості компетентностей, що визначені стандартом вищої освіти за спеціальністю «Філологія» та освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад (польський)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Оцінювання рівня професійних знань, умінь та навичок здобувачів освіти, ступеня сформованості їх професійних компетентостей передбачає демонстрацію таких програмних результатів навчання, передбачених освітньо-професійних програмою «Слов'янський переклад (польський)»:

- ✓ Вільно спілкуватися з професійних питань із фахівцями та нефахівцями державною та іншими слов'янськими мовами усно й письмово, використовувати їх для організації ефективної комунікації.
- ✓ Знати норми літературної мови та вміти їх застосовувати у практичній діяльності.
- ✓ Знати принципи, технології та прийоми створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та польською мовами.
- ✓ Знати принципи, технології та прийоми редагування письмових текстів різних жанрів і стилів державною та польською мовами.
- ✓ Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.
- ✓ Володіти умінням знаходити оптимальний варіант відтворення

мовленнєвих одиниць мовою перекладу.

- ✓ Використовувати українську та польську мови в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному) для розв'язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, навчальній, професійній, науковій сферах життя.
- ✓ Застосовувати знання про експресивні, емоційні логічні засоби української та польської мов для досягнення запланованого результату й організації успішної комунікації.
- ✓ Створювати українською та польською мовами, аналізувати й редагувати тексти різних стилів та жанрів.
- ✓ Застосовувати знання різних рівнів української та польської, мов у контексті лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства, мовної кодифікації.

Екзаменаційний білет атестаційного екзамену складається з двох **теоретичних питань:**

- ✓ з теорії та практики перекладу;
- ✓ з польської мови

та **практичного завдання**:

- ✓ письмовий переклад українськомовного тексту польською мовою з коментарем труднощів перекладу.

В умовах **дистанційного навчання та дистанційного проведення випускової атестації** атестаційний екзамен проводиться у два етапи. Термін проведення атестаційного екзамену 150 хвилин.

Перший етап: передбачає виконання 60 тестових завдань (по 30 з теорії та практики перекладу та польської мови) у СЕЗН ЗНУ на платформі Moodle методом випадкового вибору (надається одна спроба, термін виконання – 90 хвилин). **Другий етап:** письмовий переклад українськомовного тексту польською мовою з коментарем труднощів перекладу. Текст для перекладу студент отримує через СЕЗН ЗНУ на платформі *Moodle* методом випадкового вибору і після виконання завдання завантажується у цю ж систему для перевірки (час виконання завдання 60 хвилин);

Система СЕЗН *Moodle* передбачає наявність у кожного здобувача персонального логіна та пароля входження в цю систему, відповідно до чого і відбувається ідентифікація здобувачів.

Після завершення ієрархічної етапності атестаційного екзамену студент очікує 2 години та отримує оцінку у журнал системи СЕЗН ЗНУ.

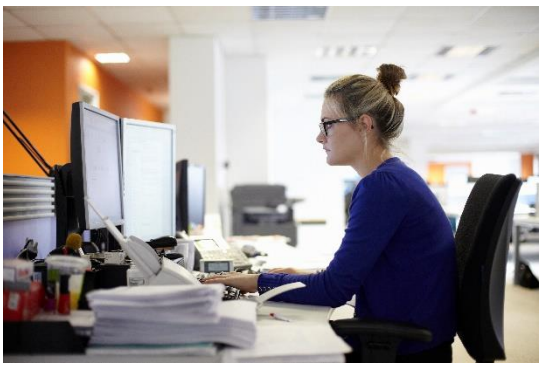

ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Технологія підготовки до комплексного атестаційного екзамену з фаху включає технологічні етапи:

– формування бази комплексних кваліфікаційних завдань;

– оприлюднення порядку проведення атестаційного кваліфікаційного екзамену – в електронній дисципліні «Атестаційний екзамен» (за посиланням в СЕНЗ ЗНУ https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=14558);

– за два тижні до початку атестації в нульовій секції має бути актуальна інформація щодо атестації та розміщено графік її проведення;

– умови проходження (дистанційні платформи, способи під'єднання до них, послідовність виконання завдань, час, що відводиться на їх виконання тощо);

– інформація щодо електронної пошти, секретаря екзаменаційної комісії або іншої відповідальної особи, до якої здобувач освіти може звернутися за консультацією щодо формату проведення атестації, технічних питань або у разі появи будь-яких непередбачених обставин; програма атестаційного екзамену;

– попередня перевірка налаштування зв'язку зі здобувачами освіти та усунення виявлених проблем;

– проведення передатестаційної консультації в формі теоретичного оглядового викладення основних положень по дисциплінах в дистанційному режимі через відеоконференції ZOOM;

– проведення екзамену (процедура тестування і письмової відповіді на теоретичне питання і практичні завдання);

– перевірка тестових завдань, теоретичних питань і виконання практичних завдань;

– оцінювання ступеня досягнення кінцевих цілей освітньо-професійної підготовки студентів відповідно до об'єктивних критеріїв.

Запорізький національний університет забезпечує дотримання правил проведення комплексного атестаційного екзамену:

– авторизація доступу до інформаційних послуг організації навчання на

платформі *Moodle*;

– ідентифікація здобувачів освіти;

– уніфікація умов проведення вимірювань, методик обробки результатів тестування та форм їх подання;

– інформаційна та методична підготовка студентів до екзамену;

– дотримання вимог секретності при розмноженні тестових завдань, теоретичних питань та задач, їх зберігання та використання.

Випускова кафедра слов'янської філології організовує консультаційні лекції з підготовки до атестаційного екзамену зі спеціальності, які проводиться у відповідності до «Положення про порядок проведення атестації здобувачів освіти та організацію роботи екзаменаційної комісії в Запорізькому національному університеті» (2023 р.) та чинного «Положення про організацію освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання в Запорізькому національному університеті» (2025 р.) відповідно до затвердженого графіку навчального процесу в два етапи.

Перший етап. Відеоконференція на платформі *Zoom* – ознайомлення з наказом, визначення студентами номерку практичного завдання та тестових кейсів

Другий етап. Підготовка практичного завдання із перекладу тексту надсилання файлів з відповідями до кваліфікаційної екзаменаційної комісії (прикріплення файлу в е-курсі «Атестаційний екзамен» на платформі *Moodle*);

Третій етап. Відеоконференція на платформі *Zoom* з метою проведення співбесіди здобувача освіти з членами екзаменаційної комісії, оголошення рішення комісії щодо результатів екзамену.

Порядок роботи здобувача освіти.

Крок 1. Підключення до відеоконференції на платформі *Zoom* за запрошенням, ідентифікація учасників та визначення номеру екзаменаційного завдання.

Крок 2. Відключення від відеоконференції, вхід до системи дистанційного навчання (платформа Moodle), персональний кабінет – е-курс «Атестаційний екзамен».

Крок 3. Скачування файлу практичного завдання. Відповіді на тест, теоретичне питання, Відповіді на тестові питання надаються в системі *Moodle.* Екзаменаційна комісія має доступ до перегляду результатів тестування в онлайн-режимі. Відповідь на практичне завдання питання виконується у текстовому редакторі, форматується за загальними правилами (як виключення в рукописній формі) .

Крок 4. Збережений на комп'ютері файл з відповідями прикріплюється в системі *Moodle*, у вікні програми – кнопка «здати роботу».

Крок 5. Підключення до відеоконференції *Zoom* за запрошенням, відповіді на питання членів екзаменаційної комісії, ознайомлення з рішенням екзаменаційної комісії та підсумковою оцінкою за екзамен.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Підсумкова оцінка за атестаційний екзамен складається із суми оцінок за тестові та практичні завдання. Максимально можлива оцінка за екзамен 100 балів.

Максимальна оцінка за тестові завдання – 60 балів, максимальна оцінка за письмовий переклад – 40 балів.

Максимальна оцінка за відповідь на кожне теоретичне питання – 30 балів, максимальна оцінка за письмовий переклад – 40 балів.

25-30 балів за відповідь на **теоретичне питання** передбачає: знання та розуміння всього програмного матеріалу в повному обсязі; послідовне, логічне, обґрунтоване, безпомилкове викладення матеріалу; знання основної та додаткової літератури; впевнені, чіткі та логічні відповіді на додаткові питання членів екзаменаційної комісії; вміле й точне формулювання висновків та узагальнень.

20-24 бали за відповідь на **теоретичне питання** передбачає: знання та розуміння всього програмного матеріалу в цілому; послідовне, логічне, обґрунтоване, викладення матеріалу; аргументовані відповіді на додаткові питання членів екзаменаційної комісії; формулювання висновків та узагальнень; припускання несуттєвих помилок під час відповіді.

15-19 балів за відповідь на **теоретичне питання** передбачає: знання та розуміння тільки основного програмного матеріалу в обсязі, який дозволяє застосувати цей матеріал; спрощене викладення матеріалу; невпевнені відповіді та відсутність аргументації у відповідях на питання членів екзаменаційної комісії; припускання окремих суттєвих помилок під час відповіді.

10-14 балів за відповідь на **теоретичне питання** передбачає: поверхове знання й розуміння основного програмного матеріалу в обсязі, який дозволяє застосувати цей матеріал; непослідовний виклад матеріалу з припусканням багатьох істотних помилок; невміння робити висновки та узагальнення; невміння чітко висловити думку та структурувати відповідь; відсутність базових знань з дисципліни.

Максимальний бал за виконання **практичного** завдання – 40.

35-40 балів передбачає: уміння повно, послідовно й безпомилково аналізувати різні мовні явища у споріднених системах, які можуть бути «лінгвальними перешкодами» у перекладі автентичного тексту засобами польської мови, обґрунтування доцільності та правильності перекладацьких рішень; виклад можливих подвійних або варіантних тлумачень певних фактів мови й уміння аргументовано обґрунтувати власне розуміння; практичне

володіння польською мовою, вміння відокремлювати головну інформацію від другорядної, передавати основні інформаційні блоки рідної мови, застосовуючи відповідні одиниці польської мови, дотримуватися жанрових особливостей тексту, який перекладається.

28-34 бали передбачає: уміння повно, послідовно й безпомилково аналізувати різні мовні явища у споріднених системах, які можуть бути «лінгвальними перешкодами» у перекладі автентичного тексту засобами іноземної мови, обґрунтування доцільності та правильності перекладацьких рішень; виклад можливих подвійних або варіантних тлумачень певних фактів мови й уміння аргументовано обґрунтувати власне розуміння; практичне володіння польською мовою, вміння відокремлювати головну інформацію від другорядної, передавати основні інформаційні блоки рідної мови, застосовуючи відповідні одиниці польської мови; припускання несуттєвих фактичних помилок у перекладі тексту.

20-27 балів передбачає: уміння повно, послідовно й безпомилково аналізувати різні мовні явища у споріднених системах, які можуть бути «лінгвальними перешкодами» у перекладі автентичного тексту засобами мови, що вивчається, обґрунтування доцільності та правильності перекладацьких рішень; застосування теоретичних знань в обмеженому обсязі, перекручення або неправильне вживання наукової термінології; невміння обґрунтувати власне розуміння лінгвістичних явищ; непослідовна характеристика мовних фактів і, як наслідок, наявність суттєвих помилок у перекладі тексту.

13-19 балів передбачає: невміння застосовувати теоретичні знання, неправильне або недоречне використання наукової термінології; невміння обґрунтувати власне розуміння лінгвістичних явищ; непослідовна характеристика мовних фактів і, як наслідок, наявність суттєвих помилок у перекладі тексту; відсутність навичок перекладу українського тексту польською мовою.

За умов дистанційної форми проведення атестаційного екзамену:

Максимальна оцінка за виконання тестових завдань – 60 балів, Максимальна оцінка за письмовий переклад – 40 балів (критерії аналогічні тим, що застосовуються для оцінки практичного завдання при проведенні атестаційного екзамену в очному форматі).

Оцінка тестових завдань здійснюється автоматично відповідно до закладеної програми та залежить від кількості правильних відповідей за умови вчасного проходження всього передбаченого іспитом блоку текстів. Вірна відповідь на кожне з питань тесту оцінюється в 1 бал, якщо передбачено декілька правильних відповідей, то кожна з них оцінюється певним відсотком 1, наприклад, якщо є дві вірні відповіді, а здобувачем освіти визначена одна, то фіксується оцінка 0,5.

Відповідно до ст.42 Закону України Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, здобувачі освіти попереджаються про персональну відповідальність у разі порушення норм академічної доброчесності та анулювання результатів атестаційного екзамену у випадку їхнього виявлення (див. додаток на с. 117).

Загальне оцінювання результатів атестаційного екзамену

Оцінка атестаційного екзамену виставляється за національною та європейськими шкалами за такою системою

За шкалою ECTS	**За шкалою університету**	**За національною шкалою**
		Екзамен
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)
C	75 – 84 (добре)	
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)
E	60 – 69 (достатньо)	
FX	35 – 59 (незадовільно)	2 (незадовільно)
F	1 – 34 (незадовільно)	

ЗРАЗКИ ВІДПОВІДЕЙ НА ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

БЛОК А. ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕРЕКЛАДЦЬКОЇ ДУМКИ

1. Роль перекладу. Перекладацькі традиції давніх цивілізаційних культур

У процесі глобалізації, а відтак і динамічного розвитку міжкультурної комунікації, через переклад ми отримуємо необхідну інформацію про наукові відкриття, економічні досягнення, політичні події, новини освіти та культури тощо з різних країн та материків. Завдяки перекладу ми можемо долучитися до спілкування з іноземними колегами, що перебувають у своїх країнах, проконсультуватися з фахівцями, відвідати лекції відомих викладачів, ознайомитися з новинами всього світу, прочитати, послухати чи подивитися новий бестселер або поринути у художній світ давніх письмових пам'яток тощо.

Сучасні технології вже привчили нас до того, що результати перекладу можуть звучати й ми сприймаємо їх завдяки слуху, та бути закарбованими графічно, за допомогою літер, і ми сприймаємо їх візуально, читаючи текст, іноді навіть забуваючи про те, що читаємо вже результат подвійної творчості (точніше, співтворчості): автора та перекладача. Примітно, що цифрова культура все більше тяжіє до синхронного аудіального перекладу, програмами якого оснащені гаджети нових поколінь. Водночас платформи, розраховані на використання у навчальному процесі, часто використовують синхронний письмовий переклад, який пізніше можна «озвучити». Попередня історія культури знала лише дві форми перекладу: усний, як первинний, і письмовий. Обидва типи перекладу поширені і в сучасній культурі й лягли в основу синтетичних перекладацьких технологій цифрової епохи.

На сьогодні відсутні достеменні свідчення про перекладацькі практики дописемного періоду, що є цілком закономірним, оскільки не існувало можливостей графічно фіксувати текст, його переклад, та описати увесь процес спілкування через певного посередника. А такий процес відбувався з тих часів, коли людство почало шукати можливості спілкування й співіснування з тими, чия мова була їм незрозумілою.

Питання різниці мов та необхідності порозуміння турбувало людство у різні часи, тому в багатьох народів зафіксовані у різних варіантах міфи та легенди або про те, як з'явилася мова і чому різні народи говорять по-різному. Звичайно, що на теренах поширення християнства найбільш відома історія

Вавилонської вежі, творців якої через їх пихатість і нерозсудливість Господь позбавив можливості розуміти один одного. Втративши єдину мову вони не змогли досягти своєї амбітної мети, оскільки елементарно не розуміли один одного. Виявилося, що носії різних мов не лише не розмовляють між собою, але не можуть мати спільні плани, злагоджено працювати, мирно жити на одній землі, залагоджувати проблеми, тощо. Людство стало роз'єднаним і слабким.

Пізніше Бог дав апостолам можливість розуміти різні мови та говорити на них, але цей великий дар мав допомогти розповсюдити Слово Боже. А отже знання різних мов та можливість завдяки такому знанню налагоджувати контакти між людиною та Богом, представниками різних культур між собою – дар обраним від Бога [Корунець, с. 28].

І саме цим даром володіють перекладачі, які водночас виконують найважливіші функції, пов'язані з особливостями та завданнями всеосяжної багаторівневої міжкультурної комунікації. Однак історичні дані, а також загальні міркування про наявність різнорідних контактів між народами навіть в найдавніші часи дозволяють припускати, що усний переклад з'явився задовго до виникнення писемності.

Одне із найдавніших з відомих зображень перекладача – на давньоєгипетському барельєфі − датоване III тис. до н. е. Тоді завданням перекладача, як і зараз було забезпечення контакту між людьми, що говорять різними мовами. Його роль посередника у передачі інформації вважали необхідною і важливою, проте на давньоєгипетському барельєфі фігура перекладача вдвічі менше за розміром фігур сановників, які проводили бесіду, – а отже, його розглядали як обслуговуючий персонал, а роль вважалася другорядною, підпорядкованою. Австрійська дослідниця історії усного перекладу М. Снелл-Хорнбі зазначає, що в **Стародавньому Єгипті** до перекладача ставилися дещо зневажливо, бо він міг говорити мовою мерзенних варварів, і тому сам був вартий презирства. З іншого боку, в давньоєгипетських текстах XXVIII–XX ст. до н. е. неодноразово згадується «начальник перекладачів». Це означає, що перекладачі у Стародавньому Єгипті являли особливі професійні групи і мали власну ієрархію. Імовірно такі «загони» перекладачів існували при канцелярії фараона і при храмах. Перекладали вони, мабуть, і усно, і письмово. Проте, письмові переклади цього раннього часу до нас не дійшли [Білоус, с. 14].

Перші документальні пам'ятки перекладу в Єгипті відносяться до XV ст. до н. е. Це переклади дипломатичного листування з давньоєгипетської мови аккадським клинописом. Трохи пізніше, у часи царювання Рамзеса II (ХШ ст. до н.е.), починається епоха найвищого розквіту Стародавнього Єгипту, до неї належить найбільша кількість пам'яток перекладу: дипломатичних і договірних текстів. Згодом настає період деякого затишшя і нова хвиля перекладів припадає на епоху завоювання Єгипту Олександром Македонським – адже місцеве населення не знало грецької мови, якою говорили завойовники і яка була введена як офіційна. У V ст. до н. е. Геродот відзначав: «У Єгипті існує сім різних каст: жриці, воїни, коров'ячі пастухи, свинопаси, дрібні торговці, толмачі і керманичі» [Білоус, с. 20].

Вагомою також була і культура перекладу в **Стародавньому Шумер**і. Тут ще до кінця III тис. до н. е. використовувалося письмо у вигляді клинопису. Шумер на ранньому етапі своєї історії потрапив під аккадське панування, але зберіг культурне верховенство. Шумерська і аккадська мови однаково вживалися в громадському побуті. Про це свідчать збережені шумеро-аккадські словники, граматичні посібники, а також паралельні списки виразів на цих двох стародавніх мовах. Стародавній Шумер зберіг для нас найпершу в історії людства згадку про перекладачів взагалі. Збереглися глиняні таблички XXIII в. до н. е)., де згадується «мелуський драгоман» (тобто перекладач) і «кутійський драгоман» а також відомості про видачу драгоманам борошна, пива та ін. У розвитку перекладацької справи у Шумері велику роль відігравали школи. Шумерська школа «є-дуба» (тобто «будинок табличок») склалася в III тис. до н. е. Навчали в ній переписувачів, але, оскільки канцелярських мов було дві – шумерська і аккадська, кожен переписувач обов'язково повинен мати навички перекладу. Керівник школи мав титул «батько дома табличок», викладачів називали «великими братами» а учнів – «синами будинку табличок». Вчення, мабуть, було нелегким, оскільки шумерська і аккадська мови були не спорідненими. На випускному іспиті писар повинен був продемонструвати вміння перекладати як усно, так і письмово з обох мов, знати основні терміни і їх значення.

Чималу роль відіграв переклад також і у **Вавилоні**, Зокрема, становлення аккадської літератури Вавилона цілком базується на перекладацькій діяльності. В основі багатьох відомих творів – переклади шумерських текстів. Навіть відома «Поема про Гільгамеша», записана на 12 клинописних табличках, має, можливо, шумерське першоджерело. Вавилонська література I тис. до н. е. – це кілька мільйонів клинописних табличок, на яких відображені десятки тисяч текстів.

Прямі згадки про перекладачів відносяться вже до нововавилонського часу – I тис. до н. е. З цих згадок стає зрозумілою чітка посадова ієрархія так званих «сепіру», тобто перекладачів, у Вавилоні: царські перекладачі, перекладачі намісників, перекладачі керуючих і, нарешті, перекладачі при військах і храмах. Крім цього, аж до X ст. до н. е. використовується термін targamannu – «драгоман». Так називали тільки перекладачів з тубільних мов на аккадську.

Є відомості і про перекладацьку діяльність в **стародавній Хетській державі** (XVIII-XШ ст. до н. е.), де говорили хетською – індоєвропейською за типом мовою. Починаючи з XV ст. тут виконувалися письмові переклади, наприклад, з хуритської мови на хетську, які були вільними перекладами з елементами адаптації. Свідченням контактів з іншими стародавніми культурами є шумеро-аккадо-хетські словники, які дійшли до нашого часу. Судячи з пам’яток і непрямих свідчень, тут існувала як культура дослівного перекладу, так і культура вільної обробки вихідного тексту. Шумерська література мала істотний вплив на стародавньоєврейську і давньогрецьку культуру.

2. Перекладацькі традиції у Стародавній Греції

Античність, як грецька, так і римська, вважається предтечею європейської цивілізації. Її творча сила постійно, хоч і з різною інтенсивністю, впливала на розвиток європейської культури (особливо значущою вона була в епоху Відродження, класицизму, неокласицизму та ін.). Унікальність античної культури полягає перш за все у тому колосальному творчому потенціалі, який вдалося розвинути Греції, а згодом і Риму в історично короткий проміжок часу (VI-I ст. до н. е.). Це відбилося в багатстві письмовій літературі, що значною мірою виявилося у розвитку літератури та писемної культури загалом.

Давньогрецьку цивілізацію історики не випадково відносять до «первинних». Це означає, що вона мало живилася впливом ззовні і відчувала себе як самодостатня. У греків за кілька століть сформувалася різнобічна і систематизована словесна культура, як усна, так і зодягнена в письмову форму. Необхідності у перекладі творів з чужих мов не виникало, і протягом усього періоду грецької античності нам не відомо жодного твору літератури, який би був саме перекладом. Однак, констатуючи відсутність перекладу «ззовні», жодним чином не можна стверджувати, що давньогрецька культура обходилася без перекодування інформації. Для таких культур, як грецька, вочевидь, варто говорити про поняття «внутрішнього» перекладу. Це поняття застосовне насамперед до давньогрецької інтерпретації власної епічної творчості. Якщо частина давньогрецьких жанрів, таких як лірична поезія, гімни, риторика, були авторськими, то епос, спочатку функціонуючи в усній формі, існував у великому різноманітті авторських трактувань, що відбилося, зокрема, в давньогрецької трагедії. «Електра» **Есхіла** і «Електра» **Евріпіда**, «Орестейя» **Есхіла** і «Орест» **Евріпіда** – не що інше, як різні інтерпретації, свого роду «внутрішні» переклади відомого давньогрецького міфу.

При цьому важливо, що міф древні греки розглядають як реальність, а не як вигадку: усвідомлення вимислу з'являється набагато пізніше. У світосприйнятті стародавнього грека боги Олімпу настільки ж реальні, як він сам і його сучасники, а те, що відбувалося з ними – так само реально, як життя будь-якої людини того часу, і як історичні події минулого і сучасності. Причому письмовий текст не розглядається в античності як самостійна цінність, йому не поклоняються. Сильне релігійне почуття стародавні греки відчувають до самого язичницького міфу, який відомий їм з дитинства з усних переказів і не має форми остаточного письмового тексту (подібно тексту Біблії для європейця середньовіччя), і особливо цінують майстерність подачі цього міфу.

Гомер для них – один з таких майстрів. У тому ж ряду великі трагіки Стародавньої Греції – **Есхіл, Софокл** і **Евріпід**. Тому найважливіша особливість текстового оформлення відомих сюжетів в давньогрецький період шляхом їх «внутрішнього перекладу» – це відсутність пієтету перед письмовим текстом і відсутність уявлення про стійкість остаточного тексту. У цьому, можливо, одна

з причин поганого збереження давньогрецьких літературних пам'яток. Відомо, що греки з упередженням ставилися до інших народів, називаючи їх варварами, і неохоче вивчали «варварські» мови. Але контакти з зовнішнім світом у греків, безумовно, існували або забезпечувалися діяльністю перекладачів-найманців, тобто варварів, які знали грецьку мову.

Такі перекладачі згадуються навіть в літературних пам'ятках, наприклад в романі **Флавія Філострата** «Життя Аполлона Тіанського» (III ст. н. е.). З істотними слідами діяльності перекладачів ми знайомимося лише в пізній період Стародавньої Греції, і до того ж на територіях грецьких завоювань. Так, в Олександрії в 285-243 рр. до н. е. був здійснений переклад Біблії грецькою мовою, виконаний ще в рамках старої, дохристиянської традиції, тобто з неабиякою часткою адаптації і переказу.

3. Розвиток перекладу у Давньому Римі

Стародавні римляни на відміну від стародавніх греків переклад використовували широко, причому переважав саме переклад іноземних, зовнішніх мов, який відіграв значну роль у формуванні римської культури епохи античності.

Висловлюються навіть дискусійні точки зору про те що римська культура являла собою системний переклад грецької культури. Але докладне вивчення пам'ятників Стародавнього Риму дозволяє зробити висновок про те, що римська культура, маючи на початку свого формування потужний стимул у вигляді досягнень грецької культури, згодом розвивалася власним шляхом.

Так чи інакше, Рим на ранньому етапі свого становлення мав найбільш тісні контакти саме з Грецією, і найбільша кількість переказів припадає у зв'язку із цим саме на частку грецької мови.

Початок постійним контактам Риму і Греції поклало вторгнення в Італію епірського царя Пірра у 280 р., що закінчилося невдачею (відома «Піррова перемога»). Грек Бенкет, зрозуміло, ставився до римлян як до варварів і тому навряд чи знав латину, за непрямими джерелами можна вважати, що спілкування Пірра з римлянами здійснювалося через перекладачів.

Цікаво, що і самі римляни вважали свою мову варварською і високо шанували грецьку, якою писали перші історіографи, такі як **Квінт Фабій Пиктор** (III ст. до н. е.). Знання грецької мови було свідченням освіченості і високого статусу в суспільстві, і дипломатичні контакти з греками у той час забезпечувалися перекладом, який виконували громадяни Риму. Так, перший відомий нам по імені усний перекладач – це сенатор **Гай Ацилій**, який виступав в ролі перекладача в сенаті, коли в 155 р. до Риму прибуло грецьке посольство, представлене філософами Корнеадом, Діогеном і Кріптолаєм.

Родоначальником перекладу писемних пам'яток і зачинателем римської літератури вважається грек з Тарента, вільновідпущеник **Луцій Лівій Андроник** (бл. 275-200 рр. до н. е.). Андроник переклав латинською «Одісею» Гомера, яка протягом наступних двохсот років була обов'язковим читанням римських школярів. Андронік розробив різні прийоми адаптації грецьких творів до римської дійсності і культури. Саме він першим змінював при перекладі імена грецьких богів на імена відповідних їм римських богів. За допомогою транскрипції він вводив у текст латинського перекладу грецькі слова, що позначали екзотичні реалії. Замінюючи грецькі метричні розміри на народний сатурнійський вірш, він поклав початок римської класичної поезії. Відомо дванадцять назв грецьких комедій і трагедій, які переклав Андроник, виступаючи одночасно як режисер та актор при їх постановці. Фактично Лівій Андроник може вважатися родоначальником того методу адаптаційного перекладу, який широко застосовувався римськими перекладачами згодом.

Наступною великою фігурою в області перекладу в Римі був **Квінт Енній** (239-169 рр. до н.е). Володіючи трьома мовами: рідною окською, грецькою і латинською, Енній прославився як власними творами, так і перекладами. Вже у творчості Еннія з'явився феномен, який яскраво характеризує римські переклади з грецької: вони переважно є засвоєнням грецького вихідного матеріалу, а не перекладом текстів у сучасному розумінні.

Відомий римський комедіограф **Тит Макций Плавт** (к. І- поч. ІІ ст. до н. е.) теж будував свої комедії на основі грецьких, використовуючи прийом контамінації, тобто з'єднуючи досить точний переклад окремих фраз з власними фрагментами. Характерно, що і сам Плавт, і його сучасники, очевидно, вважали творіння Плавта перекладами. Про дві з його комедій прямо сказано: «Плавт переклав варварською мовою» (тобто латиною) [Корунець, с. 58]. Потрібно відзначити, що Плавт навмисно підсилював простонародний відтінок мови героїв своїх комедій, тому особливо високо цінувався плебсом.

Доволі вагомою та репрезентативною є перекладацька творчість **Публія Теренція Афра** (190-159 рр. до н. е.). І справа не тільки в його об'ємі – за деякими відомостями, Теренцій переклав з грецької близько ста комедій. Важливо інше: використовуючи весь досвід обробки грецького драматичного матеріалу попередніми авторами, Теренцій вклав в уста персонажів витончену літературну мову. У цій промові немає грубих, простонародних виразів, але немає і архаїзмів, що дозволило сучасникам бачити в ній зразок літературної норми. Тому Теренція за життя цінували передусім серед освічених аристократів-еллінофілів. Цезар відзначає «чисту мову» Теренція, хоча і говорить, що «комічній силі» йому з греками не зрівнятися, а Цицерон пише, що Теренцій «все висловлює витончено, всюди кажучи солодкоголосно» [цит. за : Прокопенко, с. 28]. До нас повністю дійшли чотири комедії, що є перекладами комедій **Менандра,** і дві комедії, основою яких були твори **Аполлодора Критського**. Усі вони згодом були включені у програму вищої римської освіти, а їх автора вшановували як члена Великої квадриги: Теренцій, Цицерон, Вергілій, Саллюстій.

Таким чином, до кінця ІІ ст. формується літературна латинська мова, багато в чому завдяки численним перекладам з грецької. Освоєння ж грецької

традиції шляхом перекладу призводить до створення самостійної римської літератури. При цьому кожна з античних мов – як латинська, так і грецька – посідають в римській культурі і суспільному житті свою, особливу нішу. Статус грецької мови став подвійним: з одного боку, це мова нижчих шарів, рабів, а з іншого боку – мова освіченої еліти

Приблизно до цього ж часу належать і перші теоретичні міркування про переклад. Вони належать відомому ораторові, філософу і політичному діячеві **Марку Туллію Цицерону** (106-43 рр. до н.е.). Перекладом Цицерон займався і сам, причому з юного віку. У 16 років він переклав грецьку поему з астрономії – «Явища» Арата, згодом, у тридцять два роки, відомий твір Ксенофонта (IV ст. до н.е.) «Домобуд». Цицерон вважав, що дослівний, буквальний переклад – це свідчення мовної бідності і безпорадності перекладача. Він закликав передавати не форму, а зміст твору, добираючи слова «не за рахунком, а за значенням, слідувати законам мови перекладу, орієнтуватися при виборі відповідників на читача або слухача – тобто вважав важливою установку на конкретного реципієнта.

До І ст. н. е. римська література засвоїла практично всі жанри грецької літератури і стала розвиватися самостійно. Тепер переважає не прямий вплив – через переклад, а опосередкований – через сюжетику. Це доповнюється вже розробленим методом орнаментального використання окремих точно перекладених цитат з грецьких авторів (*контамінація*).

Так, **Квінт Горацій Флакк** (65-рр. до н.е.) сюжетно і архітонічно найчастіше слідує раннім грецьким поетам: **Архілоху, Сапфо, Алкею, Анакреонту, Мімнерму, Піндару**. Наслідуючи еолійських поетів також і у метриці, і у стилі, Горацій не є сліпим наслідувачем – їхні мотиви і цитати слугують лейтмотивом або епіграфом до тієї теми, яку поет розвиває самостійно, домагаючись бездоганної форми при стислій виразності мови. Горацій творчо користується багатющим арсеналом грецької сюжетики і стилістики, досягаючи нової літературної якості – тієї гармонії форми і думки, яка властива тільки його творчості.

Починаючи з І ст. н. е. провідним стає *прозаїчний переклад*. Ще у І ст. до н. е. історик **Сісенна** (І18-67 рр. до н. е.) перекладає латинською «Мілетські розповіді» Арістіда Мілетського. Поряд з іншими жанрами, у перші століття нашої ери серед перекладів переважає роман. Причому в Римі було створено, по суті, всього два романи латиною: «Сатирикон» **Петронія** і «Золотий віслюк» **Апулея**; інші відомі романи були перекладними. У ІІ ст. з'являється «Історія Аполлонія, царя Тирського», на початку ІІІ ст. – «Щоденник Троянської війни», згодом – «Діяння Олександра» у перекладі Юлія Валерія, а у IV ст. – «Історія падіння Трої», а також «Іудейська війна» **Йосипа Флавія**, написана у І ст. грецькою мовою.

4. Перекладацькі традиції в епоху Середньовіччя

Доба Середньовіччя знаменує собою перехід від язичницького сприйняття світу до монотеїстичного. Для європейських народів провідним варіантом такого сприйняття стало християнство. Саме ця грандіозна зміна у сприйнятті людиною себе і світу зумовила новий підхід до перекладу і закріпила його на довгі століття.

Християнство принесло з собою Святе письмо – священний текст, до якого люди вже не підходили з колишніми, античними мірками. Текст цей, даний Богом, шанувався як святиня. Надзвичайно важливо, що це був письмовий текст, тобто текст, що має закінчене оформлення. В принципі, в історії народів Європи вже відома була на той час традиція релігійного сприйняття письмових знаків мови. Стародавні германці дохристиянської доби саме так на порубіжжі ер сприймали свої руни. Сакральний характер мала кожна руна сама по собі, поза її зв'язком зі значенням. Значення її являло собою таїнство і перебувало у віданні жриців. Використання рун для складання слів зв'язного тексту, тобто для передачі інформації, було на той час другорядним завданням у їх застосуванні.

Шанування тексту Священного писання ґрунтувалося не стільки на шануванні окремих графічних знаків (букв), як на шануванні Слова, яке з самого початку сприймалося як найменша можлива частка, що прямо пов'язує людину з Богом.

Це середньовічне європейське сприйняття тексту дає ключ до розуміння середньовічної теорії перекладу. Вона спирається на уявлення про природу мовного знаку, а це уявлення, в свою чергу, сягає корінням у філософію неоплатонізму. Її принесли на християнський ґрунт **Блаженний Августин** – на Заході і **Псевдо-Ареопагіт** – на Сході Європи. В центрі цих уявлень – *іконічна природа слова*. Це означає, що слово є образ речі; причому існує внутрішній нерозривний зв'язок між словом і річчю. Уявлення про іконічну природу слова згодом зміниться альтернативою уявлень (у сучасній лінгвістиці цей зв'язок може трактуватися і як іконічна природа, і як випадкова). Але тоді, в культурі середньовіччя, іконічна природа слова була аксіоматичною.

Типові риси середньовічних переказів можна простежити на прикладі однієї з найбільш ранніх пам'яток – готської Біблії. Готська писемність була однією з найперших варіантів європейської писемності на греко-латинській основі. У IV ст. н. е. вестготський монах **Вульфіла** переклав Біблію готською мовою. На основі знаків грецького, італійського та частково рунічного алфавітів Вульфіла розробив для цілей перекладу готський алфавіт, який згодом і став основою готської писемності. Уже в цьому ранньому тексті виявилися всі основні риси середньовічного перекладу. Переклад цей – дослівний. Якщо Вульфіла стикався в грецькому оригіналі зі словом, якого немає в готській мові, він винаходив різні способи його відображення. Серед них і транскрипція, і

калькування словотворчої моделі. Установка на передачу кожного слова окремо приводила до того, що не враховувався контекст, переклад опинявся позаконтекстуальним, точно слідував за ланцюгом окремих слів, але не брав до уваги систему мови. Тому він і отримав найменування *буквального*, або «*рабського*», перекладу. Однак навряд чи можна говорити тут про лінгвістичну наївність перекладачів, як це роблять багато дослідників. Справа швидше в абсолютно особливому ставленні до тексту, яке нам важко уявити. Адже середньовічний перекладач дбав не про майстерність перекладу, точність передачі змісту і зрозумілість перекладеного тексту, а про те, щоб він відповідав доктрині християнського віровчення. При цьому затемненість, незрозумілість змісту була навіть приваблива, посилювала містичне релігійне почуття і відповідала невимовності, непізнаваності основних християнських істин. У цьому світлі особливого звучання набуває слово «рабський»: відчуваючи найбільший пієтет перед оригіналом, перекладач відчував і хотів відчувати себе рабом перед Божественним текстом. Практика дослівного перекладу призводила до прямого запозичення латинських і грецьких граматичних структур (accusativus cum infinitivo, genitivus absolutus та ін.), які згодом найчастіше засвоювалися тими, хто сприймав цю мову.

У перекладних текстах, таким чином, при дослівному принципі відбивалася структура мови оригіналу, його словотвірні моделі, але на національну специфіку акцент не робився, вона, вочевидь, і не усвідомлювалася, у всякому разі, проблеми для перекладу не становила. При перекладі тексту Біблії, який робився зі староєврейської через мову-посередник – грецьку або латинь, виникала багатошарова структура тексту перекладу на всіх рівнях мови.

Прагнення до вірності християнській доктрині при дослівному принципі іноді дозволяло перекладачам замінювати традиційні деталі біблійного антуражу на місцеві. Так, в поетичному перекладі Біблії на давньосаксонську мову, відому під назвою «**Хеліанд**» («**Спаситель**», IX ст.), пустеля, куди прямує Христос, замінена лісом. Але такі заміни зустрічаються, як правило, у тому випадку, якщо вихідний текст оброблявся поетично. Одночасно з адаптацією можна було спостерігати і логічне «вирівнювання» тексту оригіналу, метою якого було, мабуть, полегшення його сприйняття – все з тим же завданням: донести до пастви Слово Боже. Яскравим прикладом такого логічного вирівнювання були так звані «євангельські гармонії», тобто сумування всіх чотирьох Євангелій. Таким чином, у перекладах раннього Середньовіччя можна спостерігати єдність трьох ключових принципів: *дослівного перекладу*, *культурної адаптації* та *логічного вирівнювання*. Для прикладу, згаданий «Хеліанд», написаний традиційним для германців давньогерманським алітераційним віршем; таким же є Євангеліє **Отфрода** (IX ст.): євангельська гармонія, написана рейнсько-франкським діалектом використовує суміжну кінцеву риму.

Відзначимо ще одну особливість середньовічного ставлення до тексту. Вірність оригіналу ставилася понад усе. Але, перетворившись в перекладений текст, він міг потім піддаватися купюрам, входити до складу різних компіляцій та ін. Це було пов'язано з тим, що поняття авторства в нашому розумінні не

існувало; в кінцевому рахунку не людина перекладала за допомогою свого мистецтва, а божественне натхнення керувало ним. Тому поняття зазіхання на чужий текст виникнути не могло.

У середні віки відсутня опозиція між оригінальною та перекладною літературою. Адже текст не є національним надбанням, він є надбанням усього християнського світу. Віра об'єднувала людей набагато потужніше, ніж кров і звичаї. Текстова культура була єдиною. Саме тому, на відміну від античності, частка перекладних текстів у всій християнській Європі дуже велика і складає від 87 до 99%. Це зовсім не означає духовної неповноцінності народів у середні віки та їх нездатності до самостійної творчості. Це свідчить про спільність їх текстової культури та про християнську домінанту в ній. Крім того, це свідчення високої інтенсивності інформаційного обміну на той час.

Починаючи з XII-XIII ст. серед пам'яток перекладу збільшується частка світських текстів. По всій Європі завдяки перекладам поширюється лицарський роман: у XII ст. обробки лицарських романів за французькими джерелами з'являються у Німеччині («Парцифаль» **Вольфрама фон Ешенбаха**, «Ерек» і «Івейн» **Гартмана фон Ауе**); у XIII ст. з'являються перекази французьких лицарських романів в Англії, Італії, Норвегії, Фландрії, Іспанії. Навіть в Ісландії, культура якої з цілої низки причин (толерантна християнізація, острівна ізольованість, сильна власна література) була не такою залежною від перекладів, саме під впливом перекладів лицарських романів сформувався цілий літературний жанр: *романічна сага*. Популярним серед європейських перекладачів є також старофранцузький епос «**Пісня про Роланда**», який починаючи з XII ст. перекладають різними європейськими мовами (зокрема, середньоверхньонімецькою і нідерландською).

У самій же Франції, крім християнської та античної літератур, перекладають не так багато, оскільки існує власна авторитетна література. Завершуючи розмову про середньовічну теорію і практику перекладу, коротко схарактеризуємо усний переклад.

Якщо письмовий переклад перебував у віданні ченців і був богоугодною справою, основним мовами, з яких перекладали були грецька і латинь, які сприймалися як божественні мови Священного писання, а латинь була також мовою богослужіння, то усний переклад, навпаки, сприймався в народі як заняття бісівське. По-перше, той, хто говорив будь-якою іншою (варварською, неповноцінною) мовою, як і у давнину, здавався людиною неповноцінною, а незрозуміла здатність говорити відразу двома мовами наводила на підозри, чи не пов'язаний він з дияволом. Але оскільки усний перекладач ставав незамінною фігурою при дипломатичних контактах між європейськими державами, які у цей час формуються, то він поступово перетворюється на офіційну посадову особу і, як професіонал, має високий статус державного визнання.

У XIII ст. вперше усвідомлення необхідності навчати усних перекладачів призводить до реальних ініціатив: юрист **Петрус де Боско** домагається створення у Парижі спеціальної ***Вищої школи усних перекладачів*** зі східних мов і викладає в посланні Філіпу IV Красивому приблизну програму навчання, аргументуючи необхідність створення школи тим, що настав час почати

експансію європейської духовної культури на Схід.

5. Перекладацькі традиції середньовіччя у Східних країнах

Мистецтво перекладу розвивалося не тільки в Європі, тому важливо уявляти культурний фон європейського розвитку через звернення до перекладацьких традицій, які існували на теренах країн Сходу.

В арабському світі розквіт перекладацької діяльності припадає на VIII-XIII ст. і безпосередньо пов'язаний із поширенням ісламу. Середньовічна арабо-мусульманська філософія спирається на грецьку, зокрема на Аристотеля, й бере свій початок у перекладах. Серед потужних центрів перекладу на той час можна відзначити **Насібіні Гундішапур** (Іран, Дамаск). Особливе місце посідає **Індія**, яка за обсягом і кількістю перекладів перевершує не тільки весь середньовічний Схід, а й Європу. Примітно, що переклад в Індії є в основному не засобом запозичення інформації ззовні, а засобом її «випромінювання»: на території Індії створюються переклади більш ніж трьомастами мовами, в основному – з санскриту.

Багаті перекладацькі традиції виявляються у **Кореї** (переклади в основному з китайської і на китайську), у Тибеті (VII-XIV ст.), де центрами перекладу є здебільшого тибетські монастирі, у Монголії (з китайської, тибетської, уйгурської). Окрему перекладацьку культуру розвивають **Китай** та **Японія**. Китай, одна з найдавніших безперервних цивілізацій, протягом усієї своєї історії відрізнявся яскраво вираженою самодостатністю (китайський гегемонізм) і не прагнув до культурних запозичень; не спостерігалося також і прагнення поширювати свою культуру. Переклад у Китаї у зв'язку з цим був розвинений украй слабо, і спалахи перекладацької діяльності в III-VII ст. були пов'язані лише з засвоєнням буддизму. Далі, аж до XIX ст., у Китаї практично нічого не перекладалося. Першим симптомом швидкого виходу з ізоляції стало створення школи іноземних мов і бюро перекладів при Цзянь-Наньском арсеналі у 60-ті рр. XIX ст. Біблія на китайську мову була перекладена тільки у XX ст. Аналогічну ситуацію ми спостерігаємо і у середньовічній **Японії**, де до початку XVII ст. переклад був невідомий і не культивувався.

Підведемо підсумки:

1. Письмовий переклад в середні століття виявляється потужним засобом релігійної консолідації – як в Європі, так і на Сході.

2. Поява писемності у європейських народів безпосередньо пов'язана з необхідністю перекладу Біблії, таким чином, переклад стає каталізатором інформаційної культури людства

3. Письмовий переклад в середні століття здійснюється переважно в межах теорії дослівного перекладу, яка базується на уявленні про іконічну природу

мовного знаку.

4. Конкуруючим принципом письмового перекладу є принцип культурної адаптації.

5. Для середньовічного письмового перекладу характерна відсутність усвідомленого авторства, а також відсутність уявлень про національну приналежність тексту.

6. Функціональні рамки усного перекладу, як і раніше, залишаються обмеженими.

6. Особливості перекладу в епоху Відродження

Значення перекладу поступово змінюється в епоху Відродження, в силу того наскільки змінюється ставлення людини до самої себе, Бога і навколишнього світу. Перші такі зміни з'являються ще в надрах Середньовіччя. У XII ст. з'являються університети – осередки світського знання: у **Болоньї** (1119 р.), у Парижі (1150 р.), в **Оксфорді** (1167 р.), у **Валенсії** (1212 р.) та ін. З'являється світське мистецтво і світська наука, латина тепер не тільки мова Священного писання і християнського богослужіння, а й мова університетської освіти і світської науки, тим самим вона наближається за своїм статусом до інших європейських мов.

Збільшується, і популярність світської перекладної літератури. Священний трепет перед текстом починає поступово змінюватися інтересом до його змісту. Цілком узгоджуються з цими новими тенденціями висловлювання **Роджера Бекона** (XIII ст.), який у своєму знаменитому творі «**Opus majus**» зазначає, що в перекладі «все передати неможливо», оскільки мови помилкові і своєрідні, і закликає перекладачів спиратися на вдосконалення свого знання іноземних мов [цит. за : Зорівчак, с. 258].

З'являється погляд на текст як на щось організоване за правилами певної мови. Велику роль у цій переорієнтації зіграло пожвавлення інтересу до античних текстів: перше місце серед перекладених книг в XIV ст. займають античні автори і у Франції, і в Італії, і в Іспанії; дуже популярні вони і в Англії. Серед відомих імен – Вергілій, Овідій, Саллюстій, Тит Лівій. Не менш важливою була поява світських текстів, що містять усвідомлену вигадку (фактично, це був початок зародження художньої літератури в її сучасному розумінні). Підвищений інтерес перекладачі різних країн виявляють до новинок італійської літератури, яка перебувала тоді на передньому фланзі літературного розвитку. Твори **Данте**, **Петрарка**, **Боккаччо** перекладають в XIV-XV ст. на всі основні європейські мови.

Разом з тим пожвавлюється і розквітає старовинна традиція культурної адаптації. Так, німецький перекладач XV ст. **Альбрехт фон Ейб** при перекладі

комедій Плавта не тільки антураж дії замінює на німецький, а й змінює імена дійових осіб.

Церква в епоху Відродження посилює боротьбу за свою чистоту, немов відчуваючи неминучість змін і чинячи опір їм з останніх сил. Цю чистоту вона також пов'язує і з дослівною теорією перекладу, засновану на іконічній природі мовного знака. Постраждав перекладач і вчений, гуманіст **Етьєн Доде**. За неканонічне тлумачення однієї репліки Сократа у діалозі Платона він був засуджений церковним судом до смерті і спалений на вогнищі у 1546 р. Церква забороняє і переклад Біблії народною мовою, оголосивши її єретицтвом. Незважаючи на це, вже в XIV ст. зустрічаємося з першими спробами викласти текст Біблії народною, загальнодоступною мовою. Один з таких анонімних перекладів німецькою мовою був надрукований в Страсбурзі в 1465 р. Однак цю спробу не можна визнати вдалою. Переклад, виконаний, очевидно, з Вульгати, рясніє кальками з латини і відрізняється важкістю синтаксису. Водночас саме з перекладом Біблії пов'язана найістотніша зміна, яка відбулася в наступному XVI ст.

7. Європейські традиції перекладознавства у Нову Добу

Реформація. Справжній злам в історії перекладу настає тільки тоді, коли ревізії піддається головний текст в житті людей того часу – Біблія. Ось чому цей перелом пов'язаний у першу чергу з ім'ям **Мартіна Лютера**. Лютер гостро відчував назрілу потребу європейської частини людства вступити в інші стосунки з Богом, спілкуватися з ним без посередників і втілив цю потребу у нових принципах перекладу. Саме новий переклад Біблії став основною опорою Реформації християнської церкви.

Закликаючи дотримуватися канонічної повноти і точності передачі змісту оригіналу, Лютер закликав робити мову перекладу такою, щоб вона була зрозумілою і знайомою будь-якій людині, тобто орієнтуватися на норми розмовної мови. Цікаво, що усні, просторічні «компоненти мови того часу», які Лютер увів у Біблію, незабаром змінили свій статус і стали сприйматися як елементи високого стилю. Подіяв авторитет тексту Біблії, як священного і піднесеного. Нові принципи перекладу, орієнтовані на повне самостійне розуміння тексту і перекладачем, і тим, хто його читає, поширилися дуже швидко на переклад Біблії з латинської мови в інших країнах Європи, а згодом, і на переклад інших християнських і світських текстів.

У цей же час розширюється діапазон перекладу нехудожніх текстів в зв'язку з розвитком світського знання. Перекладаються твори з астрономії, лікарської справи, алхімії, географії. Принцип повної передачі змісту засобами рідної, зрозумілої всім мови стверджується і тут.

Класицистичний переклад. У XVII ст. рекатолізація призводить

подекуди до повернення авторитету дослівного принципу, але він як був, так і залишається вже не єдиним. Лютеранська концепція, яка більше відповідає погляду людини того часу на світ, продовжує поширюватися.

Формування світського художнього тексту, яке почалося в епоху Відродження, завершується його чіткою фіксацією у жанрах в епоху класицизму. Починаючи з кінця XVII ст. в європейських літературах визначаються принципи перекладу, згідно з якими текст повинен відповідати нормам естетики **Буало**, нормам естетики класицизму. Кращим перекладом визнавався переклад, максимально наближений до будь-якого художнього ідеалу. Це досягалося за допомогою певного набору мовних засобів, які відповідали вимогам «доброго смаку».

Зміст і форма у класицистичному перекладі були в єдності. Але ця єдність знаходилася поза оригіналом, в якійсь ідеальній реальності, і в процесі перекладу треба було прагнути досягнення цього ідеалу. Тому текст оригіналу розглядався як сирий, недосконалий матеріал. Проблема перекладеності у такому випадку зникала сама по собі: адже будь-який, найслабший оригінал можна було спробувати наблизити до естетичного ідеалу. При перекладі зміни вносилися у сюжет, композицію, склад персонажів, тобто у змістовні аспекти твору, змінювалися і способи вираження цього змісту. В результаті зникала будь-яка авторська і стилістична своєрідність першотвору. Навмисно усувалася національна своєрідність, хоча і попередні принципи перекладу його не передавали і не враховували. Але якщо в Середньовіччі відмова від національних рис пояснювався прагненням до релігійного єднання, то за часів Відродження панувала ідея інтернаціональної, просвітницької місії літератури. Не дивно, що за такого підходу до цілей перекладу, коли естетична цінність самого оригіналу не бралася до уваги, не поодинокими були переклади за участю мови-посередника, якою у більшості випадків ставала французька. Дискусії про те, чи збагатили такі переклади європейські національні літератури, ведуться і до сьогодні.

Своєрідним було також і ставлення до норм мови перекладу. Текст повинен був відповідати нормам тієї мови, якою перекладався, але ці норми трактувалися інакше, ніж в концепції Лютера. Установка на загальнонародну мову змінилася установкою на мову конкретного літературного жанру, багато в чому далеку від розмовної. Як приклад, можна навести чисельні класицистичні переклади трагедій Шекспіра французькою мовою. Неприпустимі були з погляду класицистичної естетики поєднання поезії й прози в трагедії, комічних ситуацій з трагічними, вживання грубої та просторічної лексики, порушення теорії трьох єдностей: часу, місця та дії. Всі ці «відступи від ідеалу «усувалися» при перекладі. Тексти, перекладені у такий спосіб, як би відривалися від конкретного автора і ставали надбанням літературного напряму, смислового і стилістичного «свавілля» [цит. за : Зорівчак, с. 145].

Що стосується перекладів нехудожніх текстів, то вони впродовж XVII-XVIII ст. тримаються в межах лютеранських принципів перекладу, за виключенням, мабуть, публіцистичних та філософських текстів. При перекладі наукових творів були поширені компіляції і вибірковий переклад.

Громадський статус перекладача в XVIII ст. стає доволі високим у порівнянні з колишніми століттями, але помітно варіюється від країни до країни. Зрозумілим є одне: письмовий перекладач посідає помітне місце у світській культурі. Дослідники відзначають, що саме в XVIII ст. переклад набуває ознак професії і поступово починає формуватися справжній професійний стан перекладачів.

8. Формування традицій перекладу у період Київської Русі та Московського царства

За часів свого існування Київська Русь мала багато політичних, культурних, торгівельних зв′язків із сусідніми країнами, зокрема, із Візантією, іншими слов'янськими державами, Францією, Німеччиною, країнами Сходу. Це вимагало великої кількості перекладачів (толмачів) з грецької, латинської, аравійської, німецької, скандинавської на тюркської мов. Окрім усних існували й писемні переклади. Серед таких можна відзначити анонімні тексти перекладів із високим професійним рівнем, наприклад «**Троянская притча**», «Олександрія» (роман про О. Македонського).

Витоки вітчизняної історії перекладу, відображеної в писемних пам'ятках, належать до часів прийняття християнства і появи на Русі писемності. Як і у більшості європейських народів, абсолютним пріоритетом, починаючи з X ст., користується теорія дослівного перекладу, заснована на іконічному сприйнятті словесного знаку і особливого статусу тексту Біблії, який і заклав традицію дослівного перекладу інших текстів. Перші переклади здійснюються переважно з середньогрецької мови. Переклади виконуються часто не на Русі, не слов'янами, а греками, старослов'янською (інакше – староболгарською, або церковнослов'янською мовою). Староболгарська мова стає і мовою православного богослужіння, і літературною мовою християнських пам'яток, виконуючи функції, аналогічні функціям латини для народів, об'єднаних під егідою римської ортодоксальної церкви.

Єдина мова православ'я – ще одне підтвердження того, що в середні віки в Європі відмінності у віросповіданні важать більше, ніж національні. Православний слов'янський світ набув культурну спадщину та спільність, і ця спільність мала загальний фонд – тексти перекладів. Найбільш авторитетні універсальні твори слов'янського Середньовіччя – всі перекладні. Дослідники відзначають, що у домонгольській письмовій літературній спадщині, наприклад, не більше 1% власних творів, а 99% пам'яток – є перекладеними. У XI-XII ст. по кількості перекладів Русь випереджає інші слов'янські держави. Серед перекладів цієї пори – твори церковних діячів: **Іоанна Златоуста, Григорія Низького, Василя Великого**, а саме:

- житія: «Житіє Св. Ірини», «Житіє Олексія, чоловіка Божого»;
- хроніки: «Хроніка Георгія Амартола» і «Хронографія Іоанна Малали».

Всі ці ранні переклади відзначені прагненням триматися якомога ближче до оригіналу. Аналізуючи «Хронографію Іонанна Малали» М. І. Чернишова зазначає наявність не тільки домінуючого дослівного принципу, а й поморфемну передачу, яка полягала в перекладі кожної грецької морфеми окремо [цит. за : Корунець, с. 58].

Поряд із християнською літературою в XI-XIII ст. перекладаються твори цілком світські, але з повчальною тенденцією. Популярністю користуються «Повість про Акіра Премудрого», «За звістку про Валаамі і Йосафата», «Девгенієво діяння» (основою для якого послужив, мабуть, лицарський роман), «Олександрія», «Троянська притча». У перекладах цих творів помітно більше свободи у поводженні з оригіналами, більшу різноманітність стилістичних засобів, що пояснюється не тільки їх світським характером, а також високою стилістичної культурою мови перекладу – староболгарською. Широкого розповсюдження набувають і перекладні книги, що містять природничі уявлення Середньовіччя, наприклад «Фізіолог» і «Шестоднєв». Але особливої популярності набула «Іудейська війна» **Йосипа Флавія**, і це, безумовно, не випадково. Історіографія, написана яскравою, образною мовою, яка виявляє тенденцію до римування, перекладена в традиціях, що нагадують римські, з істотними відхиленнями від принципів дослівного перекладу. Перекладач витримує симетрію побудови фрази, зберігає риторичний період, передає метафори, та ін., а також орієнтується на передачу стилю оригіналу. Природний порядок слів свідчить про те, що перекладач прагнув не перекручувати мову перекладу і зробити текст зрозумілим для читача. Більш того, перекладач підвищує емоційну наповненість першотвору і динамізм розповіді: непряму мову він замінює прямою, конкретизує описи, підсилює емоційне забарвлення пейзажів. Для цього перекладачеві доводиться вносити в текст деякі додавання. Таким чином, крім дослівного перекладу в київський період успішно використовується і традиція вільної передачі змісту оригіналу.

У XIV-XVII ст. більшу частину займають переклади релігійної літератури. Особливе місце посідає перекладацька творчість **Максима Грека** – вченого-монаха, якого було викликано у Москву в XIV ст. Він заснував школу перекладачів. Перші переклади на Русі: **Власій, Дмитро Курмятів, Ніл Герасимов.** У цей час перекладаються і вітчизняні твори.

XV ст. – твори ораторського мистецтва (анонімні переклади): «Голосіння через падіння великого города» (про взяття Константинополя турками). Тут зберігся пафос, оптимістика, образність без дослівності. Перекладалися лицарські романи , книги з географії , медицини , алхімії (тільки проза).

У XVII ст. – перші спроби віршованих перекладів (псалми). Московські бояри замовляли твори сучасного німецького поета Флемінга. Чеська дослідниця Светла Матхадзерова відновила, базуючись на багатьох стародавніх джерелах судження про переклад у часи Київської Русі та Московського царства. Вони полягають у такому:

- ✓ необхідність перекладати силу і розум;
- ✓ у разі роботі із світською літературою можливий вільний переклад;
- ✓ При переказі літургічних (релігійних) текстів необхідний переклад від слова до слова [цит. за : Корунець, с. 62].

Для XVII ст. характерний синтез крайніх тенденцій за змістом і за літературою, вільний і чітко дослівний переклад (взаємовплив тенденцій перекладу релігійної та міської літератури).

9. Вітчизняні перекладацькі традиції Київської Русі

Як зазначає О. В. Ребрій, початок перекладної діяльності на території сучасної України починається ще у IX ст., коли у 864 р. імператор Візантії Михайло III надіслав грецьких монахів Кирила та Мефодія для проповідування християнства серед слов'янських народів [Ребрій, с. 51].

Вони почали свою діяльність зі створення алфавіту, відомого усьому світові як кирилиця, за допомогою якого переклали з грецької церковнослов'янською декілька релігійних текстів, в тому числі Новий Заповіт, Псалтир та молитовник. Після офіційного хрещення Русі у 998 р. з'явилася інша перекладна література, що мала на меті ознайомити нових християн з основами цієї релігії, її філософським підґрунтям, обрядами та звичаями. На думку автора, у ранній період існування Київської Русі, що підтримувала досить тісні торговельні та культурні відносини з іншими європейськими державами середньовіччя, головним посередником та передавачем перекладної літератури було Болгарське царство, однак вже в перші десятиліття XI ст. князь Ярослав Мудрий усвідомив необхідність мати власні перекладені книги [Ребрій, с. 57].

Досить велика кількість перекладів, датованих XI, XII і початком XIII ст., виділяє Київську Русь не тільки серед слов'янських держав, але й у середньовічній Європі взагалі. Значне поширення одержала патристична література (тобто твори «батьків церкви» II-VIII ст., у яких викладені основи християнського богослов'я та філософії), гомілетична література, (твори, у яких розглядаються теоретичні та практичні питання церковної проповіді), а також житія святих, серед яких «Житіє святої Ірини» та «Житіє Олексія, людини Божої» користалися особливою популярністю.

На думку В. Прокопенка, мова руських перекладів древнього періоду формувалася в процесі перекладів релігійної літератури (Біблії, «Житія святих», богослужбових текстів) та історичної хроніки. Високий рівень перекладів давньоруського періоду, як відзначають дослідники М. Мещерський, Л. Ковтун,

М. Сухомлинов, був пов'язаний як із впливом живої народної мови тодішньої Русі на письмову мову, так і з культурою старослов'янської мови, багатої як лексично, так і стилістично [Прокопенко, с. 78]. У Київській Русі не робилися прямі переклади класичної античної (давньогрецької чи давньоримської) літератури, але в різних збірках були представлені фрагменти висловлень античних авторів.

Істотно важливими для розвитку культури постають переклади візантійських хронік. Особливо виділяються «Хроніка Георгія Амартола» та «Хроніка Іоанна Малали». У цей же період зустрічаються переклади книг цілком світського змісту, як, наприклад, «Повість про Акіра Премудрого» чи «Повість про Варлаама та Іоасафа». Своєрідний лицарський роман являє собою «Євгенієво діяння».

Більшість перекладів у зазначений період має буквалістський характер, що є цілком закономірним з урахуванням релігійного характеру першоджерел, однак їхня мова була тісно пов'язана з народною мовою Київської Русі. Найбільш примітним є переклад «Іудейської війни» Йосипа Флавія. Ім'я перекладача нам невідоме, також не можна визначити, чи був переклад зроблений в самій країні або за її межами, але дві редакції перекладу, що дійшли до наших днів, свідчать про те, що переклад був виконаний досить вільно. Почувається стилістична розкутість перекладача, що не прив'язується до синтаксису оригіналу. Уже немає характерного для ранніх слов'янських перекладів максималістського буквалізму. У перекладі явно відчувається прагнення до ритмізації перекладного тексту. Поряд із релігійними текстами у Київській Русі набули популярності світські переклади, такі як «Бджола», «Космографія», «Фізіологія».

У X-XI ст. активно формувалася національна мова Русі на базі старослов'янської мови та місцевих народних говірок, однак релігійні тексти продовжували перекладати старослов'янською мовою, яку згодом почали використовувати виключно під час церковних богослужінь, і в колах мовознавців вона одержала назву староцерковнослов'янської [Прокопенко, с. 79].

До кінця XII ст. у народів, які заселяли східнослов'янські землі, почали створюватися культурні та мовні відмінності, що згодом призвело до формування трьох чітко виділених мов та культур − великороської, малоруської та білоруської. Основною мовою книжності у всьому східнослов'янському регіоні залишалася церковнослов'янська мова, і це ускладнювало атрибуцію книг, що перекладалися, оскільки книги, що перекладалися в Малоросії, Білорусі, Великоросії, Сербії та Болгарії були в обігу всього культурного східнослов'янського ареалу.

10. Традиції українського перекладу у XIII-XVIII ст.

З кінця XIII ст. у зв'язку зі значним послабленням значення Києва як культурного та політичного центра слов'янського і, ширше, європейського світу відбувається відтік багатьох культурних цінностей, у тому числі і книг, на північ. У цей же період у народів, що заселяли східнослов'янські землі, завершується формування трьох чітко виділюваних мов та культур − російської, української та білоруської. Однак основною мовою книжності залишається церковнослов'янська.

У XV ст. з'являється низка перекладених творів, спільних для української та білоруської культур. Це нові редакції деяких книг Старого Заповіту. Вчені вважають, що переклади здійснювали з давньоєврейського тексту. Навіть існує припущення, що автором перекладу міг бути вчений-єврей. Спроби перекладати біблійні тексти продовжувались і в XVI ст. Необхідно також згадати і «Пересопницьке Євангеліє» (1556- 1561). На думку М. І. Рижського, за мовою воно ближче за все до української, а на думку інших дослідників, його переклали українсько-білоруською мовою [цит. за : Кияк, с. 185].

У XV-XVI ст. були в обігу перекладені або переказані «духовні повісті». Повість про королів-волхвів є перекладом латинської повісті «Кармеліта» **Іоанна Гілюдесгаймського** за допомогою польського посередництва. «Повість про страсті Христові» перекладали з латинської знову-таки за допомогою польського посередництва. Взагалі необхідно зауважити, що вся західноєвропейська література потрапляла в Україну польською, іноді чеською мовою, а потім її перекладали українською з цих мов.

У XV-XVI ст. перекладали не лише релігійні тексти, а й наукові. Так був перекладений трактат із логіки єврейського вченого XII ст. **Мойсея Маймоніда**. Були перекладені-переказані трактати і з астрономії. Дидактичні трактати «Аристотелева брама» походять з арабського джерела X-XI ст., який згодом був перекладений латинською та єврейською мовами. Переклад, зроблений в Україні, відштовхується від єврейської версії, про що свідчить наявність арабізмів у перекладі.

У першій половині XVII ст. деякі твори, що були створені на території України, перекладені на «слов'яноросійський діалект» з «простої» мови, це: «Катехізис» **Лаврентія Зизанія**, «Казання святого Кирила, патріарха ієрусалимського, про антихриста» **Стефана Зизанія**, «Книга про віру» З. Копистенського, «Книга про віру» ігумена Київського Нафанаіла, «Ліфос», виданий у Києві П. Могилою польською мовою та інші. Перекладали також деякі

полемічні твори **І. Вишенського**. У цей час був здійснений переклад однієї з книг «Космографії» **М. Вельського**, в якій містився опис деяких країн

Період з XIV по XVII ст. характеризується як московський період розвитку східнослов'янських земель. У цей період мистецтво перекладу продовжує розвиватися, хоча головне місце в перекладній літературі, як і раніше, належить релігійним книгам. Переклади поступово втрачають анонімність, а роль перекладачів у розвитку мови та культури починає отримувати суспільне визнання.

Частково напрямок перекладацької діяльності зміщується у бік літератури світського характеру. Перекладачів цього періоду умовно можна поділити на чотири категорії.

По-перше, це штатні перекладачі різних відомств. Оскільки більшість з них були іноземцями (здебільшого поляками, німцями або голландцями), в їхніх перекладах спостерігається дослівність, важкість, незграбність та плутаність, викликані недостатнім рівнем володіння цільовою мовою. По-друге, була невелика група вчених монахів, які перекладали лише релігійні тексти з латини або з грецької. Найбільш відомі перекладачі **Єпіфаній Славинецький, Арсеній Грек**, **Діонісій Грек**.

Членів третьої групи можна назвати перекладачами за сумісництвом, адже вони виконували переклади випадково і в невеликій кількості. Четверта група складалася з освічених заможних людей, серед яких були навіть особи, наближені до царів та великих князів.

Упродовж XVI-XVIII ст. в Україні використовують фактично два типи писемно-літературної мови: книжну українську, близьку до живої української народної мови, та слов'яноруську мову. Українська розмовна мова була наявною в народній поезії та драмі. Водночас продовжує функціонувати книжна мова, яка була спільною для східних та північних слов'ян.

В Україні переклад заповнював ту лакуну, яка мала місце в українській літературі впродовж тривалого періоду. Те, що прийнято називати власне художньою прозаїчною літературою, було представлене в XVI-XVIII ст. практично лише перекладами.

Переклади з античної спадщини XVIII ст. пов'язані з іменем **Григорія Сковороди** Він перекладав твори Горація, Вергілія, Овідія, Цицерона і Плутарха, деякі твори француза М. А. Муре та фламандця С. Гозіуса. Поширення не лише перекладів, а й оригінальної літератури в Україні у XVIII ст. було ускладнено указом Петра I у 1721 р. про заборону друкування в Україні оригінальних і нових творів, куди потрапляли і переклади.

Григорій Сковорода брав участь у переписуванні латинського богословського трактату **Адама Зерникова**, удосконалюючи знання мови і навички перекладу.

У 1760 р. була написана латинською мовою байка «Fabuła de Haedo et Lupo Libicine». Вона супроводжується авторським перекладом і приміткою, у якій Г. С. Сковорода зазначає, що Езопова байка «преображена на новый вид малороссийскими фарбами». От чому він перекладає назви грецьких тварин як Чорногривка, Білка, Кудлай, Жук. У латинському варіанті байки Сковорода використовував слова, звороти, образи, взяті з розмовної латини, якою користувалися в Україні в XV ст. Строкату синоніміку латинського тексту, слова («*флейта*» і «*вовк-музикант*» (tibilis, calamos, fistula docta)) вчений перекладає багатою синонімікою української мови того часу − «*флейтуза*», «*мінавет*», «*музикант*», «*капельмейстер*».

Перекладацька спадщина вченого містить переклади з «Моралій» Плутарха: «О смерти», «О хранении от долгов», «О вожделеніи богатства», «О Божій правосудіи», «О спокойствіи душевном» («Книжечка Плутархова о спокойствии души»). На жаль, до сьогодні зберігся лише переклад «О спокойствіи душевном». Сковорода також переклав трактат Цицерона «О старости», окремі байки Езопа («Байка Езопова» у двох редакціях − українській і латинській, «Фабула» − інтерпретація байки Езопа «Астролог», твору Вергілія (уривки з «Енеїди»), Овідія «Хвала астрономії»). Він переклав також «Оду» новолатинського фламандського поета Синдронія Гошия (Гозія), твори новолатинського французького поета-гуманіста Марка Антонія Мюре «Петру Герардію» і «В день народження Ісуса» і, звичайно, Горація.

Спираючись на вироблену в Києво-Могилянській Академії перекладацьку традицію, використання античної римської (**Цицерон**), а пізніше західноєвропейської (**Ієронім, Август Бухнер**) теорій перекладу, а також із досвіду власної перекладацької практики і педагогічної діяльності як викладача поетики в Переяславському колегіумі, викладача поетики і грецької мови в Харківському колегіумі (під час занять викладачі або використовували античну спадщину в оригіналі, або використовували свої власні переклади віршів, і тому, закладаючи основи теорії і практики перекладу в Україні), Г. С. Сковорода виклав свої теоретичні міркування про переклад.

Так, у примітці до перекладу оди Синдронія Гошия, зробленому в 1785 році, у супровідному листі до О. Захаржевського в 1790 Г. С. Сковорода поділяє перекладачів на дві категорії:

- ✓ перекладач-буквалість (translator) − «ставить слово замість слова, як зуб замість зуба»;
- ✓ перекладач-тлумач (interpres), що «як ніжна годувальниця кладе в рот своєму годованцеві розжований хліб і сік мудрості» [цит за : Ребрій, с. 102].

Перекладацька практика Г. С. Сковороди в цьому відношенні строгого розмежування не виявляє. Він не прагне адекватно передати особливості оригіналу, переклад для нього власне − це «переспів». У примітці до перекладу оди Синдронія Гошия Сковорода пояснює: «Цю оду я не переклав, а

витлумачив». У примітці до твору Цицерона «Про старість» Сковорода додає, що «сія книжечка, претолкованная здешним наречіем... А переведены не слова её, а мысли» [цит за: Ребрій, с. 104].

Сковорода займався перекладами деяких творів Плутарха. Усі вони належать до «моралий», присвячених темам смерті, правосуддя, жадібності, багатства, душевного спокою. При перекладі він змінив імена грецьких богів і влив «в новіє мехи и вино новое», витлумачив філософію Плутарха в руслі свого вчення. У процесі перекладу твору Марка Цицерона «О старости», як і трактату Плутарха «О спокойствіи душевном» Сковорода-перекладач викладає ідеї, що Цицерон виражає вустами Катона, інтерпретуючи їх, зближаючи з власними, тобто представляє їх як оригінальну і самостійну інтерпретацію. Таким чином, переклад Г. С. Сковороди має також важливе значення і для розуміння його власної філософії.

До своїх перекладів, як і до своїх оригінальних творів, вчений додає листи-присвяти (коментарі). Наприклад, лист-присвята «Разговор о старости» до перекладу М. Цицерона «О старости».

Принципи перекладу іноземних авторів рідною мовою Сковорода викладає у своїй праці «Филологические выписки» («Experta philologica»), У розділі «Авторы, которых следует читать в первую очередь» Сковорода радить читати «Лучшего мастера слова у самих латинян» Цицерона, його діалоги про дружбу, старість, книги про обов'язки, його промови на захист Архія, Марцелла, Лигарія, Дейотора. У розділах «При чтении надлежит делать выписки», «Способ, как следует делать выписки» Сковорода рекомендує під час читання робити виписки, класифікуючи їх на три види:

- ✓ короткі виписки (lemmata);
- ✓ замітки (adversaria);
- ✓ історичні виписки (historica).

Відповідно до вчення Г. С. Сковороди вибір перекладацького тексту повинен бути обумовлений якимось відношенням симпатії. У протилежному разі переклад буде буквальним, не творчим. Унаслідок установлення такого роду відношень формується «сродность філософів» у перекладацькій діяльності.

Таким чином, до кінця XVIII ст. в українській літературі фактично були відсутні оригінальні прозаїчні «розважальні» твори і цей недолік заповнював переклад-переказ. Потрапляли в Україну в основному твори, глибоко середньовічні за духом, до того ж адаптовані на слов'янських землях із додаванням місцевого колориту. Основними посередниками були польська, чеська та іноді німецька мови. Оригінальна література була історичної, ораторської, агіографічної, паломницької та полемічної спрямованості. Переклади з наукової літератури були незначними. Філософські праці доби Відродження та Романтизму не перекладалися, найвеличніші досягнення навіть західноєвропейської середньовічної філософії залишалися невідомими. Важко

сказати щось про техніку перекладу, оскільки до кінця не зрозуміле питання щодо мови перекладу. Проте переклад в Україні відіграв помітну роль як в українській культурі, так і в літературі.

Початок XVIII ст., ознаменований реформами Петра І, є переломним періодом і для розвитку перекладацької діяльності. Насамперед, відбувається перехід від теологічних перекладів до світських. Економічні та політичні реформи викликають розвиток наукового, технічного, військового, медичного, дипломатичного та інших видів перекладу. До перекладів починають висувати жорсткіші якісні вимоги.

Саме в цей час перекладачі стали отримувати гонорари за свою роботу. Друга особливість проявилася у зміні характеру книжок, що перекладалися. До перекладів класичної літератури додалася велика кількість інформативних перекладів. Одночасно змінився склад мов, з яких здійснювалися переклади. Переважати стали сучасні європейські мови: французька, німецька, англійська. Натомість польська мова втратила свою популярність через розподіл Польщі та втрату неї державності. Польські території, заселені етнічними українцями, перейшли до складу Російської імперії. Суспільно-політичні та економічні реформи супроводжувалися зростанням культурних вимог населення, які не можна було задовольнити лише за рахунок вітчизняної літератури. Отже, літературні переклади мали на меті заповнити цю культурну лакуну. Відповідно, значно зріс статус перекладача художньої літератури, який зберігається донині. Перекладачі вважали свою працю внеском у розбудову держави, на чому й наголошували в коментарях та вступах до перекладених творів. Часто перекладач позиціонував себе як суперника автора та намагався перевершити його.

12. Традиції українського перекладознавства XIX ст.

З початком XIX ст. ситуація поступово змінюється на краще у зв’язку з формуванням літературної української мови та самої української літератури, хоча разом з багатьма позитивними зрушеннями у царині перекладу на теренах Російської імперії спостерігаємо посилення тиску на українську мову і, як наслідок, на українську літературу та переклад.

У 40-50-ті роки XIX ст. важливе місце в історії українського художнього перекладу належить **Т. Г. Шевченку**. У циклі «Давидові псалми» Шевченко поєднує дбайливий переклад окремих фрагментів текстів із переспівом інших

фрагментів, тобто, зберігаючи образну систему оригіналів, поет часто надає їм нового ідейного звучання. Різні редакції Шевченкового перекладу уривків «Слова о полку Ігоревім» свідчать про те, що поет надавав великого значення цій своїй роботі, прагнучи подолати усталене в перекладацькій практиці першої половини XIX ст. уявлення про «пісенність» давньоруської пам'ятки і намагаючись інтерпретувати її як драматичний монолог.

Не менш вагомою є перекладацька спадщина **Івана Котляревського** та **Петра Гулака-Артемовського**, найвідоміших представників травестійного напрямку українського перекладу. Найоригінальнішим прикладом травестії в українській літературі є «Енеїда» Котляревського, в основу якої покладена героїчна поема Вергілія. Героїв свого твору письменник перевдягнув в український національний одяг і гумористично зобразив на тлі національного побуту.

Поряд з майстром травестійної поеми стоїть в українській літературі майстер травестійної оди − Гулак-Артемовський. Найбільш вдалі у своєму роді «Пісні Гараська» − травестійні переспіви од Горація. Переспіви ці переводять завжди основну думку оди в площину вульгарного стилю та мови. Улюблена мова Гулака-Артемовського – мова п'яниць та жартівників, але не бракує й серйознішої ліричної мови.

В Україні інтенсивний розвиток художнього перекладу починається у 20-30 рр. XIX ст. Поети-романтики перекладають твори російської та польської літератури. Випускник Харківського університету та учень Гулака-Артемовського **Лев Боровиковський** (1806-1889) вважається одним із реформаторів системи українського віршування. Він перекладав твори Пушкіна та Міцкевича, а також зробив досить вільний переклад «Світлани» Жуковського (переспів) під назвою «Маруся». Переважна більшість українських перекладів цього часу не відтворює національну своєрідність оригіналів або принаймні їхні формальні характеристики: поети скорочують або, навпаки, розширюють тексти оригіналів.

Водночас набирає обертів політика репресій стосовно української мови та культури. Зокрема, у 1863 р. вийшов Валуєвський циркуляр, що обмежував друкування творів українською мовою. В Україні не існувало елементарних умов для розвитку майстерності художнього перекладу.

У другій половині XIX ст. спостерігається розквіт творчої діяльності **Михайла Старицького**, який увійшов до історії вітчизняного перекладу завдяки роботі з «Гамлетом» Шекспіра, сербським народним епосом, поезією Лєрмонтова, Пушкіна та Некрасова. Художній переклад у виконанні Старицького стає справжньою лабораторією зі створення нових засобів поетичної мови, зокрема неологізмів. Пантелеймон Куліш переклав п'ятнадцять п'єс Шекспіра, твори Гете, Шиллера, Байрона, Гейне та інших. Частина його перекладів наближена до переспівів. У своїй літературній діяльності Куліш

користувався «староруською» (староукраїнською) мовою, а тому в лексиці його перекладів відсутні бурлескні елементи, натомість значне місце посідають старослов'янізми, які надають їм урочистого, піднесеного, хоча нерідко й важкуватого для сприйняття характеру. Куліш здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою. Завершив переклад уже після смерті Куліша Іван Пулюй.

У 1903 р. Британське та закордонне біблійне товариство видало першу повну українську Біблію («Святе письмо Старогоі Нового Завіту») у перекладі Куліша, Нечуя-Левицького та Пулюя.

Трохи пізніше розгортається перекладацька діяльність великого поета та вченого **Івана Франка**, автора численних перекладів із багатьох мов світу. Він переклав першу частина «Фауста» Гете, «Мертві душі» Гоголя, політичну лірику Гейне, велику кількість творів Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Міцкевича, балади та пісні західноєвропейських народів, твори античних майстрів. Франко − автор статті «Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання», в якій критично проаналізував польський переклад свого відомого вірша. У своїй статті автор захищає повноцінний художній переклад, який би відтворював оригінал у єдності його форми та змісту. Він пише: «*Переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинилися до ширення просвіти та підіймання загального рівня культури*» [цит. за: Прокопенко, с. 82]. Франко з болем пише про незадовільний рівень перекладацтва в Україні, тверезо оцінює наявність великої кількості перекладів сумнівної вартості, коли перекладач (радше «передавач») і не бачить оригіналу. Як редактор «Літературно-наукового вісника» і один з редакторів «Українсько-руської видавничої спілки» Франко знав на гіркому досвіді, як слабо випускники гімназій знали німецьку мову та як мало були вони підготовлені думати українською мовою та передавати нею чужі думки. Усвідомлюючи, що наші наукові болі − це недуга нашого народу, Франко пише про українську молодь, «яка може пройти й проходить цілу гімназію і цілий університет, ані разу не почувши імені Данте, Шекспіра і Дарвіна».

Леся Українка відома в історії українського художнього перекладу своєю роботою над десятками ліричних віршів Гейне, прозою Гоголя та Горького, уривками з творів Гомера, Данте, Байрона, ліричними піснями давнього Єгипту та гімнами з давньоіндійської «Рігведи». Павло Грабовський виконав багато перекладів з мов народів Східної Європи, Америки та Російської імперії. Він працював за допомогою підрядників, які готували для нього його товариші − політичні висланці. Найкращі переклади Грабовського є видатними художніми творами, які проте дають чітку уяву про оригінал. Сам перекладач писав: «В

кожному творі для мене мають увагу головна думка та загальний характер, дрібниці мені - ніщо».

13. Українські традиції перекладу у XX ст.

Становлення вітчизняних перекладацьких традицій на початку XX ст.. було безпосередньо пов'язане із суспільною-політичною ситуацією, яка складалася на українських землях на той час. До жовтневої революції 1917 р. значні філософські праці практично не видавали українською мовою. Після революції через ідеологічну цензуру і домінування російської мови в Україні, крім робіт фундаторів марксизму, були перекладені деякі праці. Наприклад, у 1932 році В. Підмогильний переклав Гельвеція й у серії «Пам'ятки естетичної думки» впродовж 60-70-х рр. були зроблені переклади «Поетики» Аристотеля, творів «Про красу» Хогарта, «Парадокс про актора» Дідро. Варто згадати переклад 49 томів К. Маркса й Ф. Енгельса, 55-томне зібрання творів В. Леніна. Але, швидше за все, вони були перекладені з російської мови, тобто мова йде про русифікований варіант «дубль-мови», що практично не сприяло розвитку української філософської мови. От чому, як уважав В. Горський, до кінця XX століття українська філософська культура підійшла, не маючи у власному мовному арсеналі практично нічого зі світової філософської скарбниці [цит. за : Прокопенко, с. 85].

Період після Жовтневої революції можна охарактеризувати як «перекладацький пролеткульт»: здійснення широкомасштабного проекту освіти у сфері іноземних мов дало можливість розширити коло перекладачів. При цьому актуальним постає питання про кількість і якість перекладів, що вирішувалося в плановому порядку. Виникає «колективний переклад» як особлива форма перекладацької діяльності. Особливе значення в радянський період вітчизняної історії мала ідеологія перекладу, що найчастіше породжувала двоїсту систему оцінок при розумінні й інтерпретації перекладацької літератури («подвійна герменевтика»). Актуальними стають проблеми доступності оригіналу та свободи перекладу, спричинені специфікою радянської ідеології.

Із початку 30-х років у сфері перекладацької літератури ставиться питання про «академічний формалізм і буквалізм», що нібито ускладнювали розуміння перекладу й віддаляли читача від оригіналу. Поряд із цим відзначається піднесення культури перекладу. У проміжку 1934-1941 років особливо активізувалися переклади з національних мов народів СРСР.

Радянський період в історії України характеризується неоднозначним ставленням до перекладу. Чільне місце як теоретик та практик українського художнього перекладу ХХ ст. посідає **Максим Рильський** (1895-1964).Зокрема, він переклав поему Міцкевича «Пан Тадеуш», поему Вольтера «Орлеанська діва», роман Пушкіна «Євген Онєгін», новели Мопассан а, оповідання Джека Лондона, повісті Гоголя, трагедії Шекспіра, сотні ліричних творів російських, білоруських, французьких, німецьких авторів. У 1920-х рр. Рильський належав до мистецького угруповання «неокласиків», переслідуваного офіційною критикою за «декадентство» і «відірваність від сучасних потреб соціалістичного життя». Як і решта неокласиків, Рильський безпосередньо своєю творчістю не реагував на політичні події і протягом 1920-х рр. цілковито ізолювався від радянської дійсності, лише подеколи в одвертій формі (наприклад, у вірші «На світі є співучий Лянґедок») чи у вигляді іронічних «відступів» (як у «Чумаках» чи поемі «Сашко») виявляв обурення проти ідейно-політичної та літературної атмосфери, що панувала тоді. Така поведінка поета викликала гострі напади офіційної критики, що врешті закінчилося арештом у 1931 р., після чого він майже рік просидів у Лук'янівській тюрмі. Після ув'язнення Остап Вишня забрав його до себе в Харків на кілька днів у гості. Його товариші-неокласики були репресовані й загинули в концтаборах.

Микола Бажан переклав «Витязя в тигровій шкурі» Руставелі, «Фархад і Ширін» Навої, «Моцарта і Сальєрі» Пушкіна, твори Гете, Гельдерліна, Рільке тощо. Його переклади характеризує відтворення найтонших нюансів думки автора у поєднанні з глибокою увагою до особливостей поетичної мови оригіналу, зокрема, її ритміки та фонетики.

Борис Тен автор багатьох перекладів із давньогрецької («Іліада» та «Одисея» Гомера, трагедії Есхіла та Софокла, комедії Аристофана), англійської (трагедії Шекспіра), німецької (драми Шиллера), польської (драми Словацького, поезії Міцкевича), російської («Живий труп» Толстого). В його перекладах глибина наукового проникнення до оригіналу сполучається із залученням широкого спектру засобів української мови.

Трагічні події 1930-х рр. вивели з рядів українського перекладу таких талановитих митців, як **Микола Зеров**, **Валеріан Підмогильний, Михайло Драй-Хмара, Микола Вороний**, **Павло Пилипович**, **Дмитро Загул**, які вважаються представниками «розстріляного Відродження».

Микола Зеров у 1920-1930 рр. виконав переклади з латини («Антологія римської поезії), польської (драма Словацького «Мазепа»), французької, італійської, англійської, російської, білоруської. Це твори Беранже, де Ліля, Бодлера, Петрарки, Байрона, Міцкевича, Пушкіна, Гоголя, Янки Купали. Зерова цікавили й теоретичні питання перекладознавства, про що свідчать, зокрема, статті «У справі віршованого перекладу» та «Брюсов − перекладач латинських поетів». Він обґрунтував потребу вивчати призабуте власне письменство, греко-римське та новоєвропейське письменство, що призвело до усвідомлення

літературного процесу як єдності оригінального та перекладного, а також впливу культурного розвитку України на українську мову. Науковець створив власне бачення українського літературного процесу XIX ст. крізь призму розвитку українського поетичного стилю, який умовно поділив на три періоди:

- ✓ доба травестій;
- ✓ переспівів (перекладів-травестій);
- ✓ власне перекладів.

Великий внесок митця і до методики вивчення особистості перекладача. Його концепція передбачала аналіз перекладацької особистості у трьох аспектах:

- ✓ загальна літературна ситуація, обставини формування особистості перекладача, особистість перекладача на літературній ниві;
- ✓ завдання перекладача, вибір поезій для перекладу;
- ✓ техніка перекладу (ритміка, евфоніка, лексичний добір) та вплив на мову.

Микола Зеров не поділяє погляду щодо повної точності віршованого перекладу. Погоджуючись з І. Ф. Анненським, що переклад починається із з'ясування «цілісності» поетичного твору, дослідник зазначає про суб'єктивне тлумачення першотвору з погляду стилістики. Вважаючи, що розуміння тексту (а також розуміння історико-літературної ґенези твору та автора) є основною передумовою перекладання [цит. за: Ребрій, . 85] . Зеров зосереджує увагу на п'яти вимогах до перекладу:

- ✓ лексичний добір;
- ✓ найповніша увага до тропів та фігур;
- ✓ метричні особливості;
- ✓ евфонія першотвору;
- ✓ краса рідної мови.

Мовний аспект завжди перебував під пильною увагою Зерова-перекладача і Зерова-теоретика. Аналізуючи історію українського перекладу, він доходить висновку, що переклад для мови є стимулом до мобілізації всіх лексичних і синтаксичних засобів, а отже, перед перекладачами XIX ст. стояло дві небезпеки − змішування «високого» і «середнього» стилів та відрив від живої народної основи, штучний синтаксис і невдалі новотвори.

Загибель у розквіті творчих сил Миколи Зерова завдала непоправної шкоди мистецтву українського перекладу. У 20-30-х роках вийшли у його перекладі з латинської мови «Антологія римської поезії», з польської − драма Ю. Словацького «Мазепа», з російської − повість П. Куліша «Вогняний змій», із французької, італійської, англійської, польської − твори Беранже, Леконта де Ліля, Бодлера, Петрарки, Дж. Байрона, Д. Красицького, А. Міцкевича, О. Пушкіна, М. Гоголя, А. Чехова, Янки Купали та ін. За деякими свідченнями, у радянському концтаборі на Соловках напередодні розстрілу Зеров закінчив

повний переклад «Енеїди» Вергілія (досі не знайдений). Переклади Зерова належать до величезних здобутків українського поетичного перекладу.

Трагічні події 30-х років ХХ ст. вирвали з лав творців української культури таких визначних перекладачів, як Валеріан Підмогильний, Михайло Драй-Хмара, Микола Вороний, Павло Филипович, Дмитро Загул та інших представників «Розстріляного відродження». Сталінські репресії злочинно перервали велику культурницьку працю виконання заповітів І. Франка та Л. Українки − створення золотого фонду перекладів: від античних авторів до письменників наших днів.

Великою втратою для українського перекладу була й смерть засланого на далеку Північ талановитого прозаїка **Валеріана Підмогильного**. Він був перекладачем багатьох романів, повістей, оповідань, насамперед із французької мови творів О. Бальзака, Стендаля, Г. Мопасана, Анатоля Франса. Перекладам Підмогильного властиве тон ке відчуття стилістики кожного письменника.

Перекладознавча концепція **О. М. Фінкеля** ґрунтується на твердженні, що мистецтво перекладу полягає не лише в тому, щоб відтворити своєю мовою стилістичні особливості оригіналу, а щоб відтворити їх відповідно до наперед заданої тематики. Позиції, із яких О. М. Фінкель вивчав питання перекладу, можна сформулювати так:

✓проблема перекладу — це стилістична проблема, яку можна визначити як завдання знайти адекватні стилістичні засоби, оскільки передавання значень слів, речень та змісту цілого твору жодних труднощів не становить (бо це явища позамовні);

✓ можуть існувати різні переклади;

✓переклад передбачає вирішення проблем між двома полюсами − змістом та формою; стилістичне переосмислення спричиняє також переосмислення змісту;

✓визначальні засади перекладу такі: що перекладати, для кого перекладати і для чого перекладати;

✓точність − історична: що було точним в одну епоху, може бути неточним в іншу [цит. за: Зорівчак, с. 158].

Міцне підґрунтя розвитку українського перекладознавства заклав перший в Україні та в усьому Радянському Союзі систематичний підручник із питань перекладу О. М. Фінкеля «Теорія й практика перекладу» (1929 р.). Як підсумок найважливіших європейських та українських досліджень, у монографії розглянуто всі основні жанри перекладу із залученням відповідного філологічного категорійного апарату. У 30-х рр. ХХ ст. – попри започаткування нових наукових періодичних видань – теорія перекладу пережила значний спад на східноукраїнських теренах унаслідок репресій [цит. за: Ребрій, с .85].

У другій половині 1940-х - на початку 1950-х рр. відбувається активізація перекладацької діяльності, але об’єктом перекладу виступає переважно

російська − радянська література, що було негативним чинником, адже кількість перекладів з інших мов значно зменшилася. Також з'явилася практика перекладати іншомовні твори не з оригіналів, а з їхніх російських перекладів. Прикладом виступає скандально відоме подарункове видання «Дон Кіхота» Сервантеса. В цей же період своєрідно відроджується практика буквального перекладу через штучне наближення української мови перекладів до російської мови оригіналів; з'явився своєрідний «перекладацький» варіант української мови, повний калькувань, штучно створених слів та граматичних конструкцій.

У роки Великої Вітчизняної війни був значний спад перекладацької і видавничої діяльності. Однак уже наприкінці 40-х - на початку 50-х років XX ст. в Україні знову почали систематично публікувати художні переклади, але переважно з російської літератури письменників-соцреалістів. У той самий час істотно зменшилася кількість перекладів з усіх інших літератур світу, набула поширення тенденція буквалізму в перекладі, а також практика «наближення» української мови до російської мови оригіналу, що призводило до появи так званої «перекладацької мови», сповненої штучних слів та граматичних конструкцій, скалькованих із російської.

Григорій Кочур був справжнім ерудитом, знавцем світової літератури. Був засуджений та провів в таборах десять років за звинуваченнями в українському націоналізмі. Після повернення до України став організатором літературних сил, передусім молодих перекладачів.

Микола Лукаш був поліглотом та перекладав з чотирнадцяти мов. Його рисою був сміливий підхід до вирішення складних перекладацьких завдань, часто експериментував із мовними засобами. Довгі роки його переклади було заборонено друкувати, а сам автор був фактично під домашнім арештом. Після Другої світової війни Лукаш викладав англійську та німецьку мови у Харківському педінституті іноземних мов, який пізніше став факультетом іноземних мов Харківського університету.

Кінець 1950-х − початок 1960-х рр. − період «відлиги», під час якого був послаблений ідеологічний контроль Москви, що дало можливість частково виправити ситуацію з перекладами. Починає виходити журнал «Всесвіт», спеціально присвячений перекладам іншомовних художніх творів. У видавництвах відкриваються відділи перекладної літератури. Видавництво «Дніпро» починає друкувати серії перекладних книжок «Бібліотека світової класики», «Вершини світового письменства», «Перлини світової лірики», «Зарубіжна новела». Виходять антології та зібрання творів класичних зарубіжних авторів. Починають активно перекладати не тільки з відомих європейських мов, але також з іспанської, італійської, шведської, датської, грецької, східних мов тощо. З поєднання практики перекладів та теоретичних розробок формується відома українська школа художнього перекладу.

У діаспорі, попри всі труднощі емігрантського життя, розгорнулася важлива праця над перекладами. Тут необхідно згадати **Михайла Ореста**, брата Миколи Зерова. Він видав перекладені ним антології французької та німецької

поезії, у яких чимало творів зарубіжних поетів уперше зазвучали українською мовою. **Святослав Гординський**, крім антології «Поети Заходу», видав свій повний переклад творів Франсуа Війона. Відомим перекладачем поезії був **Богдан Кравців** − цікавий інтерпретатор поезій Рільке. Плідно працює на перекладацькій ниві **Ігор Качуровський** - автор численних перекладів з іспанської, італійської, французької, німецької мов. У 2000 році вийшла його антологія німецької поезії за 12 століть «Стежка крізь безмір».

У радянський період переважали переклади текстів класичної філософії і марксистської літератури і лише в ідеологічно благонадійної. Переклад історико-філософських текстів також проходив перевірку на ідеологічну благонадійність, й у разі особливої популярності якого-небудь ідеологічно несумісного тексту його усе-таки перекладали, але з розгорнутими вступними статтями і коментарями. Впливовість цих коментарів утворювалася авторитетом КПРС, видавництва й особистості перекладача, який повинен був свідомо стати на позиції офіційного відношення до тексту, або дотримуватися своєї точки зору, що відрізняла від офіційної. Тоді перекладач потрапляв у ситуацію подвійного оцінювання, «подвійного стандарту» при розумінні й інтерпретації перекладацької літератури.

Через такі обставини у сфері перекладу філософських текстів виникали деякі проблеми. По-перше, це проблема свободи перекладу через вплив ідеологічної «сітки» на перекладацьку діяльність. Однак у цей самий період, швидше за все, як виняток, здійснювали переклади М. Лоський та О. Лосев, що неможливо назвати «перекладами на замовлення». По-друге, виникла проблема розуміння філософського тексту в перекладацькій роботі, тому що в радянський період був перерваний зв’язок із західною культурою, і насамперед – із мовним буттям західного філософського світу. По-третє, проблема доступності для читача вже перекладених філософських текстів, тому що для радянської видавничої системи були характерні централізованість, монополія і плановість.

Поряд з естетико-стилістичними принципами «приємного перекладу» (французької традиції перекладу) формуються прагматичні принципи перекладу («народність» і «життєва правдивість» мови), принципи прозаїчного і поетичного перекладів.

Талановитими перекладачами цього періоду стали й відомі сучасні українські письменники: **Максим Рильський, Микола Бажан, Павло Тичина, Леонід Первомайський, Дмитро Павличко**. М. Рильський прекрасно перекладав з Пушкіна (поему «Євгеній Онєгін») і з польської поезії - його переклад великої лірико-епічної поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш» справедливо вважається найкращим у світовій літературі. М. Бажан зробив чимало дуже вдалих перекладів у галузі польської романтичної поезії XIX-XX ст. (Юліуша Словацького, Ципріяна-Каміля Норвіда, Ярослава Івашкевича). Леонідові Первомайському належать дуже вдалі переклади сербського

народного епосу. Що стосується П. Тичини й Дмитра Павличка, то вони більше перекладали з болгарської й польської романтичну поезію XIX ст. (твори Христо Ботева й Адама Міцкевича). П. Тичині, зокрема, належать своєрідні й художньо цікаві сучасні «переспіви» творів згаданих авторів.

В українському, та й світовому літературознавстві, велику увагу привернула перекладацька діяльність Максима Тадейовича Рильського (це стосується не тільки його перекладів з творчого доробку видатних польських авторів XIX-XX століть: Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Леопольда Стаффа, Юліана Тувіма, а і з французької поезії XVII-XX століть: віршованої драматургії П'єра Корнела («Слід»), Жана Расіна («Федра»), Мольєра («Мізантроп»), Едмо-на Ростана («Сірано де Бержерак»), Віктора Гюго («Король бавиться» і «Ернані»), а також поезії Гюго, Нікола Буало-Депрео («Поетичне мистецтво»), Вольтера («Орлеанська діва») і лірики численних французьких та бельгійських франкомовних поетів: П'єра Жана Беранже, Альфреда де Мюссе, Теофіля Готьє, Стефана Малларме, Жозе-Марія де Ередіа, Поля Верлена, Жана Рішлена, Альбера Самена, Шарля ван Лерберга, Моріса Метерлінка, Фернана Мазада, Анрі де Реньє, Франсіса Жамма.

Варто наголосити, що у двадцятитомному виданні творів М. Рильського його переклади з польської і французької літератур складають кожна по два томи. Проте кількість − це ще не найвизначальніший показник. Рильський, будучи при цьому і відомим теоретиком перекладацького мистецтва слова, неодноразово у своїх індивідуальних і колективних працях переконливо висловлювався з цього приводу. Він вважав, що при аналізі перекладацької майстерності того чи іншого поета, насамперед, постає проблема повноти й точності відтворення оригіналу. Близькість, зокрема, слов'янських мов, яка, на перший погляд, повинна була б полегшити роботу перекладача, становить якраз специфічні труднощі.

Що ж стосується нечисленних, але напрочуд виразних перекладів Павла Тичини лірики Адама Міцкевича, то він якраз блискуче уникає такої небезпеки. Він вибирає головне, визначальне в поезії польського поета, надаючи йому при цьому індивідуального образно-емоційного забарвлення, але з неодмінними врахуваннями провідної стильової атмосфери «твору в його «першописному» звучанні. При такому підході його переклад є лише авторизованим українським варіантом оригіналу, проте, орієнтованим не на самодостатні формалістичні вправи, а на сучасного українського читача, який має бути гідно ознайомлений з інослов'янським поетичним шедевром.

14. Становлення теорії перекладу у XX ст.

Післявоєнний (50-ті р. XX ст.) і пострадянський періоди можна назвати «століттям перекладу». Виникає лінгвістична теорія перекладу, перекладознавство як особлива наука. Однак специфіка перекладу філософських текстів у ній явно не виражена. У цілому навіть фрагментарне дослідження історії перекладів у вітчизняній культурі висвітлює перелік проблем, що виходять за межі суто лінгвістичних, і вимагає філософського аналізу ситуації, що склалася у вітчизняній історії й сучасності у сфері сучасного перекладу філософських текстів.

Послаблення ідеологічного тиску Москви у роки «відлиги» наприкінці 50-60-х років дало можливість створити у видавництвах відділи перекладної літератури, які починають видавати переклади не лише з визнаних світових мов, а й з мов італійської, шведської, датської, грецької, хінді та ін. На підставі теоретичних поглядів і практичної діяльності перекладачів старшого покоління утворюється українська школа художнього перекладу. Найвизначнішими представниками цієї школи були Григорій Кочур і Микола Лукаш. Блискучий ерудит, знавець світової літератури та декількох іноземних мов Кочур, який провів 10 років у сталінському концтаборі, звинувачений в «українському буржуазному націоналізмі», був одним із найбільш плідних перекладачів 60-90^{x} років грецьких та римських ліриків, англійських, американських, французьких, італійських, іспанських, чеських, грузинських, литовських та інших поетів.

Від практики перекладу до її теорії звернулися О. Л. Кундзіч та С. П. Ковганюк, які ґрунтовно досліджували своєрідності прозового перекладу. Внаслідок офіційної політики наближення української мови до російської, що позначилася на внесенні самовільних редакторських виправлень у тексти перекладів, а також у результаті загальної русифікації, українські переклади наповнювалися лексичними та синтаксичними кальками з російської мови. Завдяки абсолютному буквалізму створилася особлива перекладацька мова, проти якої на високому теоретичному рівні виступали українські філологи.

Упродовж 50-60-х рр. XX ст. можна спостерігати зародження мовознавчого підходу до вивчення перекладу, чому сприяли періодичні видання «Мовознавство», «Лексикографічний бюлетень», наукові збірники. Як самостійна наукова система цей напрям сформувався пізніше.

Саме від цього часу можна говорити про радянську теорію перекладу як сутнісне поняття, а не таке поняття, що окреслюється лише часовими та просторовими ознаками.

Формуванню спільної школи радянського перекладознавства сприяли численні наради та з'їзди; багато уваги літературним справам у союзних республіках присвячував журнал «*Дружба народов*»; великий вплив мали періодичні збірники «*Мастерство перевода*» і «*Тетради переводчика*», на сторінках яких виступали найавторитетніші дослідники Радянського Союзу. «Мастерство перевода» було найвагомішим виданням такого плану, його поширеність та популярність досягли найвищих позначок, а тому розвідки українських науковців були відомі в усьому Радянському Союзі. Основою всесоюзної теорії перекладу стали дослідження К. І. Чуковського, І. О. Кашкіна, А. В. Федорова, Г. Р. Гачечиладзе та інших, серед яких і студії українських учених - М. Т. Рильського, О. Л. Кундзіча, Г. П. Кочура.

У 60-х рр. спостерігається активізація досліджень з історії українського художнього перекладу, чому сприяють літературні збірники, газети та журнали (найбільше журнал «Всесвіт»), а також велика бібліографічна робота. Значний внесок зробив Г. П. Кочур, який, продовжуючи традиції М. К. Зерова, створив декілька вичерпних нарисів з історії української шекспіріани, дантеани тощо. З проблем історії перекладу почали захищати дисертації та видавати книги, що істотно підвищило теоретичний рівень історії перекладу як дисципліни, а також поглибило розуміння розвитку національного літературного процесу. Чимало сприяли цьому і бібліографії М. М. Греська, М. О. Мороза та М. О. Назаревського.

Найбільший внесок у розвиток теорії перекладу цього часу зробив В. В. Коптілов. Розглядаючи непоодинокі історичні факти, а систематизуючи історію перекладів зі світових класиків, він зміг охопити і проблеми перекладацької множинності, і перекладацької інтерпретації, і видозміни текстового перевираження (стилізації). Його праці не можна вважати суто літературознавчими, оскільки лінгвістична проблематика (як наслідок української перекладознавчої традиції) теж наявна у його статтях. Без сумніву, лінгвістика, не розроблена належно для аналізу текстового рівня, ще не могла мати значного впливу на перекладознавство, але вже закладалися певні основи. Тому вчений запропонував проводити перекладознавчий аналіз на фонетичному, ритмічному, лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

У повоєнні часи сформувалися й розквітли таланти таких видатних майстрів перекладу, як: Дмитро Білоус – автор «Антології болгарської поезії»; Михайло Москаленко – автор перекладів із французької, іспанської, слов'янських мов; Володимир Житник − автор перекладів багатьох ліричних поезій із чеської, словацької, польської мов; Ольга Сенюк − перекладачка творів скандинавських літератур Сельми Лагерлеф, Стріндберга, Ліндгрен, Якобсена; Мар Пінчевський − перекладач багатьох американських авторів: Скотта Фіцджеральда, Фолкнера, Гемінгвея, Євген Попович − перекладач німецької

прози XIX-XX ст., зокрема Томаса Манна, Гессе, Кафки, Юнгера і багато інших визначних творців перекладацтва в Україні.

Основні здобутки перекладознавства у період із середини р. XX ст. до початку XXI ст. можна схарактеризувати як розширення та стабілізація терміносистеми, а також уточнення класифікації перекладознавчих дисциплін

БЛОК Б. ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ

1. Усний послідовний переклад

Усний послідовний переклад − це такий різновид перекладу, якого людство із часів становлення перекладацьких традицій потребувало найбільше. Сутність цього процесу із часом модифікувалася і зазнавала певних трансформацій. Перекладач перекладає на слух 1-2 фрази або трохи більший фрагмент усного тексту, який виголошує оратор (або співрозмовник), причому відразу після того, як ці кілька фраз вимовлені. Такий вид перекладу часто називають *абзацний-фразовим перекладом*.

Найчастіше перекладач знаходиться безпосередньо поряд з мовцем, тому може бачити його міміку і жестикуляцію, що допомагає правильно зрозуміти сенс сказаного. Однак іноді перекладач знаходиться поза полем зору аудиторії, у кабіні або за сценою, і сприймає мову через технічні пристрої, зокрема навушники. У цьому випадку можливість спостерігати оратора хоча б здалеку дуже важлива. Завдання усного перекладача, який здійснює послідовний переклад, полягає у тому, щоб запам'ятати смисл значного фрагмента тексту і потім відтворити його іншою мовою, зберігаючи не тільки пізнавальну інформацію, а й за можливості стиль оратора, а також ті емоції, які оратор вкладає в свою промову.

Отже, такому перекладачеві необхідно мати розвинену пам'ять, вміння на ходу орієнтуватися в стилі, навіть володіти деякими акторськими даними. До обов'язкових вимог в усному перекладі відноситься його висока швидкість. У середньому вона повинна перебувати у верхньої межі швидкості сприйняття усного мовлення. Якщо оратор говорить швидко, вона повинна відповідати темпу мови оратора, якщо він говорить повільно, перекладач зобов'язаний говорити при перекладі значно швидше, ніж оратор. Паузи між промовою оратора і промовою перекладача повинні бути зведені до мінімуму.

Найпростіший для перекладача варіант послідовного перекладу − це переклад офіційної доповіді, повідомлення або промови. У цьому випадку, як правило, заздалегідь можна отримати текст всієї доповіді або хоча б дізнатися його тему. Перекладач має можливість вивчити текст доповіді, ознайомитися зі спеціальною літературою за темою, скласти «тезаурус» − списки слів із цієї теми з відповідниками. Однак і в цьому випадку перекладач не застрахований від несподіванок, тому що оратор може під час виступу скоротити або розширити

текст своєї доповіді, ухилитися від теми або навіть повністю змінити її. Тому усному перекладачу необхідно мати навички психологічної готовності до найнесподіванішого повороту подій при перекладі. Найбільш непередбачуваний характер має зміст дискусії, яку доводиться перекладати практично на будь-якій конференції. Неважливо, в офіційній або в неформальній обстановці вона відбувається, головне, що, крім загальної заявленої проблеми, перекладачеві невідомі ані зміст виступів конкретних учасників, ані сутність можливих проблем, які можуть виникнути в ході дискусії. Крім того, під час переговорів можуть виникати конфлікти. Тому перекладач повинен бути досконально ознайомлений з правилами професійної етики, чітко знати, як йому поводитися, що робити і що перекладати у конфліктній ситуації.

Усний послідовний переклад може бути одностороннім і двостороннім. Односторонній переклад передбачає, що цей перекладач перекладає тільки з іноземної мови на рідну, а з рідної мови на іноземну перекладає інший (як правило, носій мови перекладу). У сучасній міжнародній перекладацькій практиці цей варіант вважається пріоритетним. Двосторонній переклад означає ситуацію, коли один і той же перекладач перекладає всі виступи і з іноземної мови на рідну, і з рідної на іноземну.

Відзначимо, що якість перекладу з рідної мови на іноземну та якість перекладу з іноземної мови на рідну трохи відрізняються. При перекладі з іноземної мови на рідну підсумковий (перекладний) текст виходить більш зв’язним, єдиним, правильним, ніж при перекладі на іноземну мову. Проте не виключені помилки і непорозуміння на етапі сприйняття вихідного тексту іноземною мовою, оскільки при найвищому рівні знання іноземної мови все ж таки, сприймається він не так повно і надійно, як рідною.

Навпаки, при перекладі з рідної мови іноземною проблем при сприйнятті не виникає (вони можливі тільки у випадках поганої чутності, дефектів мовлення у оратора та інших суб'єктивних причин), але в перекладеному тексті можливі різного роду помилки: граматичні, стилістичні, лексичні. Багато перекладачів, і досвідчених, і початківці, відзначають, що іноземною мовою їм перекладати легше, ніж рідною. Це суперечить існуючій у середовищі непрофесіоналів практиці про складнощі перекладу: зазвичай вважається, що рідною мовою перекладати легше.

Важливою професійною рисою усного перекладача є знання літературної норми мови оригіналу і мови перекладу, оскільки тексти усних виступів, зазвичай, тримаються в рамках усного варіанту літературної норми. Рідкісні випадки, коли в усному мовленні необхідне застосування функціональних домінант якогось іншого стилю. Це, скажімо, поховальна, траурна мова, де домінує високий стиль. Усна літературна норма, на відміну від письмової, має деякі риси усної розмовної мови. З них найбільш частотних дві: емоційний порядок слів і наявність фразеологізмів.

Текст усного послідовного перекладу, як правило, ніде не фіксується, оскільки він необхідний тільки в момент мовного контакту. Однак іноді його записують за допомогою спеціальних електронних носіїв або, рідше, стенографують, з метою створення письмових текстів матеріалів конференції. Основою для створення письмових текстів чи отримання конкретної інформації можуть служити також скорочені записи в блокноті перекладача.

2.Синхронний переклад

При синхронному перекладі текст перекладається майже одночасно з його проголошенням (з невеликим відставанням). Оскільки він вимагає від перекладача навичок одночасно слухати, розуміти, перекладати і говорити, цей вид перекладу загальновизнано вважається найскладнішим. Відомий перекладач Г. Мирам навіть назвав його «психофізіологічної аномалією як професії». Однак усні перекладачі-професіонали, як правило, не погоджуються з таким підходом, ставлячи на перше місце за ступенем складності й витрат сил все ж таки послідовний переклад. Всім, напевно, знайома життєва ситуація, коли під час дискусії, під час обговорення будь-яких проблем говорить одночасно кілька людей і доводиться говорити самому, одночасно прислухаючись до того, що говорять інші. Іноді це непогано виходить. Може бути, ваша мова, якщо ви одночасно ще й слухаєте, позбавляється частки яскравості та оригінальності, але вона цілком можлива. Отже, до психофізіологічних аномалій такий варіант користування промовою віднести не можна, але він, безумовно, вимагає крайнього напруження сил.

При під час синхронного перекладу фахівець знаходиться в ізольованій кабіні і оратора бачить через спеціальне вікно, або на екрані монітора, а чує його мову через навушники. Оскільки переклад транслюється в зал також через навушники, якими забезпечено кожне крісло в конференц-залі, особливо важливо зберігати чистоту ефіру, не допускати сторонніх шумів, розмов, покашлювань, так званого ефірного «сміття». Ще більшого значення, ніж при послідовному перекладі, набуває чистота мовлення перекладача, його дикція, артикуляційна правильність усного мовлення, відсутність слів-паразитів. Також чистим, «поставленим» повинен бути і тембр голосу. Неминуча небезпека при синхронному перекладі - перенапруження голосу, оскільки швидкість мови, як правило, вище нормальної за рахунок відсутності пауз.

Важлива також інтонаційна культура синхронного перекладача. Інтонації його перекладу повинні бути рівними, впевненими, переконливими − це найбільш «комфортне» поєднання для слухачів.

Синхронні перекладачі працюють в парах, змінюючись кожні десять-двадцять хвилин. Перекладач, змінившись, продовжує стежити за промовою оратора і використовує вільний час, наводячи необхідні довідки по словниках і матеріалами конференції, а якщо треба, то і допомагає своєму напарникові. Синхронний переклад здійснюється за дуже коротким сегментам тексту, які і служать в даному випадку мінімальними одиницями перекладу, тому провідним навиком при цьому виді перекладу, що допомагає забезпечити його еквівалентність, є навичка прогнозування. Помилки перекладач намагається виправити, вводячи коригуючу інформацію в своє подальше мовлення, і на це витрачається деякий час. Разом з тим перекладачеві в жодному разі не можна відстати від оратора, інакше він втратить сенс інформації, яка передається. Такий часовий пресинг змушує синхронного перекладача стискати, компресувати свою промову, вибирати найбільш короткі слова і найбільш компактні мовленнєві звороти, а також залишати другорядну, на його погляд, інформацію. Таким чином, при синхронному перекладі насамперед задіяні аналітичні та мовні навички та меншою мірою пам'ять. Як і при послідовному перекладі, перекладачеві необхідно мати колосальний обсяг лексики в активному запасі.

У середньому ораторський текст, який доводиться перекладати синхроністові, це вимова в досить швидкому темпі (оскільки майже завжди на офіційних заходах існує регламент) усний монолог оратора рідною для нього мовою без заготовок.

Переклад може бути ускладнений також акцентом оратора і неправильністю його мови, якщо він береться вимовляти доповідь нерідною для себе, наприклад, англійською, мовою. Відомі складнощі, які викликає англійська мова японців, індійців, шведів. Специфіка їх рідних мов накладає спотворює відбиток на їх англійська. Перш за все це позначається на вимові, яке ускладнює сприйняття їх мови перекладачем. У скрутні умови може поставити перекладача і швидке зчитування оратором письмових цитат (наприклад, текстів законів) або читання вголос документів. Нарешті, специфічні завдання виникають перед синхроністом, якщо оратор говорить дуже повільно, робить великі паузи, повторюється. Виникає небезпека, що мова перекладача виявиться «рваною», з великими паузами, хто слухає втратять логіку міркувань і їм буде здаватися, що перекладач погано або не все перекладає. У цій ситуації перекладачеві доводиться брати на себе редагування тексту, крім того, йому необхідно чимось заповнювати паузи. Тут йому може знадобитися вміння, протилежне навичці компресії, а саме вміння «розгортати» текст, обираючи більш об'ємні мовні звороти, скажімо, замінюючи синтаксичний оборот підрядним реченням.

Крім зазначеного основного виду синхронного перекладу існують ще два різновиди. Перша – це так званий *шепітний синхрон*. Перекладач знаходиться безпосередньо поряд із людиною або групою людей, для яких перекладає, і тихо, або пошепки, щоб не заважати іншим присутнім (за що і був в середовищі професіоналів прозваний «шептуном»), перекладає для них зміст промови оратора або учасника дискусії. Таке «персональне» обслуговування необхідно тоді, коли переважній більшості присутніх переклад не потрібен. Широко практикується він і в неофіційних випадках: наприклад, при відвідуванні театру, при перегляді телепередач іноземною мовою. «Шептун» працює в дуже складних умовах, часто в обстановці непередбачуваних перешкод (гучне чуже мовлення, музика, питання і висловлювання з боку клієнта), але і вимоги до його перекладу набагато скромніше, ніж до перекладача конференц-синхроніста.

3.Письмовий переклад

Письмові перекладачі іноді спеціалізуються на текстах певного типу. У першу чергу, це стосується текстів, які мають правовий статус. Тому нотаріальні перекладачі, судові перекладачі мають особливий сертифікат, що підтверджує їх повноваження, і власну іменну печатку. Штатні перекладачі в фірмах, на підприємствах, в конструкторських бюро спеціалізуються на тій області техніки і виробництва, якими займаються їх фірми. Особливу категорію становлять перекладачі художньої літератури. Це зазвичай люди з високим творчим потенціалом, письменницькими здібностями та широкою філологічною ерудицією. Разом з тим варто відзначити, що сучасна потреба в письмових перекладних текстах у світі настільки велика і різнобічна, що більшості перекладачів доводиться бути фахівцями широкого профілю та перекладати тексти різного типу і різної тематики. Гнучкість, швидке переключення і звичка постійно вбирати нове допомагають сучасним перекладачам швидко освоїти будь-який текст. Закінчивши переклад, перекладач звіряє, править і редагує власний текст, потім оформлює і передає замовнику. Якщо текст призначений для публікації, то після перекладача (але в контакті з ним) над текстом працюють редактори і коректори. Від усного перекладу письмовий переклад докорінно відрізняється відсутністю дефіциту часу. Письмовий переклад не ставить перекладача в жорсткі тимчасові рамки і забезпечує найвищий рівень еквівалентності по відношенню до оригіналу. Правда, відсутність дефіциту часу може бути досить умовною. Велика частина перекладів в наші дні виконується в терміновому режимі. Виняток, як правило, становить художній (літературний) переклад, тобто переклад художніх творів.

4. Автоматизований (машинний) переклад

Автоматизований, а точніше, комп'ютерний переклад – це також письмовий переклад, оскільки в результаті цього отримується письмовий текст. Однак здійснює його не перекладач, а спеціальна комп'ютерна програма.

Сучасні комп'ютерні програми перекладу доволі досконалі, але вони досі не можуть вирішити найскладнішу задачу процесу перекладу: вибір контекстуально необхідного варіанту, який в кожному тексті зумовлений багатьма причинами. В даний час результат цього виду перекладу може бути використаний як чорновий варіант майбутнього тексту, який буде редагувати перекладач, а також як засіб, щоб в ситуації відсутності перекладача отримати загальне уявлення про тему і зміст тексту. Ще більш складну задачу представляє переклад усного тексту за допомогою комп'ютерних програм, так як проблема розпізнавання усного мовлення знаходиться лише на початковому етапі свого вирішення. Досі непереборною перешкодою є індивідуальне забарвлення звучання сегмента мови − в будь-якій мові така мова погано формалізується.

Зараз ми все частіше маємо справу з цифровими голосовими перекладачами, які часто вже «вбудовані» у гаджет і можуть врятувати у різних ситуаціях спілкування з носіями інших мов. Електронні перекладачі часто розраховані на переклад з багатьох і на багато мов, принаймні працюють із найбільш поширеними мовами світу. Вони корисні під час конфіденційних зустрічей, які не передбачають посередника навіть на рівні перекладача-людини, у подорожах та перебуванні у чужому культурному просторі. У них значний лексичний запас, може бути гарна вимова та синтаксична організація мови, але на сучасному етапі, вони ще не можуть передати експресію тексту, що перекладається, його інтертекст, змістовну багатошаровість тощо, тому не можуть бути повноцінною заміною перекладачеві-людині.

5. Комплексна типологія видів перекладу

Системний аналіз перекладацької практики і теорії дозволяє побудувати єдину типологію перекладів, що узагальнює різні сторони підготовки, виконання, презентації і функціонування перекладу і співвідноситься з іншими

основними компонентами перекладацької діяльності [Зимомря, с. 47]. Типологізація перекладів здійснюється за наступними параметрами:

1. За співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу;
2. За характером суб′єкту перекладацької діяльності і його відношенням до автору тексту, що перекладається;
3. За типом перекладацької сегментації і способом переробки перекладацького матеріалу;
4. За формою презентації тексту перекладу і тексту оригіналу;
5. За характером відповідності тексту перекладу тексту оригіналу;
6. За жанрово-стильовими особливостями і жанровою приналежністю перекладного матеріалу;
7. За повнотою і типом передачі смислового змісту оригіналу;
8. За основними функціями;
9. За первинністю тексту-оригіналу;
10. За типом адекватності [Зимомря, с. 48].

Переклади, що виділяються за співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу : внутрішньомовний переклад-тлумачення словесних знаків за допомогою знаків тієї ж мови :

- *діахронічний (історичний) переклад* (переклад на сучасну мову історичного тексту, написаного мовою попередньої епохи);
- *транспозиція* (переклад тексту одного жанру функціонального стилю в інший жанр функціонального стилю);
- *міжмовний переклад* – перетворення повідомлення, вираженого засобами будь-якої однієї знакової системи, в повідомлення, виражене засобами іншої знакової системи:
  - ✓ *бінарний переклад* (переклад з однієї прадавньої мови на іншу);
  - ✓ *інтерсеміотичний переклад* (переклад з природньої мови на штучну чи навпаки);
  - ✓ *трансмутація* (переклад з будь-якої штучної мови на іншу штучну мову).

Переклади, що розрізняються за загальною характеристикою суб′єкта перекладацької діяльності і за його відношенням до автора перекладацького тексту:

- *традиційний переклад* – переклад , виконаний людиною:
  - ✓ *переклад, виконаний перекладачем, що не є одночасно автором перекладного тексту*
  - ✓ *авторський* (автопереклад) переклад, виконаний автором оригінального тексту;
  - ✓ *авторизований переклад* (переклад оригінального тексту, апробований автором).

- *машинний (*автоматичний) переклад – переклад, виконаний за допомогою комп'ютерної програми;
- *змішаний переклад* – переклад з використанням значної частки традиційної (чи машинної) переробки тексту [Зимомря, с. 48].

Переклади, зроблені за типом перекладацької сегментації тексту і одиниць перекладу , що були використані:

- *поморфемний переклад* – переклад, виконаний на рівні окремих морфем не звертаючи уваги на їхні структурні зв′язки;
- *літерний переклад* – переклад , виконаний на рівні окремих слів не звертаючи уваги на смислові, синтаксичні і стилістичні зв′язки між словами;
- *фразовий переклад* – переклад , виконаний на рівні окремих речень або фраз , перекладених послідовно одне за іншим;

- *абзацно-фразовий переклад* – переклад, який здійснений на рівні окремих речень або абзаців, перекладених послідовно одне за іншим;
- *суцільно текстовий переклад* – переклад цілого тексту, не виділяючи окремі слова, речення або абзаци в окремі одиниці перекладу [Зимомря, с. 48].

Переклади, виділені за ознакою форми презентації тексту – перекладу і тексту-оригіналу. Письмовий переклад – переклад, виконаний в писемній формі:

- *письмовий переклад писемного тексту* (переклад письмового тексту, виконаний у писемній формі);
- *письмовий переклад усного тексту* (переклад усного тексту, виконаний у писемній формі).

Усний переклад-переклад, виконаний в усній формі:

- усний переклад усного тексту (переклад усного тексту, виконаний в усній формі);
- *синхронний переклад* (усний переклад, здійснений практично одночасно з виголошенням тексту-оригіналу);
- *послідовний переклад* (різновид усного перекладу, здійсненого після прослуховування певної одиниці тексту, в паузах між цими одиницями);
- *односторонній переклад* (усний переклад, здійснений тільки в одному напрямку, тобто з однієї мови на будь-яку іншу мову);
- *двосторонній переклад* (послідовний усний переклад розмови, здійснений з однієї мови на іншу і навпаки);

- *усний переклад письмового тексту* (переклад письмового тексту, виконаний в усній формі) [Зимомря, с. 48];

Переклади, виділені за ознакою характеру і якості відповідності тексту перекладу тексту-оригіналу:

- *вільний переклад* (переклад, що відтворює основну інформацію оригіналу з можливими відхиленнями – додаваннями, пропусками і т. п.; здійснюється на рівні тексту, тому для нього категорії еквівалентності мовних одиниць виявляються не релевантними):
- *інтерпретація* (від перекладу, що базується на звертанні до немовних видів діяльності , на відміну від власне перекладу, здійсненого за заданими правилами переходу від засобів вираження, що належать іншій мовній системі);
- *адекватний переклад* (переклад, що відповідає оригіналу і виражає ту ж комунікативну мету, що й оригінал);
- *точний (правильний*) переклад (переклад, що характеризується семантичною точністю, тобто є семантичне повно і правильно переданим планом змісту оригіналу);
- *автентичний переклад* (переклад офіційного документа, що має однакову юридичну чинність з оригіналом; відповідно до міжнародного права текст умови може бути зробленим і прийнятим на одній мові, але його автентичність встановлюється на двох і більше мовах);
- завірений переклад (переклад, відповідність якого оригіналу підтверджується юридичне) [Зимомря, с. 49].

Переклади, які виділяються за ознакою жанрово-стилістичної характеристики перекладного матеріалу і жанрової приналежності:

- *науково-технічний переклад* (переклад науково-технічних текстів і документації);
- *суспільно-політичний переклад* (переклад суспільно-політичних текстів);
- *художній переклад* (переклад художніх текстів);
- *військовий переклад* (переклад текстів з військової тематики);
- *юридичний переклад* (переклад текстів юридичного характеру);
- *побутовий переклад* (переклад текстів розмовно-побутового характеру) [Зимомря, с. 51].

Переклади, що виділяються за ознаками повноти і способу передачі смислового змісту оригіналу :

- повний переклад – переклад, що передає смисловий зміст оригіналу без пропусків і скорочень.
- неповний переклад – переклад, що передає смисловий зміст оригіналу з пропусками і скороченнями:
- *скорочений переклад* (переклад, що передає смисловий зміст тексту в згорнутому вигляді , тобто із скороченнями);
- *фрагментарний переклад* (переклад не цілого тексту, а лише окремого уривка);
- *аспектний переклад* (переклад лише частини тексту відповідно до будь-якої заданої ознаки (аспекту);
- *анотаційний переклад* (переклад, у якому відображаються лише головні тема, предмет і призначення перекладного тексту);
- *реферативний переклад* (переклад, у якому містяться досить докладна інформація про документ, який реферують – його призначення, тематика, методи дослідження, отримані результати) [Зимомря, с. 48].

Переклади, виконані за ознакою основної прагматичної функції:

- *практичний переклад* – переклад, призначений для практичного використання як джерело інформації:
- *робочий (інформаційний) переклад* (невідредагований переклад, в основному придатний для практичного використання, але не оформлений для публікації):
- *консультативний переклад* (вид інформаційного перекладу, здійснюється зазвичай в усній формі, включає елементи анотування, реферування і вибіркового перекладу з аркуша, виконується, як правило, у присутності замовника, що відразу уточнює аспекти змісту тексту-оригіналу, які його цікавлять);
- *виданий (друкований) переклад* – письмовий переклад, тиражований за допомогою засобів масового розмноження і призначений для широкого поширення;
- *опублікований переклад* (практичний чи навчальний переклад, тиражований за допомогою засобів масового розмноження);
- *навчальний переклад* – переклад, який використовують у навчальному процесі для підготовки перекладачів або як один з прийомів навчання іноземної мови;
- *експериментальний переклад* – переклад, виконаний з дослідницькою метою;
- *еталонний переклад* – зразковий переклад, який використовують для порівняння з перекладом, що виконують [Зимомря, с. 50].

Переклади, що виділяються за ознакою первинності / непервинності тексту-оригіналу:

- прямий (первинний, безпосередній) переклад – переклад, виконаний безпосередньо з оригіналу;
- непрямий (вторинний, непрямий) переклад – переклад, здійснений не безпосередньо з тексту-оригіналу, а з його перекладу на яку-небудь іншу мову;
- зворотній переклад – експериментальний чи навчальний переклад уже тексту на вихідну мову [Зимомря, с. 51].

Переклади, що виділяються за типом адекватності:

- стилістично адекватний переклад-семантичне повний і точний і стилістично еквівалентний переклад що відповідає функціонально-стилістичним нормам мови перекладу;
- прагматично (функціонально) адекватний переклад – переклад, що правильно передає основну (домінуючу) комунікативну функцію оригіналу;
- дезиративно адекватний переклад – переклад, повно і правильно відповідає на інформаційний запит споживача і не обов'язково передає повний смисловий зміст і основу комунікативну функцію оригіналу [Зимомря, с. 52].

6. Теоретико-перекладацькі універсалії

Будь-яка наука має набір універсальних базових понять, прийнятих і визнаних усіма дослідниками незалежно від їх поглядів на ті чи інші явища в рамках даної науки. Сформувалися такі поняття і в перекладознавстві. Деякі з них в ході історії змінювали свій зміст, але їх категоріальне значенні сумнівам не піддавалося. Тому більша їх частина має достатню стабільність і з упевненістю може бути віднесена до теоретико-перекладацьких універсалій. Коротка характеристика теоретико-перекладацьких універсалій необхідна для розуміння основних проблем теорії перекладу.

Оскільки теорія перекладу як наукова дисципліна сформувалася на базі цілої низки сучасних уявлень про мову в людському суспільстві, вона тісно пов'язана з різними гуманітарними науками, перш за все філологічними, і запозичує з них арсенал базових понять і основу для свого термінологічного апарату. До кола цих наук належать: лінгвістика, в тому числі загальне мовознавство, лінгвостилістика, теоретична фонетика, теоретична граматика, лексикологія, семасіологія, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика,

комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту; теорія комунікації, теорія інформації; літературознавство та інші дисципліни. Так, ключові для теорії перекладу поняття «мова» і «текст» розуміються в рамках сучасної лінгвістики відповідно як система умовних знаків, які виникли природньо, що застосовуються для цілей комунікації, і як всі види усної та писемної реалізації цих знаків.

До основних теоретико-перекладацьких універсалій можна віднести такі поняття:

1. **ВТ – вихідний текст**; під вихідним текстом розуміється текст, що піддається перекладу.

2. **ВМ – вихідна мова**; під вихідною мовою розуміється будь-яка природна мова, знаками якої закодований вихідний текст.

3. **ПТ – перекладений текст**; мається на увазі текст, який виник в результаті перекладу (як синонім багато дослідників використовує термін «*переклад*»).

4. **ПМ – перекладна мова** (***мова перекладу***); це будь-яка природна мова, знаками якої закодований перекладений текст (переклад).

5. **Еквівалентність** – ступінь відповідності перекладеного тексту початковому тексту, незалежно від мети перекладу.

6. **Адекватність** – відповідність перекладеного тексту меті перекладу.

7. **Одиниці перекладу** – мінімальні оперативні частки процесу перекладу.

8. **Трансформація** – перекладацькі перетворення.

9. **Перекладність** – принципова можливість досягнення еквівалентності щодо всього тексту або будь-якої його частини.

7. Специфіка мови як засобу передачі інформації

Інформація, тобто відомості про будь-що, нова або відома, передається у різний спосіб. Інформацією користуються і її потребують усі живі істоти. Існують механізми автоматичної передачі інформації (наприклад, генетичний код). Інший спосіб отримання інформації – органи чуття. Величезну кількість інформації живі істоти отримують через органи чуття. Це може бути інформація з навколишнього світу і зсередини живого організму. Холод, світло, предмети, биття свого серця живий організм сприймає прямо, через свої рецептори. Нарешті, третій спосіб передачі інформації – ***двоступеневий***, що містить перші два. При третьому способі інформація кодується, тобто зашифровується в умовні знаки (як при автоматичному кодуванні всередині організму), а потім цей код

надходить на рецептори сприйняття, і вони його розшифровують. Цей третій спосіб кодування інформації зустрічається і у тварин, і у людини, але людина створила найбільшу різноманітність способів, і найбільш універсальний з них – ***мовний код***. Він дозволяє закодувати і передати інформацію без обмеження тематики і будь-якого типу.

Теорія інформації була сформульована вперше в 1948 р. К. Е. Шенноном і Н. Вінером та існує з того часу як самостійна наукова дисципліна. Саме вона стала основою для створення найпотужніших інформаційних систем (комп'ютер, Інтернет). Однак у застосуванні до перекладу важливим є не внутрішня структура інформації, а її узагальнені типи, які накладають свій відбиток на особливості вербальних текстів, у першу чергу – текстів природніми мовами.

Розрізнюються такі умовно розмежовані типи інформації:

1. ***Пізнавальна (когнітивна) інформація*** – об'єктивні відомості про навколишній світ. Передаючи її, мова виконує когнітивну, або референційну (представницьку), функцію.

2. ***Оперативна інформація*** – наказує певні дії або спонукає до них; мова при цьому виконує апелятивну (спонукальну) функцію.

3. ***Емоційна (експресивна) інформація*** – містить повідомлення про людські емоції. Передаючи емоції, мова виконує експресивну функцію.

4. ***Естетична інформація*** – та інформація, яка передає людині почуття прекрасного. Потреба в цьому виді інформації настільки велика, що людина створила особливий тип текстів, що спеціалізуються на передачі естетичної інформації – *художні тексти*. Кодуючи естетичну інформацію, мова виконує естетичну функцію. Однак не можна не відзначити, що почуття прекрасного – одна з емоцій, а тому цей тип інформації в строгому сенсі являє собою різновид емоційної (експресивної) інформації, що реалізує особливу функцію мови.

8. Переклад як особливий тип комунікації

Переклад дає можливість формувати та збагачувати власну культуру шляхом ознайомлення, усвідомлення та запозичення через осмислення набутків культурного, політичного, економічного, художньо-естетичного розвитку інших етносів у процесі міжмовного спілкування.

Переклад − це різновид міжмовного спілкування, рецептивно-продуктивна мовленнєва діяльність. Під час цього процесу сприйнятий текст мови-донатора (рецептивний акт) відтворюється мовою друготвору (продуктивний акт). Переклад як термін подається М. Зарицьким, С. Влаховим, С. Флоріним, у двох

значеннях – процес перекладу та його результат [цит. за : Білоус, с. 41]. Переклад можливий з будь-якої вербальної та невербальної мови на іншу. В основі цього принципу лежить єдність законів мислення, логічних і психологічних структур, властивих будь-якому етносу, народу, якою б мовою він не спілкувався.

Переклад як комунікаційний акт базується на поступовому й паралельному спілкуванні автора, перекладача й редактора як продуцентів та потенційного читача як реципієнта готового продукту – тексту перекладу. Цей комунікаційний акт може бути як безпосереднім – творчі зустрічі, читання, онлайн-конференції, так і опосередкованим.

Усі перекладацькі процедури здійснюються відповідно до вимог асиметричного дуалізму мовного знаку: форма мовного знаку може набувати іншого значення, а значення – втілюватися в іншу форму. Процес створення та редагування перекладу має системний характер і базується на практичному втіленні процесів та етапів – від створення першотвору до його синтетично-аналітичного опрацювання перекладачем та створення друготвору.

Переклад визначається як складова частина сучасної комунікації, зумовленого ситуацією та соціально-психологічними особливостями комунікаторів процесу встановлення й підтримання контактів між членами соціальної групи чи суспільства загалом на основі духовного, професійного або іншого єднання учасників комунікації. Цей процес є поєднанням інтелектуально-мисленнєвих та емоційно-вольових актів, опосередкованих мовою та дискретних у часі й просторі, тобто у вигляді актів мовлення, актів паралінгвістичного характеру та психофізіологічного впливу, актів сприймання та розуміння, що пов’язані з процесами збору фактів, їхнього зберігання, аналізу, переробки, оформлення, висловлення та за потреби – поширення, сприймання й розуміння. Процес може відбуватися з використанням різних знакових систем, зображень, звуків, засобів комунікації, засобів зв’язку. Його результатом є конкретна інтелектуально-мисленнєва й емоційно-вольова поведінка співрозмовника, конкретні результати його діяльності, прийняті ним рішення, що задовольняють членів соціальної групи або суспільства загалом.

Переклад існує у процесі обміну інформацією між комунікаторами. На ньому базується встановлення та підтримання контактів між членами соціальної групи, які належать до різних етносів і культурних прошарків та, у свою чергу, формують процес спілкування в суспільстві загалом. Суспільство як симбіоз комуніканта (***ініціатора процесу спілкування***) та комуніката (***адресата процесу спілкування***) неможливе без використання перекладу. Для обміну інформацією учасники комунікаційного процесу мають досконало володіти тією системою знаків, за допомогою якої передається те чи інше повідомлення. Відсутність цього знання позбавляє комуніката нових, іноді необхідних для подальшого існування знань, а комуніканта – результату процесу спілкування, що робить передання та поширення інформації практично неможливим.

Така складова частина комунікації, як збирання фактів, їхнє зберігання, аналіз, переробка, оформлення, висловлення та поширення, сприймання і розуміння, у свою чергу, не може існувати без адекватного використання перекладу як засобу комунікативного зв'язку елементів цієї системи. Для всебічного збирання та аналізу фактів потрібно опанувати всі можливі напрацювання тієї чи іншої галузі всіма наявними мовами. Водночас не можна говорити про те, що реципієнт інформації володіє всіма мовами, які можуть використовувати потенційні продуценти під час створення повідомлення. Фахівець використовує знаки тієї мовної системи, якою він володіє досконало, для того, щоб створити потрібне повідомлення та без зайвих бар'єрів викласти інформацію обраній цільовій аудиторії. Для засвоєння та опрацювання всього шару цієї інформації реципієнт, який водночас може бути майбутнім продуцентом вже синтезованого повідомлення (знання, отримані в процесі опрацювання інформації, та власні знання реципієнта в поєднанні дають нове повідомлення), звертається до перекладних джерел, поданих тією мовою, якою досконало володіє реципієнт і якою йому зручніше та простіше засвоїти потрібну інформацію. Отримана інформація проходить процес переробки – перекладу реципієнтом повідомлення на мову власного розуміння з обраною метою – отримати або закріпити нові знання, змінити ставлення до обраного явища, події, процесу або, навпаки, підтвердити ставлення, поширити набуті знання через передання їх у власному повідомленні після синтетично-аналітичної обробки для ознайомлення з висновками проведеного дослідження та опрацювання обраною цільовою аудиторією з визначеною метою.

Обраний для перекладу твір – це повідомлення, яке спрямоване на передання інформації, ідей, емоцій, умінь людини, поширення тієї чи іншої концепції, викладення вже відомих або ще не засвоєних на рівні суспільних знань ідей людини.

Автор-комунікант прагне зробити все для того, щоб його текст (першоджерело) став зрозумілим читачеві-комунікату. Перекладач так само виступає на цьому етапі як комунікат, який переймає частково функції комуніканта і, у свою чергу, створює текст, зрозумілий реципієнтові перекладного матеріалу (друготвору). Опрацювання та передання авторського матеріалу проходить на рівні опрацювання та перетворення знаків, передання однієї мовної системи знаками іншої мовної системи, зрозумілої читачеві, що є основою визначення перекладу як способу комунікації. Упродовж створення тексту друготвору відбувається творення спільності, об'єднання ідей між різними частинами людства, ознайомлення зі схожими або протилежними ідеями учасників комунікаційного процесу для подальшого створення нової ідеї, закріплення концепції або її повного спростування залежно від викладеної інформації та цільової аудиторії потенційного твору. Відбувається обмін знаннями, який призводить до виникнення нових знань у комуніката та у світовій

системі знань, що сприяє поширенню та доповненню вже відомих теорій, закріпленню їх на практиці. На цьому етапі переклад стає частиною суспільного процесу, тобто частиною комунікації в її суспільній галузі, невід'ємним складником розвитку людини як особистості, формування та поширення нових знань.

Під час розгляду перекладу як комунікаційного процесу застосовуються ті самі структурні елементи, серед яких є ***відправник повідомлення*** (автор тексту оригіналу), ***пристрій кодування повідомлення*** (набір символів, знаків, правил мови, за допомогою яких створюється текст), ***сигнал*** (власне створене повідомлення, першотвір), ***пристрій для розшифровки повідомлення*** (перекладач як знавець знаків, символів, правил мови тексту оригіналу та способів вторинного шифрування мовою тексту друготвору; перекладач на цьому етапі повертає комунікативний процес до першого елемента для нового проходження з використанням нової системи шифрування та дешифрування повідомлення), ***реципієнт повідомлення*** (читач друготвору).

Під час оцінювання результатів перекладу важливо враховувати, чи викликає текст перекладу ті само асоціації, що й текст оригіналу, чи робить реципієнт перекладу з отриманого повідомлення ті самі висновки, що й реципієнт першотексту, чи має переклад еквівалентні емоційні та стилістичні характеристики. Таким чином, виникає проблема ускладнення комунікації між продуцентом оригіналу й реципієнтом друготвору. За таких умов і перекладач, і редактор мають опрацювати текст з огляду на інтертекстуальні елементи, зв'язки етносів, ментальні розбіжності між аудиторіями оригіналу та друготвору задля отримання тексту повідомлення, який буде контекстуально синонімічним до тексту оригіналу не лише змістовно, а й на рівні психології сприйняття такої інформації.

Таким чином, переклад як комунікаційний акт базується на поступовому й паралельному спілкуванні автора, перекладача та редактора як продуцентів та потенційного читача як реципієнта готового продукту – тексту перекладу. Від плідної співпраці всіх учасників комунікації залежить передання авторської думки, відтворення повідомлення мовою друготвору та адекватна міжмовна комунікація, що впливає на подальший розвиток культури окремої країни та суспільства в цілому.

9. Проблема перекладацької еквівалентності. Прийоми диференціації, конкретизації та генералізації

Серед численних *суперечливих* принципів перекладу існує один *беззаперечний*: переклад має бути **точним** (= високий ступінь відповідності об'єктивним даним, дійсності) або **повноцінним** (= який відповідає певним вимогам, у якому сповна виявляється необхідна ознака, якість). Але виникає дивна річ – саме цей принцип, що на перший погляд не потребує доказів та вважається аксіомою, є в перекладацькій практиці одним з найбільших витоків непорозумінь та недоречностей [Корунець, с. 120].

При більш детальному розгляді можна виявити, що це, на перший погляд, чітке поняття – «точність (повноцінність)» – містить в собі безліч різнорідних елементів, які важко узгодити, а подекуди, й суперечать одне одному. Якщо перекладач не зможе обмежитися у виборі елементів перекладу, не зуміє окинути оком весь матеріал, абстрагуючись від нього – він заплутається у деталях і потерпить фіаско.

Еквівалентність перекладу – **спільність змісту (смислова близькість) оригіналу і перекладу.** Одне з головних завдань перекладача полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу. Як правило, фактична спільність змісту оригіналу і перекладу досить значна. Слід розрізняти **потенціальну еквівалентність,** тобто максимальну спільність змісту двох різномовних текстів, яка допускається несхожістю різних мов, і **перекладацьку еквівалентність** – реальну смислову близькість текстів оригіналу і перекладу, яка досягається перекладачем у процесі перекладу. Межею перекладацької еквівалентності є максимально можливий ступінь збереження змісту оригіналу при перекладі, але в кожному окремому перекладі максимальна смислова близькість до оригіналу досягається різною мірою.

Перекладацька еквівалентність спирається на збереження (але одночасно і на втрати) різних елементів смислу, що містяться в оригіналі. Залежно від того, яка частина змісту передається у перекладі для забезпечення його еквівалентності, розрізняють три рівня еквівалентності.

I тип - переклад зберігає мету комунікації;

II тип - переклад зберігає мету комунікації і опис мовної ситуації;

III тип - зберігаються всі три частини: мета комунікації, опис мовної ситуації і спосіб її опису.

На будь-якому рівні еквівалентності переклад може і має забезпечувати міжмовну комунікацію.

Дж. Кетфорд справедливо вважає, що центральною проблемою теорії перекладу є розкриття поняття **перекладацької еквівалентності**, виявлення ступеня значеннєвої близькості між співвіднесеними висловленнями в оригіналі і перекладі. На його думку, еквівалентність повинна визначатися емпірично, шляхом зіставлення реально виконаних перекладів з їхніми оригіналами.

Виходячи з положення, що план змісту одиниць мови настільки ж специфічний, як і план їхнього вираження, Дж. Кетфорд стверджує те, що при перекладі аж ніяк не відбувається процес відтворення значень одиниць оригіналу, а лише заміна значень в одній мові значеннями в іншій. Застосовуючи компонентний аналіз значень слів і граматичних одиниць, він демонструє, що в основі такої заміни лежить лише частковий збіг семного складу співвіднесених висловлень в оригіналі і перекладі. Проведений Дж. Кетфордом аналіз підтвердив можливість здійснення процесу перекладу в рамках семантичної моделі, хоча подальші дослідження показали, що еквівалентність перекладу далеко не завжди ґрунтується на частковій спільності сем [цит. за: Білоус, с. 128].

10. Теорія відповідностей та трансформацій. Прийоми диференціації, конкретизації та генералізації

Перекладацька еквівалентність досягається на практиці на основі вичленовування одиниць перекладу. Далі перекладач робить міжмовні перетворення. Він знаходить для одиниць перекладу відповідності в арсеналі мовних засобів (МП). Відповідності між текстами оригіналу та перекладу можуть класифікуватися відразу за кількома ознаками.

По-перше, всі вони поділяються на **мовні та мовленнєві.** ***Мовні відповідності*** пов'язані з об'єктивними закономірностями мови як системи. ***Мовленнєві відповідності*** обумовлені функціонуванням цієї системи в її конкретної реалізації – у мовленні.

По-друге, сама процедура знаходження відповідності може виглядати по-різному, і тут розмежовуються три варіанти перекладацьких дій (або, відповідно, три різні прийоми):

1) перекладач бере готову відповідність, не маючи вибору;

2) перекладач робить вибір з кількох варіантів;

3) перекладач породжує власну відповідність в рамках закономірностей мови.

Відповідності, отримані за допомогою застосування першого прийому, називаються *однозначними еквівалентними відповідниками;* результати

застосування другого прийому – *варіантними відповідниками*; відповідності, породжені самим перекладачем – *трансформаціями*.

По-третє, фрагмент ВТ і його відповідність – фрагмент ПТ, можуть бути оформлені за допомогою різних мовленнєвих засобів, точніше, за допомогою різних засобів, які умовно розмежовують мовні рівні. Якщо мовний рівень засобів, використаних у ВТ та ПТ, не збігається, маємо сенс говорити про *різнорівневі відповідності*. При урахуванні названих параметрів типові випадки відповідностей можна описати у такий спосіб:

- ***Однозначні еквіваленти***

До цих прикладів належать всі випадки, коли незалежно від контексту перекладач має в своєму розпорядженні лише одну відповідність. В основному такі взаємно-однозначні відповідності, незалежні від контексту, зустрічаються в області лексики, тому вони і отримали найменування еквівалентних відповідностей або еквівалентів. Однак уявлення про те, що еквіваленти є неодмінно лексичними, не у повній мірі відповідає дійсності. Воно пов'язане із тим, що однозначні еквівалентні відносини при перекладі встановлюються в переважній більшості випадків саме в області лексики.

Граматичні та стилістичні однозначні еквіваленти зустрічаються вкрай рідко. Для цих мовних засобів в будь-якій мові характерна варіативність, наявність деякого ресурсу надлишковості. Цей ресурс у сфері граматичних явищ деякі теоретики мови називають *граматичною синонімією.* Проте однозначні граматичні еквіваленти все ж зрідка трапляються. Наприклад, для багатьох пар мов, де є відмінки, оформлення підмету за допомогою називного відмінка не має граматичних варіантів – тоді при перекладі можна говорити про однозначні еквіваленті. До лексичних однозначних еквівалентів у будь-якій мові відносяться певні групи лексики:

1) терміни;

2) власні імена;

3) найменування організацій, партій та ін.

Еквівалентні відповідності виявляються також серед деяких інших груп лексики (числівники, особові займенники та ін.).

- ***Варіантні відповідності***

Назва «варіантні відповідності» зазвичай використовується для позначення лексичних відповідностей, які залежать від контексту. До них належать всі багатозначні лексеми, конкретне значення яких реалізується у контексті. Контекст у даному випадку повинен розумітися значно ширше: на вибір, який здійснює перекладач, впливає і ***мікроконтекст*** (сполучуваність), ***і тип тексту, і жанр твору, і ситуативний контекс***т. При цьому урахування мікроконтексту робить вибір однозначним, урахування інших видів контексту

залишає перекладачеві більш широкий діапазон свободи вибору. Так, урахування художнього контексту, що включає індивідуальний стиль автора, час написання, жанр, літературний напрям, не перешкоджає множинності можливих відповідностей, варіантні відповідності забезпечують принципову варіативність мовних засобів в такому тексті. Саме наявність арсеналу варіантних відповідностей виправдовує існування різних індивідуальних перекладацьких стилів, дозволяє перекладачеві творчо реалізувати свої індивідуальні пристрасті в слововживанні.

Може виникнути враження, що множинність варіантів ПТ властива художнім, публіцистичним та ін. текстам і не повинна бути властива науковому або технічному тексту, де домінують терміни, які перекладаються за допомогою однозначних еквівалентів. Але з практики перекладу відомо, що і ці тексти, які вийшли з-під пера різних перекладачів, можуть відрізнятися. Справа у тому, що і в науковому тексті існує ресурс лексики, яка передається за допомогою варіантних відповідностей, причому контекстуальний вибір їх варіативний. Йдеться про нейтральну лексику загальнонаукового опису, яка в кожній мові має велику кількість варіантів, рівноправних з точки зору контекстуального вживання. Наприклад, низка синонімів: «*існує*», «*має місце*», «*є*»; «*досліджувати*», «*вивчати*», «*аналізувати*» та ін. створюють базу рівноправного синонімічного варіювання, спираючись на яку перекладач створює свою версію тексту, лише формально відмінну від версії іншого перекладача, але тим не менш еквівалентну. В області граматичних засобів мови варіантні відповідності також поширені досить широко.

- ***Трансформації***

У цю групу потрапляють всі відповідності, які перекладач «*вибудовує*» самостійно, не користуючись готовим арсеналом засобів. Уявлення про те, що до трансформацій перекладач вдається у крайньому випадку, виявивши, що готових відповідностей немає, доводиться визнати, щонайменше, наївним. Процес породження перекладу як *«вторинного»* тексту – явище синтетичне, що включає в себе апріорне знання про відмінності мов, і навряд чи він містить етап «перевірки» тексту на наявність еквівалентів. Швидше за все, спроба застосування всіх трьох описаних прийомів пошуку відповідників відбувається одночасно, і ймовірність успіху (що перекладач знайде раніше: потрібний еквівалент або потрібну трансформацію) прогнозувати дуже важко. Так чи інакше, під ***трансформаціями*** розуміють ***міжмовні перетворення, що вимагають перебудови на лексичному, граматичному або текстовому рівні***. У процесі перекладу зустрічаються трансформації 4 елементарних типів:

1) перестановки;
2) заміни;

3) додавання;

4) опущення.

Перестановка. Це зміна в перекладі розташування (порядку знаходження) мовних елементів, відповідних елементів першотвору. Перестановці можуть підлягати слова, словосполучення, частини складного речення, елементарні пропозиції всередині складного, самостійні пропозиції в системі цілого тексту. Найбільш частотні перестановки членів пропозиції – зміна порядку слів.

Заміна. Це найбільш поширений вид перекладацьких трансформацій.

1 Заміни форм слова:

1.1.Заміни форм слова часто залежать від розбіжностей у граматичному ладі мов. Такі заміни об'єктивні.

1.2.Відмінкові заміни – при розходженні в управлінні словосполучення

2.Заміни частин мови:

2.1. Заміна складного іменника на поєднання прикметник + іменник або іменник + іменник . Ці заміни об'єктивні і іноді являють собою однозначні відповідності. До трансформацій можна віднести лише ті з них, які перекладач сам «вибудовує» в процесі перекладу:

2.2. Заміна віддієслівного іменника зі значенням діяча на дієслово

2.3. Прономіналізація, або заміна первинної номінації на вторинну (наприклад, іменника на особовий або вказівний займенник). Ця заміна ґрунтується на рішенні перекладача, який має підставу застосовувати прономіналізацію тільки при перекладі таких типів тексту, де актуальна компресія тексту при перекладі (усний послідовний і синхронний переклад офіційного тексту) і в утриманні немає естетичного компонента (отже, прономіналізація навряд чи можлива в художньому перекладі).

3.Заміни членів речення – необхідна тоді, коли відбувається перебудова синтаксичної структури:

3.1. Заміна пасивної конструкції на активну при перекладі на тягне за собою зміну суб'єктно-об'єктних відношень. Ця заміна характерна для перекладу розмовного мовлення

3.2. Заміна членів пропозиції (предикатів – суб'єктів) також пов'язана з традиціями ситуативного слововживання:

4. Синтаксичні заміни в складному реченні

4.1. Заміна складного речення простою.

4.2. Заміна простого речення на складне.

4.3. Заміна складносурядного речення на складнопідрядне.

4.4. Заміна сполучного зв'язку ї на безсполучниковий

5. Лексичні заміни. Цей розряд замін описаний багатьма авторами. Однак і визначення, пропоновані дослідниками, ілюстративний фактичний матеріали,

які вони наводять, спричиняють плутанину, яка позбавляє поняття «лексичні заміни» певних меж. Так, Т. Р. Левицька і А. М. Фитерман, коментуючи всі види лексичних замін, здебільшого ведуть мову про контекстуально обумовлені відповідності, тобто про варіантні відповідності. Автори не дають розгорнутого визначення лексичних трансформацій, але відзначають, що дані явища обумовлені відмінностями в смисловій структурі слова і різними нормами сполучуваності в двох мовах. Але такими характеристиками володіє вся лексика мови, за винятком тієї, яка передається за допомогою однозначних еквівалентних відповідників. Лексичні трансформації виділяє і В. М. Комісаров. Відзначаючи, що «лексичні трансформації описують формальні і змістовні відносини між словами і словосполученнями в оригіналі і перекладі», – а це, власне кажучи, можна сказати про будь-який різновид відповідностей – автор в якості першого ж наводить приклад транскрипційної відповідності, які становлять однозначні еквіваленти. Схарактеризуємо об'єктивні критерії, щоб відмежувати лексичні трансформації і, зокрема, лексичні заміни від всіх інших видів перекладацьких перетворень, що призводять до створення відповідності.

Відмінності в смисловій структурі, нормах і ресурсах функціонування відповідних по денотату слів в різних мовах є завжди. Цим, зокрема, і обумовлена «неповнота» відповідності тексту перекладу тексту оригіналу, про яку говорилося, визначаючи поняття «еквівалентності» Однак, в одних випадках при перекладі вдається дібрати слово або словосполучення, за своїм семним складом і контекстуальним відтінкам відповідне слову оригіналу, а в інших – ні, і тоді доводиться використовувати слово з іншим семним складом, а непередані компоненти значення компенсувати, передавши їх за допомогою контекстуального оточення, або ж пожертвувати ними [цит. за: Зимомря, с. 120].

У перших випадках можна говорити про варіантні відповідності, а якщо контекст не важливий, оскільки значення слова від нього не залежить – про однозначні еквіваленти. У випадках другого роду відбувається перетворення, трансформація лексеми – і тоді можна говорити саме про ***лексичної трансформації.*** Слід зазначити, що лексичні заміни завжди є одним із можливих рішень, і оскільки при цьому часто відбувається втрата деяких компонентів сенсу, перекладач вирішується на лексичні заміни вкрай рідко. Серед випадків лексичних замін найбільш часто трапляються такі:: часткова зміна семного складу вихідної лексеми, перерозподіл семного складу вихідної лексеми, конкретизація і генералізація.

Часткова зміна семного складу вихідної лексеми. Як вже зазначалося, застосування такої лексичної заміни обумовлено контекстом, як широким, в тому числі ситуативним, так і вузьким – сполучуваністю в рамках літературної норми МП.

Перерозподіл семного складу вихідної лексеми. Такий перерозподіл необхідний, якщо вихідна лексема містить в своєму складі семи, які неможливо

передати одною лексемою МП, а також в разі, якщо є небезпека порушити правила сполучуваності.

*Конкретизація***.** Конкретизацією зазвичай називають заміну слова чи словосполучення з більш широким референціальним значенням на слово або словосполучення ВТ з більш вузьким референціальним значенням. Конкретизація може бути мовною та контекстуальною. Контекстуальна конкретизація усвідомлено вводиться перекладачем і залежить не тільки від міри осягнення ним оригіналу, але і від індивідуальних уподобань, які формують індивідуальний стиль перекладача.

Генералізація. Це заміна, зворотної конкретизації, коли в перекладі з'являється слово з більш широким референціальним значенням, ніж слово іноземної мови. Причини застосування цього виду лексичних замін в письмовому тексті – ті ж, що і причини появи конкретизації. Однак генералізація має ще одну, дуже велику область застосування – усний переклад, і тут причини її виникнення інші. Вона допомагає перекладачеві в умовах браку часу швидко знайти відповідність, особливо якщо він не знає конкретного терміна або забув його, але знає, що означає слово в загальних рисах.

11. Лексична безеквівалентність. Транслітерація та калькування

Слова та сталі словосполучення МО, які не мають більш менш повних відповідників у вигляді лексичних одиниць (слів або сталих словосполучень) у МП, прийнято називати безеквівалентною лексикою. Відсутність у МО лексичного еквівалента для лексичної одиниці МП не означає відтак, що її значення взагалі не піддається відтворенню при перекладі. Здебільшого, воно відтворюється за допомогою певних прийомів.

Факт лексичної безеквівалентності означає лише, що значення лексичної одиниці МО не може бути передане аналогічним, «симетричним» чином – за допомогою лексичної одиниці МП. Інакше кажучи, лексична безеквівалентність у перекладі переважно має не абсолютний, а відносний характер, і про неї взагалі можна було б не говорити, якби вона не була пов'язана з певними і достатньо специфічними перекладацькими труднощами, про які перекладачам необхідно знати і які необхідно уміти долати. Існують наступні засоби передачі безеквівалентної лексики при перекладі, які утворюють особливий клас прийомів і не відносяться ні до підстановок, ні до трансформацій. За своєю суттю цей прийом аналогічний запозиченню іноземного слова.

Як перекладацький еквівалент безеквівалентної одиниці МО використовується її графічно-фонетичне відтворення, яке у письмовому перекладі передається літерами МП, а при усному перекладі вимовляється відповідно до фонетичних правил МП. Прийом транслітерації доцільний лише тоді, коли еквівалент дійсно відсутній. Але повністю недоцільним є його застосування в тих випадках, коли у МП наявний «нормальний» еквівалент. Наприклад, незрозуміло, навіщо деякі перекладачі німецької художньої прози транслітерують слово *Kellner* («кельнер») замість того, щоб використати існуючий еквівалент *офіціант*, або писати кирилицею назву спиртного напою Kummel («*кюммель*») замість того, щоб перекласти просто: *тминна горілка / горілка з кмином.* Слід мати на увазі, що транслітерація може викликати у читача неадекватне сприйняття. Наприклад, він може подумати, що *кельнер* це якийсь надзвичайний *офіціант*, а *кюммель* – щось із екзотичних напоїв. Необґрунтована транслітерація призводить лише до «забруднення» МП. Позитивною якістю транслітерації як засобу перекладу безеквівалентної лексики є її надійність у тому плані, що, транслітеруючи нове, часто малозрозуміле слово, перекладач по суті справи передає лише його графічну або фонетичну оболонку. Змістовна ж сторона слова розкривається здебільшого лише через контекст. Тим самим перекладач уникає тлумачення нового поняття та пов'язаного з цим ризику невірної його інтерпретації. Недоліком транслітерації як прийому перекладу є те, що механічна передача безеквівалентної лексичної одиниці (адже такою транслітерація по суті справи і є) не завжди дозволяє розкрити для реципієнта перекладу зміст нового поняття, яке для нього може лишитися або зовсім незрозумілим, або зрозумілим лише приблизно – із контексту.

Цей недолік транслітерації можна компенсувати примітками перекладача, які він може подати у дужках або виносках.

Попри усі свої недоліки транслітерація у певних випадках є чи не єдиним можливим прийомом відтворення безеквівалентної лексичної одиниці при перекладі. Так, важко уявити собі, яким ще чином, ніж через транслітерацію, можна було передати такі реалії із середньовічних германських міфів, *Gral* (*чаша з кров'ю Христа*) або Nibelungen (королі Бургундії), тощо.

Калькування. Суть цього прийому полягає в тому, що складові частини безеквівалентної лексичної одиниці (морфеми безеквівалентного слова або лексеми безеквівалентного сталого словосполучення) замінюються їх буквальними відповідниками на мові перекладу. Таким чином, наприклад, був введений в український обіг термін *дитячий садок* (калька німецького Kindergarten), таким же прийомом перекладаються українською мовою термін *комерційний банк*, тощо.

12. Особливості відтворення в перекладі безеквівалентної лексики. Специфіка перекладу слів-реалій

Слова-реалії. Переклад реалій становить частину проблеми передачі національного та історичного колориту певної країни. *Реалії – це предмети матеріальної культури, які характерні для того чи іншого народу, національності чи общини та виражають національну самосвідомість і колорит.* В лінгвістиці і перекладознавстві реаліями називають слова та вирази, які позначають ці предмети. Причиною безеквівалентності цих лексичних одиниць є відсутність у практичному досвіді носіїв мови перекладу предметів та явищ, а разом з цим, і понять, які позначають ці слова. Так, наприклад, більшості україномовних не відомі такі поняття, як *primaries* (*попередні вибори, які визначають кандидатів у президенти від двох основних політичних партій у США*). В свою чергу, мало кому із іноземців відомо, що таке *гетьман, макітра, жупан*, тощо. Не мають відповідників у багатьох мовах назви грошових одиниць, назви реалій фізичної географії, тощо.

У перекладознавчих працях «реалія» як термін з'явилася у 40-х роках XX ст. Реалії характерні для мови художньої літератури та засобів масової інформації, нерозривно пов'язані з культурою певного народу. Існує багато класифікацій реалій, в основному виділяються такі групи як географічні, етнографічні та суспільно-політичні реалії.

З проблемою перекладу реалій перекладач зустрічається дуже часто. Оскільки реалії позначають поняття, які відсутні в інших культурах, вони завжди становлять особливу складність у процесі перекладу. З іншого боку, ці складнощі забезпечують інтерес до цієї проблеми. У процесі перекладу реалій виникають два основних складних моменти:

- ✓ відсутність у мові перекладу еквівалента через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає реалія (референта)
- ✓ необхідність передати не тільки семантику, а й колорит - національне та історичне забарвлення.

Існують такі основні способи передачі реалії у процесі перекладу: транскодування (транскрипція або транслітерація), калькування, описовий переклад та гіпонімічний переклад.

Транскодування – це такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу. Дуже часто транскодування застосовується при перекладі інтернаціональних реалій.

Головною позитивною якістю транскодування є його максимальна стислість. Завдяки транскрипції та транслітерації створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності. Але все ж використовувати цей прийом треба дуже обережно, так як перенасиченість тексту транскодованими реаліями не зближує читача з оригіналом, а навпаки віддаляє. Під терміном калькування розуміється дослівний або буквальний переклад. Наприклад «*skyscraper*» - *хмарочос* . Часто використовується і напівкалькування, що являє собою часткове запозичення слів та виразів, які складаються частково з елементів вихідної мови, частково з елементів мови перекладу.

Описовий переклад − це такий прийом перекладу, коли слово замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова, при цьому опис не повинен бути надто докладним і складним. Це, мабуть, чи не найуживаніший прийом перекладу безеквівалентної лексики, який полягає у передачі значення безеквівалентної лексичної одиниці за допомогою розгорнутого опису. Позитивною стороною описового перекладу є те, що він здатний досить повно розкрити суть явища, яке виражене безеквівалентною лексичною одиницею. Саме тому у деяких авторів він називається пояснювальним. Його недоліком є громіздкість, яка певним чином може негативно впливати на якість перекладу. У слов'янських мовах він фактично не застосовується

Гіпонімічний переклад − заміна видового поняття на родове, тобто передача реалії мовною одиницею, яка має більш широке значення. За своїм значенням це прийом генералізації, який дуже часто використовується. Він дозволяє відмовитись від транскрипції та провести заміну понять, різниця між якими в умовах даного контексту незначна.

Вирішальним при виборі між транскрипцією і перекладом реалії є та роль, яку вона відіграє у змісті, яскравість її колориту, тобто міра її висвітлювання в контексті. На думку вчених, при транскрипції «звичайні і звичні в мові оригіналу слова і вислови в мові перекладу випадають із загального лексичного оточення, відрізняються своєю чужерідністю, внаслідок чого, привертають до себе посилену увагу» [Зимомря, с. 125], а це порушує рівновагу між змістом і формою, чим відрізняється адекватний переклад. При передачі реалій іншим шляхом втрачається характерне забарвлення мови, носіями якої вони є: зникає частина національного або історичного колориту.

Всі засоби передачі реалій у перекладі необхідно ув'язувати з тим, якою мірою запроваджені слова, знайомі читачу. Якщо вони незнайомі, то чи не підказане значення реалії контекстом. Дуже важливим є те, щоб враження від перекладеної реалії у читачів було б таким же, як у носіїв мови, з якої реалія перекладена.

13. Структурні екзотизми

Ця група безеквівалентних лексичних одиниць МО схожа з випадковими безеквівалентами тим, що предмети і явища, які вона позначає, наявні також і у практичному досвіді носіїв МП, але також не мають в ній еквівалентів. Відмінність же структурних екзотизмів від випадкових безеквівалентів полягає у тому, що МП просто не має тих засобів, які були б аналогічними засобам МО, та дозволяли б створити достатньо компактне найменування для згаданих предметів та явищ. Так, наприклад, німецьке словосполучення у певних випадках виражає одним складним словом достатньо тонкі деталі навколишньої дійсності, у той час як в українській мові для цього потрібна розгорнута характеристика. Як німецька, так і українська мови володіють засобами префіксально-суфіксального словотворення, які кожній із цих мов дозволяють утворювати слова, які неможливо відтворити засобами іншої мови. Значення цих слів можуть бути передані іншою мовою лише за допомогою більш або менш громіздких словосполучень: *unverwechselbar – те, що ні з чим не сплутаєш.* Лексичні одиниці МО з неможливою для МП словотворчою структурою при порівнянні МО з МП виглядають (збоку МП) незвично, майже екзотично. Тому вони називаються структурними екзотизмами. Вони близькі до випадкових безеквівалентів – це лексичні одиниці означають предмети і явища, які наявні у практичному досвіді як носіїв МО, так і носіїв МП, але в МП з деяких причин (часом таких, які неможливо навіть пояснити) не отримали свого еквівалента. Так, наприклад, в українській мові немає спеціальних означень для відрізків доби, які у германських мовах виражають тривалі часові проміжки (*час зранку до полудня*), (*час між полуднем та вечором*).

14. «Хибні» друзі перекладача

Це найбільш відомий клас лексичних «провокаторів», про який чимало написано у науковій літературі [цит. за: Корунець, с. 154]. До них належить значна частина інтернаціоналізмів, тобто лексичних одиниць мови оригіналу,

які схожі за своїм звучанням і/або своїм графічним зображенням з лексичними одиницями мови перекладу. «Хибні друзі перекладача» − це ті інтернаціоналізми в мові оригіналу, які повністю або частково розрізнюються за значенням зі своїми аналогами за звучанням та написанням в мові перекладу. Недосвідчені перекладачі нерідко потрапляють у пастки фонетичної схожості, під якою приховуються суттєві семантичні розбіжності (укр. «***селянка***» – полськ. «***sielanka***»). «Удавані друзі» перекладача поділяються на чотири основні типи.

До першого типу належать слова мови оригіналу, які співзвучні словам мови перекладу, але повністю відмінні з ними за своїм значенням.

До другого типу належать такі багатозначні слова мови оригіналу, у яких частина значень співпадає зі значенням зовнішньо схожого слова мови перекладу, а частина значень відрізняється. «Удавані друзі» цього типу трапляються частіше, ніж ті, які належать до першого типу.

До третього типу належать лексичні одиниці мови оригіналу, у яких є схоже за звучанням або написанням слово мови перекладу, яке за одним із своїх значень є еквівалентом слова МП, але теж саме слово МП має ще одне або декілька значень, які не мають нічого спільного зі звуковим (графічним) аналогом у МО.

Особливу групу «удаваних друзів перекладача» (четвертий тип) утворюють назви різних величин вимірів, які співзвучні в МО та МП, але не збігаються за кількістю.

15. Місце граматики в структурі мови

Як відомо, граматика поділяється на морфологію – правила, що стосуються слів, і синтаксис – правила формування речень. *Частини мови* – основне поняття в граматиці, без якого неможливо було б вивчати різні мови. За допомогою частин мови людина розрізнює речі, їх якості, дії та ознаки. У структурі мови граматиці належить центральне місце. Вона виконує абстрактний «технічний» опис будови мови і виявляє граматичні ознаки слів. *Граматичні ознаки* – це абстрактне мовне значення, властиве рядам слів і синтаксичних конструкцій, і яке має у мові стандартне вираження. Так, слова *бігти, йти повзти* передають значення процесу та невизначеної форми дієслова, а слова *вікон, дітей* передають родовий відмінок множини іменника.

Якщо лексичний запас мови та фонетичні правила змінюються при розширенні контактів з іншими мовами, то граматика є найбільш стійкою до впливу інших мов. Вона формує непроникну систему, тому, наприклад, в українській мові важко знайти нормативний відповідник таким граматичним явищам польської / англійської мови, як артикль, допоміжне дієслово в питальному чи негативному реченні, узгодження часів у складному реченні тощо. Вивчаючи граматичні системи різних мов, мовознавці дійшли висновку, що неможливо побудувати єдину систему частин мови для всіх мов, оскільки кожна конкретна мова має низку особливостей. Так, в українській, польській мовах – 7 відмінків, англійській їх тільки 2, а в угорській мові – 22. У мовах, що суттєво відрізняються своєю будовою від європейських, існують такі граматичні категорії, які нам важко навіть уявити. Отже, ці самі особливості граматичної системи мови і становлять проблему для перекладача.

16.Функції граматичних категорій та можливості їх відтворення у перекладі

Між граматичними системами слов'янських мов є певні розходження, які в процесі перекладу диктують застосування певних граматичних перекладацьких трансформацій. За наслідками аналізу перекладів граматичні трансформації складають 83,7 %, зокрема, замін частин мови - 5,3 %, станів дієслова - 9,6 %, відсутніх синтаксичних конструкцій (герундіальних і інфінітивних) - 11,7 %, та ін.

З конкретних причин граматичних трансформацій варто відзначити дві головні: це відсутність формального граматичного відповідника в одній з мов та різниця у сфері застосування того чи іншого граматичного елементу.

Головна особливість граматичного аспекту перекладу полягає у жорстко детермінованих відносинах між системами мови-джерела і мови-перекладу, які в більшості випадків прописують однозначний вибір перекладацького рішення. Отже, виникаючі в процесі перекладу трансформації граматичних елементів є системно обумовленими. їх загальною властивістю є те, що вибір відповідної граматичної одиниці у мові-перекладі робиться автоматично і будь-які відхилення від визначених системою мови правил виключені.

Так, зовсім не залежать від волі перекладача такі трансформації, як заміна граматичного роду іменників, що позначають істоти: *(Собака гавкнув);* перехід від однини до множини деяких іменників та ін. У той же час очевидно, що, не зважаючи на сувору детермінованість відносин між граматичними системами

мов, в них завжди є елементи, які припускають деяку варіативність перекладу. Ці відхилення пояснюються наявністю синонімічних засобів вираження, більшою частотністю використання одного елементу в ущерб іншому, наявністю лакун в граматичній системі однієї з мов, контактуючих при перекладі та ін.

17. Види граматичних трансформацій

Види граматичних трансформацій дуже різні, тому важко дати їх повний перелік. Граматичні нюанси настільки чисельні та специфічні, що завжди лишають місце для нового неочікуваного варіанту перекладу. Принципово вони можуть бути зведені до чотирьох типів: заміни, перестановки, добавлення, опущення.

Заміни - один з найрозповсюджених видів граматичних трансформацій, що стосуються як морфології, так і синтаксису. Деякі з граматичних замін вже згадувалися в попередньому тексті, як то:

- ✓ зміна роду і відмінку іменника,
- ✓ перехід з однини до множини,
- ✓ заміна пасивної конструкції активною чи навпаки,
- ✓ заміна інфінітивної чи герундіальної конструкції підрядним реченням.

Модальні дієслова у германських мовах мають більшу палітру відтінків значень, яких не мають слов'янські, отже при перекладі речень з модальними дієсловами доводиться замінювати відсутні слова найближчими за значенням. Замінюється граматична категорія часу, відсутня в українській, польській граматиці, наприклад, перфектні та подовжені часи. Перераховані випадки не вичерпують списку граматичних замін. В цих трансформаціях беруть участь всі частини мови, всі члени речення і всі синтаксичні конструкції, що і пояснює їх численність і різноманітність.

Перестановки – інший різновид граматичних трансформацій, який зводиться до зміни лінійного розташування елементів висловлювання, найчастіше – членів речення. Причини застосування перестановок полягають в різниці нормативних установках систем різних мов. Наприклад: конструкція *There are manypeople at the bus stop* українською може бути перекладена як: *На автобусній зупинці багато людей,* або *Людей на автобусній зупинці багато,* тощо.

Різниця в граматичній побудові відмінків іменників також найчастіший

привід заміни лінійного розташування елементів висловлювання.

Порядок слів змінюється при перекладі питальних речень, і особливо, коли в них є прийменники, винесені в українському варіанті на перше місце. В англійському варіанті перекладу вони посядуть останнє місце, а у польському відповідатимуть оригіналу

Про що ця книга? −What is this book about? − O czym jest ta książka?

Безособовим реченням у слов'янських мовах, в яких повідомляється про моральний або фізичний стан людини або об'єкту, відповідають в англійській мові особові речення. Присудок в таких реченнях звичайно виражений поєднанням *to be + прикметник.* При перекладі на українську мову відбувається перестановка майже всіх членів речення.*Cyprus is rather hot in summer = Влітку на Кипрі дуже спекотно / Latem na Cyprze jest bardzo gorąco.*

Як бачимо, два останні приклади демонструють поєднання перестановок елементів із замінами частин мови, які входять до складу речення оригіналу. Такий прийом комбінування трансформацій досить поширений в практиці перекладу.

Додавання − граматична трансформація, за якої у перекладеному тексті з'являються нові лексичні елементи, експліцитно розкриваючи те, що в оригіналі виражено граматично. Так, система української / польської граматики дозволяє формування загального питання одним смисловим дієсловом *Знаєте?;* граматична норма багатьох германських мов мови потребує в цьому разі додавання допоміжного дієслова та специфічного порядку слів: *Do you know?(англ.).*

Опущення − вид граматичних трансформацій, протилежний додаванню. Йдеться про опущення в перекладі надлишкових мовних одиниць. В більшості випадків це елементи, які відносяться до структури мови: так, деякі займенники, вживання яких в англійському реченні рекомендоване системними правилами, будуть надлишковими в українському / польському перекладі:

Iwashed myself = Я вмився / Umyłem się.

Як відомо, артиклі, допоміжні дієслова у заперечних чи питальних реченнях відсутні в багатьох слов'янських мовах, тому вони не перекладаються взагалі.

Граматичні трансформації є найкращим шляхом досягнення еквівалентності перекладу. Слід звернути увагу на те, що лексичні одиниці, що передають понятійний зміст тексту, виступають у певних граматичних формах і тому значення, виражені цими формами можуть становити джерело додаткової денотативної інформації. У такий спосіб ще раз підтверджується актуальність передачі в перекладі значень граматичних одиниць.

Слід пам'ятати, що для більш успішного перекладу і пошуку потрібного відтінку значення або граматичного нюансу перекладачу необхідне дуже хороше знання рідної мови в активній формі. Перекладач повинен розуміти це і прагнути

поглиблення знань рідної мови, розширюючи таким чином знання іноземної.

18. Лінгвоетнічний бар'єр як детермінант перекладацьких дій

Спілкування через лінгвоетнічний бар’єр відбувається різними шляхами, серед яких *переклад* є лише одним із багатьох. Найпростішим засобом взаєморозуміння без спільної мови являють собою *жести*, які бувають *«природніми»* (тобто такі, які формувалися у народу в процесі його історичного розвитку) або *конвенційними* (тобто такі, що були прийняті за домовленістю). До перших слід віднести *жести погодження, непогодження, захоплення* тощо, до других – *жести судді на хокейному або баскетбольному полях, жести регулювальника дорожнього руху, жести брокерів під час біржових торгів* тощо. У деяких спеціальних галузях міжнаціональної комунікації застосовують різного роду *універсальні коди* – наприклад, *морський комунікативний код (прапорцями, азбука Морзе,* тощо).

Ученим в області математики, фізики, хімії мовний бар’єр допомагають здолати *формули*, які фахівцям можуть сказати більше, аніж сторінки тексту.

Останнім часом широко використовуються *піктограми* – загальнозрозумілі символи, які означають *місця для інвалідів та пасажирів з дітьми, медичні пункти, їдальні, перукарні, вхід, вихід* тощо.

Зрозуміло, що ці види немовної комунікації дуже обмежені у своїх можливостях. Образно кажучи, вони являють собою лише крихітні віконця в лінгвоетнічному бар’єрі і не дають можливості достатньо повноцінного спілкування на широку тематику. Тому розділені лінгвоетнічним бар’єром люди зазвичай звертаються за послугами *мовного посередника* – людини, яка володіє мовами оригіналу та перекладу. Діяльність мовного посередника називається *мовним посередництвом.*

Але поняття мовного посередництва не слід ототожнювати з поняттям *переклад*. Переклад є одним із видів мовного посередництва. Окрім нього існують ще й інші види мовного посередництва: *переказ, реферування, складання інформативних довідок* тощо. Часто практикуються такі види мовного посередництва, які не мають «узаконеного» суспільством статусу та назви: наприклад, коли замовник (людина, яка користується послугами мовного посередника) повідомляє мовному посереднику свою інтенцію (те, що він хоче досягти від свого партнера по інший бік лінгвоетнічного бар’єру), а мовний посередник уже самостійно будує відповідний іншомовний текст, з яким і звертається до учасника спілкування. Тобто, якщо при перекладі перекладач

отримує від замовника текст оригіналу, а потім «перетворює» його в текст мови перекладу, то при вищезгаданому засобі спілкування мовний посередник у якості відправних пунктів для своєї роботи отримує комунікативне завдання як, наприклад: «*Запитайте про те-то...», «Постарайтеся їх переконати в тому*...» тощо. До такого типу мовного посередництва замовник звертається у неформальній ситуації, сподіваючись, що мовний посередник, знаючи краще ситуацію, культуру країни та найбільш дієві засоби для вираження *інтенції*, швидше досягне бажаного результату, маючи більше свободи, ніж при перекладі. Спілкування через мовного посередника називається *двомовною опосередкованою комунікацією.*

19. Специфіка окремих факторів лінгвоетнічного та хронологічного бар'єру

Проблема взаємовідносин мови та культури традиційно включалася у сферу інтересів мовознавців. Однак в останні десятиріччя поняття «культура» набуває все більш широкої інтерпретації. На зміну розуміння культури як сукупності матеріальних та духовних здобутків цивілізації прийшло розширене трактування цього терміну, що включає всі особливості історичних, соціальних і психологічних явищ нації. Ми з вами найчастіше говоримо про переклад у межах одного культурного ареалу, який умовно можна назвати європейсько-північноамериканським. У цьому ареалі панівне становище посідають споріднені між собою індоєвропейські мови − англійська, французька, іспанська, італійська, українська, німецька, польська... Між людьми, які розмовляють цими мовами, існують істотні відмінності, і все ж певні спільні риси менталітету просвічують крізь ці відмінності. Завдяки цьому сприймання першотворів при перекладі відбувається легше й інтенсивніше.

Складніша ситуація виникає, коли перекладається твір з іншого культурного ареалу. Схарактеризуємо й згрупуємо основні труднощі, які можуть траплятися у роботі перекладача.

1. **Відсутність спільної духовної основи у двох культур**, що належать до різних ареалів. Якщо європейсько-північноамериканський ареал спирається на духовну спадщину Старого й Нового Заповітів, то в далекосхідному ареалі аналогічну роль виконують твори Конфуція, а в мусульманському ареалі – Коран. Усе це накладає на перекладача додаткові зобов’язання: він має не тільки

перекласти конкретний твір, а й представити належним чином новим читачам невідому їм культуру. Наприклад, загальновідомий у мусульманському світі обов'язок кожного правовірного молитися у визначений час п'ять разів на день очевидно потребує пояснення в перекладі. Пояснення потребує і звичай звертатися до Аллаха на початку кожного публічного виступу на будь-яку тему, що контрастує із забороною згадувати ім'я Господа всує, наявною у заповідях, одержаних Мойсеєм від Бога, і багато інших; особливостей культури, далекої від європейської.

2. **Відмінні стосунки між людьми**. Наприклад, поняття родини в Африці дуже відрізняється від європейського. У Західній Європі родина складається з батька, матері і дітей, тоді як до африканської сім'ї належать усі родичі. Коли в одну африканську державу було завезено підручники, за якими діти мали вивчати французьку мову, діти обурилися: хіба можна оті куці європейські сім'ї вважати справжніми родинами? У японській мові (а точніше було б сказати: у японській культурі) існує кілька ступенів ввічливості залежно від соціального становища людини, до якої звертаються. Відтворити їх у перекладі – річ майже неможлива.

Навіть у суспільствах з однією релігійно-духовною основою існує різна ступінь комерціалізації відносин. Акції, що приносять прибуток, не засуджуються у країнах, де існує ринкова економіка. В Україні моральна сторона акції має набагато важливіше значення. Це, насамперед, просвічує в творах для дітей. Всі герої української дитячої літератури обов'язково поділяються на «добрих» і «недобрих», а добро завжди перемагає. До того ж, твори для дітей пишуться так, щоб обов'язково викликати емоції щодо героя та ситуації. Зарубіжна дитяча література здебільшого розважає дитину, уводить її у фантастичний світ, не дає чіткого поділу героїв твору на «добрих" і «недобрих», дає характеристику вчинків героїв згідно з моральними нормами носіїв мови, отже перекладач має складності з такими текстами. Наприклад, у Британії і Америці підказка у школі чи списування матеріалу засуджується, у той час як в української молоді такі вчинки не викликають негативної реакції, тому описане в творі зневажливе ставлення до героя за такий вчинок буде українським школярам незрозумілим без пояснення чужих традицій.

3. **Екзотичні реалії** − звичаї, одяг, страви, напої, житло, посуд. Певні труднощі викликає, скажімо, опис традиційного японського житла. Що скажуть українському читачеві такі слова, як «*фусума»* (**розсувна стінка в будинку**) чи *«токонома*» (**глибока ніша, що прикрашає кімнату**), чи «*сасимі»* **(настругана сира риба, яка є національною стравою японців**)? Залишати ці слова у тексті, один раз пояснивши їх у примітках, чи, можливо, дати описовий переклад?

4. **Велика граматична відстань між мовою-джерелом і мовою перекладу**. У тюркських мовах мусульманського ареалу, а також у мові фарсі відсутній граматичний рід, через що почуття кохання, дружби і містичної любові

до божества можуть виражатися однаково. Це завдає великого клопоту перекладачам, яким у цьому випадку «заважає» граматичний рід їхньої мови. Англійська і українська також мають певні відмінності у граматиці. Англійська граматика у більшій мірі ніж українська привносить екстралінгвістичну інформацію до тексту. Наприклад: яка різниця у цих двох реченнях?

She fell in love when she met John.

She had fallen in love when she met John.

На українську мову обидва речення можуть бути перекладені однаково: *Вона закохалась, коли зустріла Джона.* Однак, Past Perfect другого речення додає такий нюанс у ситуацію, що *вона* ***була вже в когось закохана****, коли зустріла Джона*.

5. **Відмінні принципи побудови літературного твору**. Слова класичної китайської мови односкладові, і найпоширенішою формою поезії епохи династії Тан (VII-IX ст.) були чотиривірші з п’яти чи семи слів-складів у рядку загальним обсягом 31 слово-склад. Зрозуміло, що зберегти водночас і зміст, і зовнішню форму такої поезії у перекладі мовою, в якій односкладові слова відносно мало поширені, − неможливо. Доводиться йти на компроміс, видовжувати віршовий рядок і відмовлятися від багатоскладових слів.

6. **Алюзії, абревіатура.** Як відомо, **алюзії –** це включені до тексту цитати з творів, широковідомих певному культурно-мовному середовищу. Відмова від лапок навколо цитати, яка широко застосовується в англомовному середовищі, робить цитату малопомітною, що завдає клопоту перекладачу, який не дуже обізнаний з творами, які цитуються. Інколи така прихована алюзія затемнює зміст речення. Особливо, коли цитата вкраплюється не повністю, а лише частково, вихвачуючи декілька слів з цитати, що найбільше підходять до мовленнєвої ситуації.

Абревіатура – скорочення фрази до одного слова часто по перших літерах чи складах, також викликає труднощі при перекладі, бо потребує фонових культурологічних знань перекладача, які б допомогли декодувати скорочене слово і співвіднести його з абревіатурою другої мови. Наприклад: англ. *UFO* співвідноситься з іншим набором літер в українській: *НЛО*.

Рекомендації до подолання таких перешкод як переклад **алюзій** та **абревіатур** можуть бути тільки одні: якомога більше пізнавати культуру країн, мову яких вивчає перекладач. Усі ці й багато інших невідповідностей, що існують між різними культурними ареалами, дуже ускладнюють працю перекладача і часом вимагають від нього справжньої віртуозності.

20. Роль фонових соціокультурних та соціолінгвальних знань, специфіки мовної картини світу

Поняття «фонові знання» − це один із ключових термінів когнітивної лінгвістики, який використовують під час обговорення екстралінгвістичних аспектів комунікаційного процесу. Важливо зауважити, що термін «фонові знання» визначається тільки в роботах наукового характеру**.**

Під фоновими знаннями звичайно розуміються різні типи знання, що впливають на процес комунікації [Кочерган, с. 43]. Ці знання беруть участь у процесі інтерпретації комунікативної поведінки й впливають на наші очікування й пресупозиції, що є частиною комунікативної ситуації [Кочерган, с.44]. Фонові знання можна вважати «готовими змістами», які культурне і язикове співтовариство пропонує своїм членам. Зрозуміло, у рамках однієї культури ці «готові» змісти варіюються залежно від соціального статусу, особистого досвіду й інших факторів. Існує безліч класифікацій фонових знань, в основу яких покладені різні критерії. Так Т. А. ван Дейк поділяє фонові знання на такі категорії:

1) знання про особливості комунікативних ситуацій;

2) знання, отримані з попередніх мовних актів;

3) знання про характер взаємодії, що відбувається, і структурі попередньої комунікативної ситуації;

4) знання загального характеру про взаємодію й правила;

5) інші різновиди загальних знань про світ [цит. за : Зінченко, с. 52].

Класифікація, розроблена Б. Хазлет, пропонує чотири групи фонових знань:

1) «повсякденні знання», або наївна картина світу;

2) культурні знання, тісно пов'язані із цінностями рідної культури;

3) знання про правила взаємодії в ситуації спілкування;

4) лінгвістичні знання (мовна компетенція) [цит. за : Зінченко, с. 52].

Фонові знання являють собою складну, багаторівневу систему, що характеризується як своєрідною будовою, так і специфічним змістом. Для перекладача дуже важливо представляти загальну структуру й будова фонових знань як системи, також як семантичний склад фонових знань конкретної мовної культури. Це насамперед необхідно для адекватного вибору приймань перекладу при передачі фонової інформації з мови оригіналу на мову перекладу. Останнім часом необхідність навчання перекладачів фоновим знанням культури досліджуваного мови не викликає сумніву. Володіння фоновими знаннями називається як невід'ємний компонент перекладацької компетенції, поряд з

наявністю лінгвістичних знань, певних психологічних якостей і літературних здатностей. З іншого боку, володіння прийоми перекладу специфічних культурних компонентів фонових знань (такими як гипонімічний переклад, калькування, транскрибування й інші) є одним з основних навичок професійних перекладачів.

К. Крамш розглядає соціокультурну складову як знання соціокультурного контексту та досвід спілкування та використання мови в різних соціокультурних ситуаціях. Зміст, структура та класифікація опорних знань як об'єкта дослідження змінюються залежно від принципів викладання у конкретних мовних вищих навчальних закладах. З точки зору мовного підходу, запропонованого згаданими дослідниками, зміст соціокультурного аспекту включає:

- ✓ національний менталітет (світогляд, форми вербальної та невербальної поведінки, етикет, моделі комунікативної поведінки у повсякденному житті країни, мова якої вивчається);
- ✓ національна спадщина (наука і мистецтво, історія та релігія, національні пам'ятки тощо);
- ✓ досвід спілкування. Останній компонент включає соціокультурно прийнятний стиль спілкування, правильне трактування проявів зарубіжної культури [цит. за : Зінченко, с. 55].

ЗРАЗКИ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ІЗ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТУ

Виконання письмового українського-польського перекладу з відповідним коментарем труднощів перекладу тексту, які мають різні жанрово-стильові характеристики, як частини комплексного атестаційного екзамену, має на меті перевірку рівня сформованості фахових компетенцій та досягнення відповідних програмних результатів навчання, а саме:

– Знати принципи, технології та прийоми створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та польською мовами.

– Знати принципи, технології та прийоми редагування письмових текстів різних жанрів і стилів державною та польською мовами.

– Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

– Володіти умінням знаходити оптимальний варіант відтворення мовленнєвих одиниць мовою перекладу.

– Використовувати українську та польську мови в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному) для розв’язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, навчальній, професійній, науковій сферах життя.

– Створювати українською та польською мовами, аналізувати й редагувати тексти різних стилів та жанрів.

СХЕМА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

1.1. Комунікативно-прагматичні характеристики тексту та їх значення для адекватного перекладу тексту:

1) Дейктичні (особливості) параметри тексту: хто, кому, коли, де та з якою метою передає інформацію, що міститься у тексті (встановлення комунікативної інтенції змісту повідомлення);

2) Невербальні засоби впливу на адресата, які використовуються автором писемного чи усного тексту (малюнки, фотографії, формули, графіки, жести, тощо).

1.2. Структурно-семантичні характеристики тексту та їх значення для адекватного перекладу тексту:

1) Засоби забезпечення когезії (узгодження), що були вжиті у тексті: лексичне повторювання (Rekurrenzen) (просте та складне лексичне повторювання, простий та складний парафраз (подібне пояснення. Парафразувати означає описувати змінюючи тільки слова), кореференція, заміна іменників про-формами, тощо; засоби граматичної когезії (узгодження часових форм дієслова, вживання артиклів, складнопідрядних та складносурядних синтаксичних конструкцій, тощо);

2) Встановлення семантичного ядра тексту, яке будується з «центральних речень» тексту;

3) Встановлення домінуючої тема-рематичної (рема – висловлення: частина тексту або речення, що є ядром висловлення, головною частиною повідомлення) структури тексту, його текстової пропозиції (тобто «про що» повідомляє автор тексту).

1.3. Лінгво-стилістичні характеристики тексту та їх значення для адекватного перекладу тексту:

1) Встановлення належності тексту до певного функціонального стилю мовлення.

2) Визначення відповідних стильових особливостей тексту (вживання стилістичних прийомів, тобто заміна в перекладі елементів тексту одного функціонального стилю елементами іншого та експресивних засобів мови, перформативних (ефективних) дієслів, фразеологічних одиниць, цитат, галузевих термінів, асиндетичних (синонімічних) іменникових сполучень, скорочень, акронімів, власних імен та назв, числівників, сленгу, жаргону, тощо).

1.4. Перекладацькі трансформації та частовування інших перекладацьких методик:

1) Граматичні та лексичні трансформації, які доцільно вжити у перекладі (граматичні перестановки, заміни, узагальнення змісту, диференціація (розділення) змісту, антонімічний переклад, доповнення, опущення, компенсація, логічний розвиток, тощо);

2) Способи відтворення у перекладі власних імен та назв, інтернаціоналізмів, галузевих термінів, неологізмів, галузевого сленгу та жаргону (застосування практичної транскрипції, транслітерації, калькування, перекладу шляхом аналогій, описового перекладу, тощо);

3) Способи відтворення фразеологічних одиниць у перекладі (пошук абсолютних та приблизних еквівалентів, аналогій або описовий переклад);

4) Встановлення у тексті маркерів «жіночої» та «чоловічої» мови (гендерних маркерів) та вибір методів їх адекватного відтворення засобами мови перекладу;
5) Методика заповнення «лакун» (пропусків) у сприйнятті слухачем або читачем усного чи писемного тексту з використанням загального контексту повідомлення

ПРИКЛАДИ ВИКОНАННЯ ПЕРЕКЛАДУ

Текст 1 (офіційно-діловий стиль).

ПОРЯДОК УХВАЛЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ, ЇХ ФОРМА

Предмет регулювання та цілі статті

1. Стаття визначає порядок ухвалення та оформлення судових рішень залежно від їх видів. Стаття спрямована на невідкладне ухвалення судових рішень: постанов - після судового розгляду, а ухвал - після розгляду відповідного питання. Обов'язкова письмова форма, як правило, передбачена для судових рішень, що можуть бути оскаржені.

Порядок прийняття постанови, її форма

2. Суд приймає постанову (рішення по суті справи з відповіддю на позовні вимоги) іменем України - у такий спосіб держава Україна реалізує судову владу у конкретній справі. Тут відтворено конституційний припис - частину п'яту статті 124 Конституції України, - і частину першу статті 14 КАСУ з уточненням щодо виду судового рішення (постанова) і часу його прийняття (негайно після закінчення судового розгляду). Частина перша коментованої статті спрямована передусім на те, щоб виключити часовий інтервал між закінченням судового розгляду і прийняттям постанови.

Нагадаємо, що після завершення судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати (стаття 153 КАСУ), де відбувається прийняття постанови.

3. Постанова приймається, складається і підписується в нарадчій кімнаті. Постанову повинен прийняти і підписати склад суду, який розглянув справу. Такий склад суду визначається відповідно до правил статей 23 - 24 КАСУ, адже кожен має право на рішення у своїй справі, ухвалене законним складом суду. Важливість положень щодо складу суду для належного здійснення судочинства підтверджується статтею 204, частиною третьою статті 227 КАСУ,

відповідно до яких скасування рішення внаслідок незаконного складу суду не залежить від того, чи є воно правильним по суті.

Жоден суддя з колегії суддів, якщо суд розглянув справу колегіально, не має права утримуватися від голосування і відмовлятися підписати постанову (частина друга статті 25 КАСУ).

4. Якщо адміністративна справа є складною і виготовлення постанови може зайняти тривалий час, як виняток, складення постанови у повному обсязі може бути відкладено на строк до п'яти днів з дня закінчення розгляду справи (частина третя коментованої статті). При цьому суд повинен невідкладно скласти короткий варіант постанови у вигляді вступної та резолютивної частин постанови (пункт 1, 4 статті 163 КАСУ), який підписується всім складом суду.

5. Після прийняття і підписання постанови (у повному чи, як виняток, скороченому варіанті) суд повертається з нарадчої кімнати і головуючий прилюдно проголошує постанову в тому самому засіданні, в якому закінчився розгляд справи. Детальніше про проголошення постанови див. статтю 167 КАСУ і коментар до неї.

Порядок постановлення ухвали, її форма

6. Під час здійснення адміністративного судочинства суд з усіх процесуальних питань постановляє ухвали. Ухвали з процесуальних питань, які суд постановляє поза межами судового розгляду (тобто розгляду справи по суті відповідно до глави 3 розділу III цього Кодексу), завжди викладаються у письмовій формі. Ухвали з питань, які суд постановляє в судовому засіданні під час судового розгляду, як правило, є усними, постановляються на місці без виходу до нарадчої кімнати, проголошуються судом негайно і заносяться секретарем судового засідання у журнал судового засідання (частини шоста - сьома коментованої статті). Усна ухвала складається з висновку суду та мотивів, з яких суд дійшов цього висновку (частина друга статті 165 КАСУ).

Якщо в ході судового розгляду суд не може вирішити якесь питання процесуального характеру на місці, він виходить до нарадчої кімнати і постановляє ухвалу там, виклавши її у письмовій формі у вигляді окремого документа. Ухвалу повинен постановити і підписати склад суду, який розглядає справу. Жоден суддя з колегії суддів, якщо суд розглядає справу колегіально, не має права утримуватися від голосування і відмовлятися підписати ухвалу (частина друга статті 25 КАСУ).

Переклад (польська)

TRYB WYDAWANIA ORZECZEŃ SĄDOWYCH, ICH FORMA
PRZEDMIOT REGULACJI I CELE ARTYKUŁU

1. *Artykuł określa tryb wydawania i **sporządzania** orzeczeń sądowych w zależności od ich rodzajów. Artykuł ma na celu **niezwłoczne** wydawanie orzeczeń sądowych: **wyroków** – po rozprawie sądowej, a **postanowień** – po rozpatrzeniu odpowiedniej*

kwestii. Obowiązkowa forma pisemna jest, co do zasady, przewidziana dla orzeczeń sądowych, które mogą być zaskarżone.

Tryb wydawania wyroku, jego forma

2. *Sąd wydaje wyrok (**rozstrzygnięcie co do istoty sprawy z odpowiedzią na żądania pozwu**) w imieniu Ukrainy – w ten sposób państwo Ukraina realizuje władzę sądowniczą w konkretnej sprawie. Odzwierciedla to przepis konstytucyjny – część piątą artykułu 124 Konstytucji Ukrainy – oraz część pierwszą artykułu 14 KPU (Kodeksu Postępowania Administracyjnego Ukrainy) z wyjaśnieniem co do rodzaju orzeczenia sądowego (wyrok) i czasu jego wydania (**niezwłocznie po zakończeniu rozprawy sądowej**). Część pierwsza **komentowanego** artykułu ma na celu przede wszystkim wyeliminowanie **interwału czasowego** między zakończeniem rozprawy sądowej a wydaniem wyroku. Przypominamy, że po zakończeniu rozprawy sądowej sąd udaje się do **pokoju narad** (artykuł 153 KPU), gdzie następuje wydanie wyroku.*
3. *Wyrok jest wydawany, **sporządzany** i podpisywany w pokoju narad. Wyrok powinien zostać wydany i podpisany przez skład sądu, który rozpatrywał sprawę. Taki skład sądu określa się zgodnie z przepisami artykułów 23–24 KPU, gdyż każdy ma prawo do rozstrzygnięcia swojej sprawy przez **skład sądu zgodny z prawem**. Ważność przepisów dotyczących składu sądu dla należytego sprawowania wymiaru sprawiedliwości potwierdza artykuł 204, część trzecia artykułu 227 KPU, zgodnie z którymi **uchylenie** orzeczenia z powodu **niezgodnego z prawem składu sądu** nie zależy od tego, czy jest ono **prawidłowe co do istoty**. Żaden sędzia z kolegium sędziów, jeśli sąd rozpatrywał sprawę **kolegialnie**, nie ma prawa wstrzymać się od głosowania i odmówić podpisania wyroku (część druga artykułu 25 KPU).*
4. *Jeśli sprawa administracyjna jest skomplikowana i **sporządzenie** wyroku może zająć **dłuższy czas**, **wyjątkowo**, **sporządzenie** wyroku w pełnym zakresie może zostać odłożone na okres do pięciu dni od dnia zakończenia rozpatrywania sprawy (część trzecia **komentowanego** artykułu). Przy tym sąd powinien **niezwłocznie sporządzić** krótką wersję wyroku w postaci **wstępnej i rozstrzygającej części** wyroku (punkt 1, 4 artykułu 163 KPU), która jest podpisywana przez cały skład sądu.*
5. *Po wydaniu i podpisaniu wyroku (w pełnym lub, wyjątkowo, skróconym wariancie) sąd wraca z pokoju narad i przewodniczący **publicznie ogłasza** wyrok na tym samym posiedzeniu, na którym zakończyło się rozpatrywanie sprawy. Więcej szczegółów na temat ogłaszania wyroku, zob. artykuł 167 KPU i komentarz do niego.*

Tryb wydawania postanowienia, jego forma

6. *Podczas sprawowania administracyjnego wymiaru sprawiedliwości sąd we wszystkich kwestiach proceduralnych wydaje **postanowienia**. Postanowienia w kwestiach proceduralnych, które sąd wydaje poza zakresem rozprawy sądowej (czyli rozpatrywania sprawy co do istoty zgodnie z rozdziałem 3 działu III tego Kodeksu), zawsze są **sporządzane** w formie pisemnej. Postanowienia w kwestiach,*

które sąd wydaje na rozprawie sądowej podczas rozpatrywania sprawy, są, co do zasady, ustne, wydawane na miejscu bez udawania się do pokoju narad, ***ogłaszane*** *przez sąd* ***niezwłocznie*** *i* ***zapisywane*** *przez sekretarza sądowego w* ***protokole rozprawy sądowej*** *(części szósta – siódma* ***komentowanego*** *artykułu). Ustne postanowienie składa się z* ***konkluzji*** *sądu oraz motywów, z których sąd doszedł do tej konkluzji (część druga artykułu 165 KPU). Jeśli w toku rozprawy sądowej sąd nie może rozstrzygnąć jakiejś kwestii proceduralnej na miejscu, udaje się do pokoju narad i wydaje postanowienie tam,* ***sporządzając*** *je w formie pisemnej w postaci osobnego dokumentu. Postanowienie powinien wydać i podpisać skład sądu, który rozpatruje sprawę. Żaden sędzia z kolegium sędziów, jeśli sąd rozpatruje sprawę* ***kolegialnie****, nie ma prawa wstrzymać się od głosowania i odmówić podpisania postanowienia (część druga artykułu 25 KPU).»*

Аналіз труднощів перекладу

Переклад юридичних текстів, навіть між спорідненими мовами, як українська та польська, є одним з найскладніших видів перекладу. Головна причина – не просто відмінності в лексиці чи граматиці, а й у правових системах та усталеній юридичній термінології.

Розглянемо основні труднощі, виявлені в цьому тексті:

1. Термінологічна відповідність та «хибні друзі перекладача»:

- ✓ **«*Постанова*» (укр.) / «*Wyrok*» (пол.)**: Це найяскравіший приклад. В українському адміністративному судочинстві «*постанова*» – це рішення по суті справи. У польському адміністративному праві рішення по суті справи називається «***wyrok***». Натомість польське «*postanowienie*» (відповідник української «ухвали») – це рішення з процесуальних питань, а не по суті. Це критична відмінність, яку не можна ігнорувати, інакше зміст буде спотворений. Слово «*постанов*»« замінено на «*wyrok*» там, де йдеться про рішення по суті справи, тому залишено варіант «*postanowienie*» для «*ухвал*».
- ✓ **«Ухвала» (укр.) / «Postanowienie» (пол.)**: Як зазначено вище, це прямий, але дуже важливий відповідник.
- ✓ **«Ухвалення / прийняття / постановлення» (рішення)**: В українській мові використовуються різні дієслова для різних типів рішень: «*ухвала/ прийняття постанови*» і «*прийняття ухвали*». У польській для «*wyrok*» часто використовується «*wydawanie wyroku*», а для «*postanowienie*» – «*wydawanie postanowienia*» або «*postanawianie*».
- ✓ **«Розгляд справи» (укр.) / «Rozpatrywanie sprawy» / «Rozprawa sądowa» (пол.)**: Український термін «*розгляд справи*» може мати два значення:
  1) весь процес судового розгляду («*rozpatrywanie sprawy*»),

2) конкретне судове засідання («*rozprawa sądowa*»). У тексті йдеться про «*закінчення судового розгляду*», що ближче до «*rozprawa sądowa*», тому використано словосполучення «*rozprawa sądowa*».

- ✓ **«Коментована стаття» (укр.) / «komentowany artykuł» (пол.)**: Це прямий відповідник.
- ✓ **«Невідкладне» (укр.) / «niezwłoczne» (пол.)**: Прямий відповідник.
- ✓ **«Законний склад суду» (укр.) / «skład sądu zgodny z prawem» / «prawidłowy skład sądu» (пол.)**: В польській мові, щоб підкреслити «законність», часто використовується конструкція «zgodny z prawem». «Prawidłowy skład sądu» також є прийнятним варіантом.
- ✓ **«Скасування рішення» (укр.) / «uchylenie orzeczenia» (пол.)**: Прямий і усталений відповідник.
- ✓ **«Незаконний склад суду» (укр.) / «niezgodny z prawem skład sądu» (пол.)**: Аналогічно до «законного складу суду».
- ✓ **«Правильний по суті» (укр.) / «prawidłowy co do istoty» (пол.)**: Або «słuszny co do istoty». Обидва варіанти коректні.
- ✓ **«Колегіально» (укр.) / «kolegialnie» (пол.)**: Прямий відповідник.
- ✓ **«Висновок суду» (укр.) / «konkluzja sądu» (пол.)**: Або «rozstrzygnięcie sądu». «Konkluzja» в цьому контексті звучить більш формально.
- ✓ **«Журнал судового засідання» (укр.) / «protokół rozprawy sądowej» (пол.)**: В польській судовій практиці для записів з засідання використовується «protokół».
- ✓ **«Часовий інтервал» (укр.) / «interwał czasowy» (пол.)**: Прямий відповідник.

2. Синтаксичні та граматичні особливості:

- ✓ **Пасивні конструкції**: Юридичні тексти часто використовують пасивний стан. Наприклад, «*Стаття визначає порядок ... та оформлення*» (укр.) > «*Artykuł określa tryb wydawania i sporządzania*...» (пол.).
- ✓ **Дієслівні форми**: «*Складати*» (укр. «*складається і підписується*») має кілька значень. У контексті юридичного документа «*складати*» (у значенні «*розробити*», «*написати*») перекладається як **«sporządzać»**. Наприклад, «*складання постанови*» > «*sporządzenie wyroku*».
- ✓ **Структура речень**: Юридичні речення часто є довгими та складними. Важливо зберегти їхню логічну структуру, але водночас забезпечити читабельність польською мовою. Іноді може знадобитися розбиття довгих речень.

3. Стилістика та конвенції юридичного мовлення:

- ✓ **Офіційно-діловий стиль**: Юридичний переклад вимагає дотримання офіційно-ділового стилю, який характеризується точністю, безособовістю, відсутністю емоційної забарвленості.
- ✓ **Точність та однозначність**: Кожне слово в юридичному тексті має значення. Перекладач не може дозволити собі двозначності чи вільну інтерпретацію. Це означає пошук найбільш точного, усталеного юридичного відповідника.
- ✓ **Посилання на законодавство**: «КАСУ» (Кодекс адміністративного судочинства України) залишилося «KPU» (Kodeks Postępowania Administracyjnego Ukrainy) у перекладі. Це показує, що йдеться про український кодекс, але для польського читача його повна назва або відповідна абревіатура дозволить легше орієнтуватися.

4. **«Правові системи та їхній вплив на переклад**:

- ✓ Як вже згадувалося, різниця між «постановою» та «ухвалою» в українській системі та «wyrok» і «postanowienie» в польській – це не просто лексична відмінність, а відмінність на рівні фундаментальних понять судочинства. Перекладач повинен добре розуміти обидві правові системи.
- ✓ У деяких випадках, якщо немає прямого відповідника, може знадобитися використання пояснювального перекладу або додавання виноски для роз'яснення поняття. У даному тексті, завдяки схожості систем, це не було необхідно, але завжди варто пам'ятати про таку можливість.

Текст 2 (художня публіцистика)

ПОЛЬСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ – НОБЕЛІВСЬКІ ЛАУРЕАТИ

(частина перша)

Лауреатами Нобелівської Премії з літератури досі стало четверо польських письменників. Хто вони і хто може виявитися наступним?

Від моменту встановлення Нобелівської Премії з літератури в 1901 році чотири рази її лавреатами ставали польські письменники. Якби Нобелівська Премія з літератури була змаганням команд із різних країни, Польща зайняла б восьме місце, поступаючись Швеції, Італії, Росії та Іспанії й випереджаючи Ірландію, Норвегію і Японію.

1905: Генрик Сенкевич

Попри загальноприйняту думку, ***Генрик Сенкевич*** *отримав Нобелівську Премію не за свій роман-епопею 1896 року про стародавній Рим* ***»Quo Vadis»****. Причина цієї помилки криється у величезній популярності роману. Журі присудило Сенкевичу Премію за «видатний талант епічного письменника», і коли Карл Давід аф Вірсен, секретар Шведської Академії, вручав йому нагороду, він кілька разів підкреслив важливість і значення іншого твору Сенкевича — **»Потопу»**. Ця історична трилогія, дія якої розгортається в Польщі XVII століття під час великих історичних потрясінь, оспівувала сарматську традицію і живила польські патріотичні надії.*

У своїй промові на урочистій церемонії Сенкевич підкреслив, що Нобелівська Премія має особливе значення для сина Польщі − країни, якої у той момент навіть не було на карті. Письменник зокрема сказав: «Кажуть, Польща мертва, виснажена, зневолена, та ось доказ її життя і тріумфу.»

1924: Владислав Реймонт

Цікаво, що на початку 1920-х одним із основних «нобелівських» суперників Владислава Реймонта був інший польський письменник ***Стефан Жеромський****. Мало того, багато хто вважав, що у Жеромського більше шансів отримати Премію; та жорстка критика, яка звалилася на нього після виходу його нібито 97м.97 німецького роману 1922 року* ***«Вітер з моря»****, разом з германофілією шведського журі вивели вперед Реймонта. Переможець обійшов і таких фаворитів, як* ***Томас Манн*** *(йому довелося чекати своєї Премії ще 5 років)* ***Максим Ґорький*** ***Томас Гарді****. Реймонт отримав Премію за свою чотиритомну «велику національну епопею» «Селяни», яка представила один рік із життя селян маленького села неподалік від Лодзі. Роман було написано в 1901-190 роках, а шведський переклад з'явився лише в 1921 році (інший знаменитий роман Реймонта* ***»Земля обітована»*** *− за екранізацію якого* ***Анджей Вайда*** *був номінований на* ***Оскара*** *– переклали на рік раніше). У той момент Реймонт лікувався в Ніцці і не зміг приїхати в Стокгольм на церемонію вручення Премії, оскільки стан його здоров'я раптово погіршився. Письменник помер наступного року в Польщі у віці 58 років.*

Polscy pisarze – nobliści (laureaci Nagrody Nobla) (część pierwsza)

Lauretami literackiej Nagrody Nobla do tych czasów zostało czterech polskich pisarzy. Kim oni są i kto może okazać się następujący?

Od momentu ustanowienia literackiej Nagrody Nobla w 1901 roku cztery razy jej lauretami zostawali polscy pisarze. Gdyby literacka Nagroda Nobla była zawodami

drużyn z różnych krajów, Polska zajęłaby ósme miejsce ustępując Szwecji, Włochom, Rosji i Hiszpanii a wyprzedzając Irlandię, Norwegię i Japonię.

1905: Henryk Sienkiewicz

Mimo ogólnie przyjętej opinii Henryk Sienkiewicz otrzymał Nagrodę Nobla nie za swoją powieść-epopeję o starożytnym Rzymie Quo Vadis. Przyczyna tej pomyłki kryje się w ogromnej popularności powieści. Jury przyznało Sienkiewiczowi Nagrodę za „wybitny talent epickiego pisarza", i kiedy Carl Dawid af Wirsen, sekretarz Akademii Szwedzkiej, wręczał mu nagrodę, on kilka razy podkreślił ważność i znaczenie innego utworu Sienkiewicza – Potopu. Ta trylogia historyczna; akcja której rozgrywa się w Polsce XVII wieku podczas wielkich przeobrażeń historycznych, opisywała tradycje sarmackie i ożywiała polskie nadzieje patriotyczne.

W swoim przemówieniu podczas uroczystej nagrody Sienkiewicz podkreślił, że Nagroda Nobla ma szczególne znaczenie dla syna Polski – kraju, którego w tym momencie nawet nie było na mapie. Oprócz tego pisarz powiedział: „Mówią, Polska jest martwa, wycieńczona, pozbawiona wolności, ale oto jest dowód jej życia i triumfu".

1924: Władysław Rejmont

Ciekawa rzecz, że na początku 1920-ch lat jednym z głównych rywali Nagrody Nobla Władysława Rejmonta był inny polski pisarz, Stefan Żeromski. Co więcej, wiele osób uważało, że Żeromski ma więcej szans dostać Nagrodę; jednak szorstka krytyka, która zwaliła się na niego po wyjściu jego rzekomo antyniemieckiej powieści 1922 roku Wiatr znad morza, razem z germanofilstwem szwedzkiego jury wywiodły naprzód Rejmonta. Zwycięzca obszedł i takich faworytów, jak Tomasz Mann (jemu zdarzyło się czekać swojej Nagrody jeszcze 5 lat), Maksym Gorki i Tomas Hardi. Rejmont otrzymał Nagrodę za swoją czterotomową „wielką epopeję narodową" Chłopi, która przedstawiła jeden rok z życia chłopów małej wsi niedaleko od Łodzi. Powieść została napisana w 1901-1908 latach, a szwedzkie tłumaczenie pojawiło się dopiero w roku 1921 (inna słynna powieść Rejmonta Ziemia obiecana, za ekranizację której Andrzej Wajda został nominowany na Oskara, przetłumaczono o rok wcześniej). W ten czas Rejmont leczył się w Nicei i nie mógł przyjechać do Sztokholmu na ceremonię wręczenia Nagrody, ponieważ stan jego zdrowia nagle się pogorszył. Pisarz umarł w przyszłym roku w Polsce w wieku 58 lat.

Аналіз труднощів перекладу тексту

1. **Лексичні труднощі перекладу:**

1) загальні назви:

а) у польському лексиконі не є вживаним прикметник «нобелівський», тому словосполучення «нобелівські лауреати» має два варіанти перекладу: або одним словом «*nobliści*», або словосполученням «*laureaci Nagrody Nobla*»

б) лексема «премія» має польський відповідник «*premia*» у значенні «*грошова винагорода*», але і відношенні до нобелівської відзнаки прийнято вживати іменник «*nagroda*»;

в) на позначення різновидів жанрових назв прозових творів «*повість*», «*роман*» у польській мові побутує одна назва «powieść»;

г) відповідником лексеми «журі» у польській мові є іменник-запозичення з французької мови, який, за польською граматичною традицією використання іншомовних слів зі збереженням буквеного складу тієї мови, з якої вони запозичені, пишеться французькими літерами: «*jury*»;

2) власні назви:

а) під час перекладу польських імен і прізвищ українською мовою переважає принцип традиційного засвоєння польських власних назв, який відбувається шляхом «українізації» чужомовних структур; тому, хоча в польській мові у прізвищі письменника Sienkiewicz звуки «s» , «k» , «w» є пом'якшеними, в українському варіанті ці звуки набирають твердості − ***Сенкевич*; суфікси слов'янських прізвищ *-ск(ий), -цк(ий), -ск(и), -цк(и), -sk(i), -ck(i), -dzk(i)* українською мовою зазвичай передаються *-ськ(ий), -цьк(ий), -дзьк(ий*) – відповідно прізвище письменника *Жеромський* у перекладному варіанті польською мовою має форму** żeromski;

б) польську літеру «h», яка вимовляється як звук «х», перекладаючи власні назви українською мовою прийнято передавати буквою «г»; тому в українському варіанті ім'я польського письменника наявна літера «г» (***Генрик*), а в польському – „h" (***Henryk*);

в) західні власні назви, які запозичуються до польської мови, зберігають орфографію цієї мови, з якої вони прийшли, тому ім'я, *прізвище Карла Давіда аф Вірсена*, секретаря Шведської Академії у перекладі мають не польський буквений склад – *Carl Dawid af Wirsen*;

г) назви художніх творів у польській мові пишуться без лапок, тому у перекладних записах назв творів *Quo Vadis, Potop*, *Wiatr znad morza*, *Chłopi, Ziemia obiecana* лапки відсутні

2. **Граматичні труднощі перекладу**:

1) іменники, прикметники на позначення осіб чоловічого роду в називному відмінку множини відносяться в польській мові до чоловічо-особових форм, тому вони подані у перекладному варіанті з відповідними до граматичних правил закінченнями і супровідними чергуваннями кінцевих звуків основи: «*polscy pisarze – nobliści*», « *laureaci*», «*chłopi*»;

2) в усталених словосполученнях, які є назвами установ, закладів, інституцій та ін., прикметник вживається після іменника, тому вираз «*Шведської Академії*» у перекладі має таку структуру: «*Akademii Szwedzkiej*»;
3) лексема «шанс» у польській мові є іменником жіночого роду, тому у вислові «*у Жеромського більше шансів*» вона має в родовому відмінку множини нульову флексію за правилами відмінювання іменників жіночого роду: *«żeromski ma więcej szans*»;
4) у поєднанні з іменниками на позначення водних басейнів або відповідно з їх власними назвами у польській мові використовуються інші, ніж в українській мові, прийменники, тому в українському тексті у назві роману «*Вітер з моря*» задіяний прийменник «*з*», а у перекладі його відповідником є прийменник «*znad*» : *Wiatr znad morza*; на місці українського прийменника «на» в словосполученнях на зразок «*переклали на рік раніше*» у польській мові вживається прийменник «*o*»: «*przetłumaczono o rok wcześniej*»

Текст 3 (публіцистичний жанр).

Дружня зустріч

Вчора ввечері ми зустрічалися з друзями в затишному кафе біля Оперного театру. Розмовляли про наші спільні плани на літо, згадували кумедні історії з минулого та смакували чудову каву. Атмосфера була невимушеною та приємною, і час пролетів непомітно. Дуже чекаємо наступної зустрічі, щоб продовжити наші цікаві дискусії.

Przyjacielskie spotkanie

Wczoraj wieczorem spotkaliśmy się z przyjaciółmi w przytulnej kawiarni koło Opery. Rozmawialiśmy o naszych wspólnych planach na lato, wspominaliśmy zabawne historie z przeszłości i delektowaliśmy się świetną kawą. Atmosfera była luźna i przyjemna, a czas przeleciał niepostrzeżenie. Bardzo czekamy na kolejne spotkanie, żeby kontynuować nasze ciekawe dyskusje.

Аналіз труднощів перекладу тексту

Лексичні відповідники :

- ✓ ***Затишний*** **(укр.)** vs. ***przytulny*** **(пол.)**: Хоча *przytulny* є прямим відповідником, іноді українське *затишний* може означати й щось на

кшталт *комфортний* або *зручний*, що в польській може вимагати інших слів (наприклад, *komfortowy*, *wygodny*). У цьому контексті *przytulny* є більш доцільним

- ✓ **Кумедні (укр.)** vs. **zabawne (пол.)**: *Zabawne* є прямим відповідником. Важливо не сплутати з *śmieszne*, яке також означає *смішні*, але може мати дещо інший відтінок (наприклад, *до сміху, а не до веселощів*).
- ✓ **Чудова (укр.)** vs. **świetna (пол.)**: *Świetna* є доволі поширеним і природним варіантом для лексеми *чудова* у польській мові, коли йдеться про якість. Можна використати *znakomita* або *doskonała*, але *świetna* є більш доцільним, що відповідає змісту оригіналу.
- ✓ **Невимушеною (укр.)** vs. **luźna (пол.)**: *Luźna* (що дослівно означає «*вільна*») є відповідником для «*невимушена*» в контексті досягнення еквівалентності перекладу. Інші варіанти, такі як *swobodna*, також можливі, але «luźna» є прямим відповідником.
- ✓ **Цікаві (укр.)** vs. **ciekawe (пол.)**: Це прямий відповідник, але варто пам'ятати, що в деяких контекстах українське *цікавий* може перекладатися як *interesujący*, якщо йдеться про щось, що викликає інтелектуальний інтерес. Тут лексема *ciekawe* у перекладі польською мовою відображає зміст словосполучення *цікаві дискусії*.

- **Фразеологізми та ідіоми**:
  - ✓ **Час пролетів непомітно (укр.)** vs. **czas przeleciał niepostrzeżenie (пол.)**: Цей вираз перекладається майже дослівно і є цілком природним в обох мовах, що є полегшенням. Однак у багатьох інших випадках фразеологізми вимагають пошуку польського відповідника, а не дослівного перекладу.

- **Граматичні особливості**:
  - ✓ **Відмінки та родовий відмінок**: В обох мовах є відмінкова система, що спрощує переклад, але іноді можуть бути нюанси у використанні певних прийменників або відмінків, особливо з дієсловами. У цьому прикладі все збігається.
  - ✓ **Вибір дієслів**: *Смакувал* (укр.) vs. *delektowaliśmy się*»(пол.). «*Delektować się*» передає відтінок значення «смакувати» у куонтексті «*насолоджуватися смаком*».

ОРІЄНТОВНІ ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Головним принципом перекладу у Давньому Єгипті був:
   A) повний/дослівний переклад
   B) вільний переклад
   C) переклад загального значення

2. Головні принципи перекладу у Давньому Вавилоні:
   A) буквальний переклад
   B) скорочений переклад
   C) підрядковий переклад

3. У процесі перекладу художніх текстів давні греки використовували:
   A) культурну адаптацію
   B) вільний переклад
   C) скорочений переклад

4. Ідея про неперекладність виникла:
   A) у Середні віки
   B) у епоху Ренесансу
   C) у епоху Просвітництва

5. Переклад у епоху Ренесансу характеризувався:
   A) переходом від форми до змісту
   B) збереженням справжнього змісту оригіналу у відповідності до правил рідної мови
   C) дослівним перекладом

6. Чи є практика перекладу розділом перекладознавства?
   A) Так, тому що теорія перекладу базується на узагальненні процесуальної та результативної практичної діяльності перекладача.
   B) Так, тому що універсальні закономірності перекладу знаходять реалізацію в практиці перекладу різних текстів
   C) Так, тому що практика перекладу, що має справу з емпіричним матеріалом, збагачує теорію перекладу

D) Ні, тому що теорія, представляючи сукупність узагальнених положень, «утворює яку-небудь науку» (СІС) на відміну від практики, що розробляє рекомендації до діяльності.

7. Що є предметом перекладу?
   A) вихідна мова
   B) вихідна мова та мова перекладу
   C) текст вихідної мови
   D) текст перекладу
   E) мовна одиниця вихідної мови ☆

8. Чи є комунікативно- функціональна еквівалентність основним компонент ом перекладацької еквівалентності?
   A) Так, тому що еквівалентність у перекладацькій діяльності забезпечується не тільки функціональним призначенням, але й спільністю комунікативної інтенції та прагматики ☆
   B) Так, тому що комунікативні ефекти, спрямовані на реципієнтів оригінального та перекладного тексту, повинні бути рівними.
   C) Ні, тому що мета перекладу полягає в збереженні змісту, функцій, стилістичних та інших, у тому числі комунікативних цінностей, а не в комунікативно-функціональній еквівалентності
   D) Ні, тому що перебільшення ролі комунікативно-функціонального фактора в перекладі приводить до розмивання змістовно-інформативної сторони тексту-оригіналу

9. Чи може перекладач привносити в текст повідомлення елементи свого сприйняття?
   A) Так, тому що сприйняття перекладача та носія ВМ не може бути одна-ковим із-за різних особистісних факторів учасників комунікації
   B) Так, тому що в перекладі можуть знаходити висвітлення культурні та соціальні характеристики перекладача.
   C) Ні, тому що рецепція та перцепція тексту повинні бути інформаційно еквівалентними.
   D) *Ні, тому що оригінальний і перекладний текст повинні мати однаковий комунікативний ефект*. ☆

10. Які особистісні характеристики перекладача при синхронному перекладі нейтралізуються?
    A) знання мови перекладу
    B) тембр голосу

C) модуляція голосу
D) експресивність інтонації сприйняття предмета мовлення ☆

11. Укажіть різновиди перекладу з аркуша
A) усний переклад письмового тексту ☆
B) переклад, здійснюваний одночасно із читанням оригіналу про себе
C) переклад, створюваний послідовно, після прочитання тексту в цілому
D) переклад, здійснюваний після прочитання тексту по абзацах

12. Хто виступає в ролі рецептора при перекладі
A) мовець
B) слухач
C) *перекладач* ☆

13. У Середні віки перекладацький процес сприяв:
A) розповсюдженню релігії ☆
B) створення абеток
C) формування національних мов

14. Чи зв'язані явища перестановки в перекладацькій діяльності із заміною?
A) Ні, тому що перестановка − специфічне явище, особливий вид перекладацької трансформації
B) Так, якщо перестановка супроводжується граматичними замінами
C) Так, тому що перестановка може бути викликана заміною цілої синтаксичної конструкції ☆
D) Так, тому що порядок компонентів висловлення визначається правилами функціонування одиниць кожної мови

15. Як здійснюється переклад за допомогою калькування
A) перекладом по складовим частинам ☆
B) додаванням перекладених компонентів
C) шляхом утворення нових слів за словотвірною моделлю мови джерела
D) шляхом лексико-синтаксичних моделей словотвору

16. Чи є лексичні відповідності в мові перекладу та мові оригіналу тотожними?
A) Ні, тому що розчленування оточуючої дійсності на денотати та поняття відбувається по-різному в різних мовах ☆

B) Так, тому що еквівалентний переклад передбачає рівноцінність, рівнозначність лексичних одиниць
C) Так, тому що лексична тотожність перекладу забезпечується єдністю законів людського мислення, яке має логіко-понятійну основу
D) Так, тому що слово є обов'язковою понятійною одиницею мови

17. Розквіт перекладацької діяльності в епоху Ренесансу був обумовлений:
A) винаходу книгодрукарства
B) руху Реформації ☆
C) повернення до ідеалів Античності

18. Визначте ознаки міжмовних лексико-семантичних категорій
A) інваріантне значення зіставлюваних слів двох мов ☆
B) інваріантне значення слів оригінального тексту
C) семантичний зміст слова вихідної мови
D) повний або частковий збіг звукової (графічної) форми

19. Укажіть форми лексико-семантичних взаємодій у парадигматиці
A) лексико-семантична варіантність ☆
B) лексико-семантичний ряд
C) лексико-семантична група
D) лексико-семантичне поле

20. Чи мають міжмовні омоніми однакове звучання
A) Так, тому що омоніми, за визначенням, це слова, що мають при однаковому звучанні різні значення ☆
B) Так, тому що розходження при перекладі носять регулярний характер
C) Ні, тому що звучання слів перекладу визначається функціонуванням фонетичної та морфологічної системи мови перекладу
D) Ні, тому що традиційне визначення омонімів вимагає уточнення

21. Які міжмовні синоніми варто вважати повними
A) *синоніми, що збігаються у всіх своїх значення двох (або більше)* ☆
B) синоніми, що збігаються в одному зі своїх значень двох (або більше) мов
C) синоніми двох (або більше) мов, що мають однакову денотативно-понятійну й емоціонально-експресивну співвіднесеність

D) емоціонально-забарвлені слова двох (або більше) мов, у яких поряд зі збігом денотативно-понятійної інформації спостерігається тільки частковий збіг інформації емоційно-експресивного характеру

22. Як досягаються адекватні заміни при перекладі

A) конкретизацією в перекладі недиференційованих і абстрактних понять оригіналу ☆

B) логічним розвитком понять

C) антонімічним перекладом

D) компенсацією

E) урахуванням змісту тексту, мети й стилю оригіналу

23. Назва «Е-дуба» означає?

A) *будинок табличок* ☆

B) батько будинку табличок

C) син будинку табличок

D) донька будинку табличок

24. *Bardzo mi się nie podoba literatura poważna – мені дуже не подобається класична література* – це приклад:

A) *перестановки* ☆

B) заміни

C) додавання

D) опущення

25. *Dowcipny – людина з почуттям гумору* – це приклад способу перекладу:

A) *описового* ☆

B) калькування

C) транслітерації

D) приблизного

26. *Kupiliśmy nareszcie nowe okna dla sypialni – ми купили нарешті нові вікна для спальної кімнати* – це приклад:

A) перестановки

B) заміни

C) *додавання* ☆

D) опущення

27. *Kupiłem wczoraj wędlinę, ale chyba jest zepsuta – Я купив вчора ковбасу, але вона зіпсована* – може бути прикладом трансформації:

A) цілісного перевтілення

B) *генералізації* ☆
C) диференціації
D) конкретизації

28. *Niedziela Palmowa – Вербна Неділя* – це приклад способу перекладу:
A) описового
B) калькування
C) транслітерації
D) *приблизного* ☆

29. *Od ręki – одразу* – це приклад:
A) *лексичного перекладу* ☆
B) описового перекладу
C) калькування
D) контекстуального перекладу

30. Pałac Kultury i Nauki – Палац культури і науки – це приклад якого способу перекладу?
A) описового
B) *калькування* ☆
C) транслітерації
D) приблизного

31. *Siema – привіт, nie szkodzi – все в порядку, brawo ty – молодець* можуть бути прикладами трансформації:
A) *цілісного перевтілення* ☆
B) генералізації
C) диференціації
D) конкретизації

32. *Sylwester, Wigilia, Adwent, Wielkanoc, śmigus-dyngus* – це приклади типу реалій:
A) *етнографічних* ☆
B) географічних
C) суспільно-політичних
D) це приклади випадкових лакун

33. *Widzę Marka czekającego na ciebie obok sklepu – я бачу Марка*, який чекає на тебе біля магазину – це приклад:
A) перестановки
B) *заміни* ☆

C) додавання
D) опущення

34. Біблія Лютера була першим прямим перекладом Святого Письма з мов оригіналу на сучасну мову, при цьому бралася до уваги й:
A) *Вульгата Ієроніма* ☆
B) грецька
C) гебрайська
D) хінді

35. Етнічні стереотипи – це узагальнені уявлення про:
A) відмінні риси різних професій
B) *типові риси інших народів* ☆
C) специфіку різних мов
D) спільні риси інших народів

36. Зазначте рівень еквівалентності «*Być nie w sosie – встати не з тієї ноги*»:
A) Рівень висловлювання (3 й)
B) Рівень мовних знаків (5 й)
C) *Рівень мети комунікації (1 й)* ☆
D) Рівень повідомлення (4 й)

37. Зазначте рівень еквівалентності «*Tom chodzi do szkoły – Том ходить до школи*»:
A) Рівень висловлювання (3 й)
B) Рівень мовних знаків (5 й)
C) Рівень мети комунікації (1 й)
D) *Рівень повідомлення (4 й)* ☆

38. Зародження та становлення перекладацької думки й теоретичних вимог до перекладачів в Україні припадає на:
A) *70-ті роки XIX ст.* ☆
B) 80-ті роки XIX ст.
C) 40-і роки XX ст.
D) 20-ті роки XXI ст.

39. Ідея про неперекладність виникла:
A) *у Середні віки* ☆
B) в епоху Ренесансу
C) в епоху Просвітництва
D) у Новий час

40. Історія перекладу на теренах нашої країни простягається аж до часів:

A) прийняття християнства
B) прибуття Рюриків на Русь
C) *занепаду Русі* ☆
D) татаро-монгольської навали

41. Крайнім випадком повного пристосування до чужої культури є:

A) адаптація до іншої культури
B) *інтеграція в іншу культуру* ☆
C) визнання культурних відмінностей
D) Інтеграція культурних розбіжностей

42.Лівій Андронік створив латинську версію:

A) Золотого вислюка
B) Іліади
C) *Одіссеї* ☆
D) Пісні про Роланда

43. Наведений переклад «*Mat 20 lat – Маю 20 років*» це приклад:

A*) Буквального перекладу* ☆
B) Еквівалентного перекладу
C) Вільного перекладу
D) Адаптованого перекладу

44. Найдавніша форма письма:

A) єгипетська ієрогліфіка
B) індійська вузликова
C) *шумерський клинопис* ☆
D) кирилиця

45. Найдавніші свідчення про використання перекладу відносяться до

A) IX тисячоліття до н. е.
B) *III тисячоліття до н.* е. ☆
C) III тисячоліття н. е.
D) II тисячоліття н. е

46. Німецький просвітник И. Г. Гердер стверджував, що:

A) переклад повинен відтворювати справжні, притаманні лише йому, риси іншомовного оригіналу

B) *у перекладі повинно відкидатися все, що може не сподобатись читачам* ☆

C) перекладач має уникати дослівного перекладу, щоб не зруйнувати образності оригіналу

D) перекладач не має права нічого перекладати

47. Нові перекладацькі центри з'являються:

A) *у Європі XII-XIII ст.* ☆

B) у Азії XII-XIII ст.

C) в Африці XII-XIII ст.

D) у Китаї XII-XIII ст.

48. Очільником школи українського художнього перекладу був (XX ст.):

A) М. Новіков

B) *М. Рильський* ☆

C) М. Хвильовий

D) Дж. Лондон

49. Переклад у епоху Ренесансу характеризувався:

A) переходом від форми до змісту

B*) збереженням справжнього змісту оригіналу у відповідності до правил рідної мови* ☆

C) дослівним перекладом

D) буквальним перекладом

50. Перша двомовність була

A) *аккадсько-шумерська* ☆

B) шумерсько-арамейська

C) хеттсько-єгіпетська

D) греко-латинська

51. Перший переклад Біблії з латинської мови англійською здійснив відомий теолог і реформатор, професор Оксфордського університету:

A) *Джон Вікліф* ☆

B) Уільям Тіндейл

C) Генріх VIII

D) Уїнстон Черчиль

52. Перший перекладач, якого знаємо за іменем:

A) *Анхурмес* ☆

B) Лівій Андроник

C) Ієронім Стрідомський
D) Іван Франко

53. Писемні згадки про «кутійського драгомана», «мелуського драгомана» належать до часів:
A) Стародавнього Єгипту
B) *Стародавнього Шумеру* ☆
C) Стародавньої Греції
D) Давнього Риму

54. Теорія перекладу досягла свого найвищого розквіту:
A) у першій половині XIX ст.
B) у другій половині XIX ст.
C) *у першій половині XX ст*. ☆
D) у другій половині XX ст.

55. У XVII ст. центр української перекладацької діяльності знаходився в Острозькій академії, де перекладали:
A) Петрарку, Торквато Тассо та Бокаччо.
B) *Сенеку, Аристотеля та Платона* ☆
C) Лютера, Буало та Гердера
D) Шиллєра, Кінга, Дж. Лондона

56. У процесі перекладу художніх текстів давні греки використовували:
A) *культурну адаптацію* ☆
B) вільний переклад
C) скорочений переклад
D) транслітерацію

57. У Середні віки перекладацький процес сприяв:
A) *розповсюдженню релігії* ☆
B) створенню абеток
C) формуванню національних мов
D) формуванню діалектів

58. У стародавній Греції було створено:
A) кілька перекладів латинських авторів.
B) кілька оригінальних творів, але не перекладів.
C) лише один важливий переклад – Біблію з гебрайської мови (Септуагінта)
D) *жоден варіант не є правильним* ☆

59. Хто належить до геніальних реформаторів польської мови:

A) Юліуш Словацький

B) Міколай Рей

C) *Адам Міцкевич*

D) Ян Кохановський

60. Який із наведених прикладів належить до антонімічного перекладу:

A) Do Zakopanego bardzo łatwo się dostać od Nowego Targa – до Закопаного рукою подати від Нового Тарга

B) Miałem grypę, więc nie było mnie dzisiaj w klasie – мене не було сьогодні в школі: у мене був грип

C) Trzeba kupić paczkę makaronu – треба купити пачку макаронів

D) *Mówię serio – я не жартую*

61. Який із наведених прикладів належить до парцеляції:

A) W dni powszechne ciągle pracuję – по будням завжди працюю

B) Miałem grypę, więc nie było mnie dzisiaj w klasie – мене не було сьогодні в школі: у мене був грип

C) *W zeszłym tygodniu musiałam załatwić rożne sprawy dotyczące moich studiów na uniwersytecie – Минулого тижня треба було вирішити багато питань. Всі вони стосувались університету*

D) On nie spał przez całą noc. Chyba miał dużo pracy do zrobienia – він не спав всю ніч через купу справ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Адаптація − це такий перекладацький прийом, за якого зміст оригінального тексту відтворюється у перекладі в іншій формі, спрощено або ускладнено, в залежності від соціальної та вікової категорії реципієнтів. Адаптація забезпечує основне відтворення інформації першотвору і зберігає належний обсяг перекладу.

Адекватний переклад − це повноцінний правильний переклад оригінального тексту, за якого його зміст, форма, стилістичні особливості і авторська спрямованість / підтекст відтворюються без спотворення і суттєвих змін. Адекватний переклад завжди є літературним, тобто орієнтованим на літературні норми мови перекладу.

Вид перекладу − це певна перекладацька категорія тексту перекладу, яка узагальнено характеризує його структурні й функціональні особливості та вимоги щодо його виконання. Встановити вид перекладу, означає визначити його тип за такими критеріями: 1) за співвідношенням типу МО та МП; 2) за характером суб'єкта перекладацької діяльності; 3) за типом перекладацької сегментації та способом переробки перекладеного матеріалу; 4) за формою презентації тексту МІГ та тексту МО; 5) за характером відповідності текстів МО та МП; 6) за жанрово-стилістичними особливостями та жанровою належністю перекладеного матеріалу; 7) за повнотою та типом передання смислу оригіналу; 8) за функцією; 9) за ознакою первинності тексту МО; 10) за мотивом виконання перекладу; 11) за ступенем завершеності; 12) за якістю виконання перекладу; 13) за ступенем адекватності; 14) за тематикою

Граматичний переклад − це такий різновид перекладу в Давньому Римі, за якого відтворення оригіналу відбувалося на рівні слів; основним, вважалося, є відтворення форми першотвору, а відтворення змісту є другорядним.

Еквівалентність − відношення повної або часткової відповідності певної мовної одиниці МО до одиниці МП. Традиційно у світовому перекладознавстві розрізняють повну еквівалентність (мовна одиниця МО повністю тотожна певній одиниці МП за семантичним обсягом, стилістичною приналежністю, сполучуваністю тощо) часткову еквівалентність (коли певна мовна одиниця МО не є тотожною певній одиниці МП за семантичним обсягом і / або стилістичною приналежністю, сполучуваністю тощо). Відношення повної еквівалентності, які супроводжуються повним співпадінням форми одиниць МО та МП, називаються конгруентністю. У вітчизняному перекладознавстві дослідники розрізняють відношення еквівалентності, тобто тотожності, та відповідності (за яких мовній одиниці МО відповідає мовна одиниця МП іншого рівня, наприклад, слову відповідає словосполучення, та ін.).

Загальна теорія перекладу − це розділ загальної науки про переклад (перекладознавства), який досліджує й вивчає специфіку та закономірності

перекладацького процесу в синхронії та діахронії. Разом із перекладацькою практикою загальна теорія перекладу складає перекладознавство. Історія перекладу, його теорія та перекладацька критика - це основні частини загальної теорії перекладу. Суміжними дисциплінами з загальною теорією перекладу є текстологія, історія (історіографія), бібліографічна справа (бібліографія), а також філософія, психологія, теологія, комп'ютерна справа, частково математика, фізика, кібернетика тощо.

Компенсація − це перекладацький прийом, за якого смислові частини оригінального тексту, що були втрачені при перекладі, відтворюються в тексті перекладу іншими одиницями або засобами у будь-якому місці перекладеного тексту.

Компресія − це такий перекладацький прийом, за якого той самий зміст тексту оригінала викладається стисло, тобто мовні засоби, таким чином, використовуються економно.

Контамінація − це такий перекладацький прийом, за якого зміст оригінального тексту доповнювався сюжетами з інших творів тієї ж національної літератури, до якої належав оригінальний твір. Контамінація була запроваджена в Давньому Римі.

Контекстуальна заміна (оказіональний відповідник) − це винятковий спосіб перекладу певної мовної одиниці оригіналу, до якого можна звернутися лише в умовах конкретно взятого контексту.

Мова перекладу − це та мова, якою здійснюється переклад.

Мовне посередництво - це такий різновид мовних трансформацій, за якого мовні одиниці оригінального тексту перетворюються і оформлюються таким чином, що стають зрозумілими реципієнту, який не володіє мовою перекладу.

Мовні штампи, або мовні кліше − сталі мовні звороти, регулярно вживані у певній мові, утворені за її законами і літературними нормами. Це мовні кліше, притаманні певному функціональному стилю мови. Мовні штампи характеризуються відносною дисфункціональністю й утраченими семасіологічними зв'язками

Норми еквівалентності перекладу − вимоги, що висуваються до відтворення змісту, форми, стилістики і внутрішнього підтексту оригіналу при його перекладі.

Норми перекладу − сукупність певних вимоги, стандартів, що встановлюються щодо виконання певного виду перекладу безпосередньо або взагалі перекладу як такого. Норми перекладу є загально вживаними і затвердженими для кожного типу перекладу.

Опущення − це такий перекладацький прийом, за якого семантично зайві слова (словосполучення), смисл яких є зрозумілим з контексту, не відтворюються у перекладі.

Переклад − 1) вид людської діяльності, спрямований на відтворення одиниць МО в МП з метою забезпечення комунікації та інформаційного обміну; 2) процес діяльності перекладача по забезпеченню комунікації між носіями різних мов та обміну інформацією між ними; 3) результат перекладацької творчості, тобто текст перекладу в його усній або письмовій формі; 4) умовна назва перекладознавчих дисциплін.

Перекладацький прийом − це засіб, за допомогою якого можна здійснити той чи інший переклад більш точно, правильно, еквівалентно, відповідно до вимог оформлення його виду.

Поєднання − це такий перекладацький прийом, за якого певна синтаксична структура оригінального тексту замінюється на іншу, в якій поєднуються прості речення в одне, суцільне складне речення.

Прагматична адаптація − різновид перекладацької діяльності, спрямований на відтворення оригінального тексту з урахуванням рівня підготовки й сприйняття реципієнтів, їх соціальної і вікової категорії.

Риторичний переклад − це такий різновид давньоримського перекладу, за якого оригінальний текст відтворювався на рівні змісту, дозволялися певні доповнення (див.: перекладацька містифікація, контамінація), формальні покажчики оригіналу вважалися другорядними щодо відтворення їх у перекладі.

Сегментація тексту − прийом перекладацького аналізу текста, за якого текст розподіляється на мовні уривки (сегменти).

Спосіб перекладу − шлях виконання певного виду перекладу. Якщо про вид (тип) перекладу можна говорити на рівні певного тексту (абзацу, надфразової єдності тощо), то найменші одиниці перекладу - фонеми, літери, морфеми, деякі словосполучення, а найчастіше - слова (тематичні групи слів) відтворюються певним(и) способом (способами) перекладу. В сучасній науці про переклад виокремлюються такі традиційні способи перекладу: транскрипція - відтворення звукової форми одиниць МО еквівалентними одиницями МП.

Транслітерація − політерне відтворення лексеми МО еквівалентними елементами МП;

Описовий переклад − надання додаткового пояснення (у вигляді словосполучення або речення) значення певної лексичної або синтаксичної одиниці МО при перекладі;

Комбінований переклад − це такий спосіб перекладу, в межах якого сполучаються транскрипція і транслітерація, транскрипція і описовий спосіб, транслітерація і описовий спосіб.

Типологічний аналіз перекладу − це зіставний аналіз змісту і форми оригінального твору та його перекладу з метою встановлення їхньої типологічної збіжності.

Трансфер (трансформація) − це реальна мовна одиниця МП, у яку була перетворена мовна одиниця МО у процесі перекладу. Існують фонетичні,

морфологічні, морфемні, лексичні, синтаксичні, фразеологічні та суперсинтаксичні трансформації.

Фонові знання (фонова інформація) − це додаткові екстралінгвістичні наукові, культурні, етнічні та ін. знання, що здатні покращити переклад, допомогти перекладачу більш точно і правильно відтворити оригінальний твір. Першим на необхідність залучання фонових знань при перекладі звернув увагу англійський філософ і перекладач Роджер Бекон (XIII століття).

Форма перекладу − це зовнішня оболонка тексту перекладу, яка вбирає в себе його обсяг, назву, послідовність, структуру(кількість частин, розділів тощо). Зовнішня і внутрішня форми перекладу, тобто його форма і зміст, є основоположними перекладознавчими поняттями, які спираються на філософські категорії змісту і форми.

ДОДАТОК

Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII

Стаття 42. Академічна доброчесність

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

– самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

– посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

– надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Порушенням академічної доброчесності вважається:

– академічний плагіат - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

– самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

– фабрикація – вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

– фальсифікація – свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

– списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

– обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

– хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких

інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

– необ’єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко Є., Амеліна С. Актуальні питання теорії та практики сучасного перекладу. Київ : Центр навчальної літератури. 2018. 250 с.
2. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: навчальний посібник. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 230 с.
3. Гайнічеру О.І. Поезія і мистецтво перекладу. Київ : Дніпро, 2008. 160 с.
4. Гудманян А.Г., Сітко А.В., Єнчева Г.Г. Основи перекладознавства. Київ : Нова книга. 2020. 230 с.
5. Енциклопедія перекладознавства у 4-х томах. Т.1.-4. / гол. ред. Кальниченко О.А., Черноватий Л.М. Київ : Нова Книга, 2020-2022. 1580 с.
6. Копильна О.М. Техніка перекладу. Київ : Арктік-прес, 2018. 150 с.
7. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. Київ : Академвидав, 2016. 185 с.
8. Литвин І. М. Перекладознавство: навчальний посібник. Черкаси : Видавництво Ю.А. Чабаненко, 2013. 190 с.
9. Мамрак А. Вступ до теорії перекладу. Київ : Центр навчальної літератури. 2019. 225 с.
10. Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі / за ред. С.О. Швачко. Суми : СумДУ, 2009. 174 с.
11. Прокопенко А.В. Історія перекладу та перекладацької думки: Англія, Німечина, Америка, Україна: конспект лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2018. 88 с.
12. Ребрій О. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій. Харків : Фоліо, 2016. 185 с.
13. Стріха М. Український переклад і перекладачі. Між літературою і націєтворенням. Київ : Дух і літера. 2020. 215 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій. Кіровоград : КДПУ, 2013. 158 с.
2. Білоус О. М. Художній переклад: шляхи аналізу. *Мови, культури, переклад у контексті європейського співробітництва* [зб. наук.праць]. Київ : Академія, 2001. С. 25-41
3. Гаврилів Т. Текст між культурами. Перекладознавчі студії. Київ : Критика, 2005. 185 с.
4. Зимомря М.І. Основи теорії та практики перекладу. Ужгород : Ліра, 2015. 254 с.
5. Зінченко І. В. Способи і засоби лексичної номінації. Чернівці : Рута. 2019. 104 с.
6. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів : Видавництво ЛНУ, 2003. 147 с.
7. Жарова Л. П. Складні випадки перекладу (східнослов'янські мови) : методичний посібник. Київ : Знання, 2019. 89 с.
8. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу. Підручник. Вінниця : Слово, 2006. 230 с.
9. Кіщенко Ю. В. Вступ до перекладу. Херсон : Вид-во ХДУ, 2017. 98 с.
10. Коптілов В. В. Теорія і практика переклад Київ : Академія, 2019. 280 с.
11. Корунець І. В. Нарис з історії західноєвропейського перекладу. Київ : КДЛУ, 2020. 187 с.
12. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова книга, 2017. 512с.
13. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова книга, 2016. 149 с.
14. Корунець І.В. Теорія та практика перекладу. Київ : Академія, 2015. 450 с.
15. Кочерган М. П. До питання про безеквівалентну лексику і лакуни та способи їх компенсації. *Проблеми зіставної семантики*. Київ : КДЛУ, 1999. С 42-45.
16. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Дніпро : Видавництво «Ліра», 2018. 167 с.
17. Михайленко В.В. Алгоритми перекладу. Чернівці : Рута, 2019. 120 с.
18. Мірам Г. Е., Дейнеко В. В. Основи перекладу. Київ : Ніка-Центр, 2020. 237 с.
19. Прокопенко А.В. Історія перекладу та перекладацької думки: Англія, Німечина, Америка, Україна : конспект лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2018. 88 с.

20. Положення про організацію освітнього процесу у Запорізькому національному університеті. URL: https://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/normatyvna_basa/2021_polozhennya_pro_organ__zts__yu_osv__tn__ogo_protsesu_v_znu.pdf
21. Положення про організацію освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання в Запорізькому національному університеті (нова редакція). URL: https://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/normatyvna_basa/polozhennya_pro_organ__zats__yu_op_na_zasadakh_dist_navch.pdf
22. Положення про проведення атестації здобувачів освіти та організацію роботи екзаменаційної комісії в Запорізькому національному університеті (нова редакція). URL: https://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/normatyvna_basa/polozhennya_pro_poryadok_provedennya_atestats__yi_zdobuvach__v_osv__ti_ta_organ__zats__yu_roboti_ekzamenats__jnoyi_kom__s__yi_v_zapor__z__komu_nats__onal__nomu_un__versitet__.pdf
23. Про вищу освіту : Закон України 1556-VI від 01.07.2014 р. зі змінами (чинна редакція 2025 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text
24. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій. Харків, 2016. 185 с.
25. Саприкін С., Чужакін А. Світ усного перекладу. Вінниця : Нова книга, 2011. 320 с.
26. Стріха М. Український переклад і перекладачі: між літературою і націєтворенням. Київ : Академія, 2020. 240 с.
27. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. Київ : КНЛУ, 2021. 163 с.
28. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2017. 248 с.
29. Bednarczyk A. Wybory translatorskie. Modyfikacje tekstu literackiego w przekładzie i kontekst asocjacyjny, Łask : Tebingen , 2005. 180 s.
30. Dąmbska-Prokop U. Nowa encyklopedia przekładoznawstwa, Kielce : Basel, 2010. 210 s.
31. Hejwowski K. Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu. Warszawa : Tebingen und Basel, 2012. 148 s.
32. Krysztofiak M. Przekład literacki a translatologia. Poznań, 1999. 254 s.
33. Legeżyńska A. Tłumacz i jego kompetencje autorskie. Warszawa : Tebingen und Basel, 1999. 280 s.
34. Lewicki R. Zagadnienia lingwistyki przekładu. Lublin : Basel, 2017. 142 s.
35. Pieńkos J. Podstawy przekladoznawstwa. Od teorii do praktyki. Zakamycze, 2015. 180 s.
36. Przekład literacki. Teoria. Historia. Współczesność. Warszawa : Tebingen, 2007. 120 s.

37. Snell-Hornby M. Übersetzungswissenschft. Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis. Verlag : Tübingen und Basel, 2010. 302 p.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Мацегора Іван Леонідович
Павленко Ірина Яківна
Тарасенко Кирил Валентинович

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ

Навчально-методичний посібник
для підготовки до підсумкової атестації
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Філологія»,
спеціалізації «Слов'янські мови та літератури (переклад включно)»
освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад (польський)»

Рецензент *О. О. Ніколова*
Відповідальний за випуск *І. Я. Павленко*
Коректор *К. В. Тарасенко*